

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228014

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. ۸۹۱۵۵۴۲۲ Accession No. ۲۱۲.

Author عدی شیرازی 313

Title کنش مطران کفر آلوده است

This book should be returned on or before the date last marked below.

ABRIDGED EDITION
OF
GULISTAN-I-SADI

تلخیص گلستان سعدی

ملخصه مولوی سید احمد اشرف اشرفی

سابق ہیڈ مولوی گورنمنٹ ہائی اسکول

الہ آباد

لالہ رام ترائن لالہ نکیل سیر کٹرہ۔ الہ آباد*

نے

نیشنل پریس الہ آباد میں طبع کرایا

قیمت فی جلد ۵

۱۹۲۰ء

بدر اول

۳۱۳۰

نحمدہ و نصلی

چونکہ کتاب مستطاب گلستان سعدی علیہ الرحمۃ اخلاقی
فلسفہ کی ایک اعلیٰ درجہ کی کتاب ہے اور زمانہ تصنیف سے
اس وقت تک علمی دُنیا میں اسکے درس و تدریس و مطالعہ کا نہایت
ذوق و شوق سے رواج رہا اور ہے اور جو مقبولیت عام اس
کتاب کو حاصل ہوئی ہے وہ مخفی نہیں لیکن چونکہ اس زمانہ میں
اختصار پسند طبائع تلخیص کی طرف زیادہ راعب ہیں بناءً علیہ
ضرورت زمانہ کے مطابق اس سرمایہ نازش و افتخار کتاب کی
مفید و ضروری تلخیص کی گئی۔ امید ہے کہ ناظرین مطالعہ کے
بعد اسکے فوائد و لطف سے مستفید ہو کر سند مقبولیت دینگے۔

سید احمد اشرف اشرفی

۲۰ دسمبر ۱۹۲۰ء

باسمِ جانہ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

گلستان

منت خدای را عزوجل کہ طاعتش موجب قربت است
 و بیکراندرش مزید نعمت ہر نفسی کہ فرومی رود مدحیات است و چون
 برمی آید مسترح ذات پس در ہر نفسی دو نعمت موجود است و بر ہر
 نعمتی شکرے واجب * بیت

از دست و زباں کہ برآید کز عمدہ شکرش برآید
 قطعہ

بندہ ہاں بہ کہ ز تقصیر خویش عذر بدر گاہ حنہ آورد
 ورنہ سزاوار خداوندیش کس نتواند کہ سنجب آورد
 فراش باد صبارا گشتہ تا فرش زمردیں بگستراند و دایۃ ابر بہار را فرمودہ
 تا نبات نبات را در مہد زمین پروراند و درختان را تجلوت نوروزی

قبائے استبرق دربر گرفته و اطفال شاخ را بقدم موسم بیج کلاه
 شگوفه بر سر نهاده و عصارهٔ نخلی بقدرت او شهد فائق شده و تخم خرما
 به تربیت او نخل باسق گشته ۛ قطعه

ابرو بادوم و خورشید و فلک در کارند تا تو نمانی بکفت آری و بنقلت منجوری
 همه از بهر تو سرگشته و فرماں بردار شرط انصاف نباشد که تو فرماں نبری
 در خیر است از سرور کائنات و منقحر موجودات و رحمت عالمیاں و صفوت
 آدمیاں و تتمهٔ روزماں ۛ بیت

چه غم دیوار امت را که دارد چون تو پستیای

چه باک از موج بحر آنرا که باشد نوح کشتیباں

رو و برو و بر او لاد او - که سیکے از بندگان گنہگار پریشان روزگار دست
 انابت بامید اجابت بدرگاہ خداوند عل و علا بر آرد و ایزد تعالی درو
 نظر نکند بازش بخواند بار دیگر اعراض فرماید بازش بتضرع و زاری بخواند
 حق سبحانہ تعالی گوید قول - لے فرشتگان من تحقیق دعوتش را اجابت
 کردم و امیدش بر آردم که از بسیاری دعا و گریهٔ بنده ہی شرم دارم ۛ بیت
 کرم ہیں و لطف خداوندگار گنہ بنده کردست و او شمسار

در سبب تالیف کتاب

یک شب تامل ایام گذشته میکردم و بر عمر تلف کرده تا شرف میخوردم و سنگ
سراچه پول را با لباس آب دیده میسپتم و این بیتهامناسب حال خود میگفتم

مثنوی

هر دم از عمر میرود نفسی	چون نگه میکنم نمنا ند بے
لے کہ پنجاہ رفت و در خوابی	مگر این پنج روز در یابی
خجل آنکس کہ رفت و کار ساخت	کوس رحلت زدند و بار ساخت
خواب نوشین با ماد رحیل	باز دارد سپاوه راز سبیل
ہر کہ آمد عمارتِ نوساخت	رفت و منزل بدگیرے پرداخت
واں دگر تخت بچنین ہوسے	این عمارت بسر نبرد کسے
یار نا پایدار دوست مدار	دوستی را نشاید این عمار
مادہ عیش آدمی شکم است	تا بتدریج میرود چه غم است
گر بہ بند و چنانکہ نمک شاید	گر دل از غم پری کند شاید
ورکشاید چنانکہ نتوان بست	گو بشو از حیات دنیا دست

چار طبع مخالف و کسرش
چند روزے بوند باہم خوش
گریکے زیں چہارشہ غالب
جان شیریں برآمد از قالب
لاجرم مرد عارفِ کامل
نہند بر حیاتِ دنیا دل
نیک و بد چوں ہی بباید مرد
ختک آنکس کہ گوئے نیکی برد
برگ عیشے بگورِ خویش فرست
کس نیار دز پس ز پیش فرست
عمر برفت ست و آفتاب تموز
اندکے ماند و خواجہ غرہ ہنوز
لے تہید ست رفتہ در بازار
تر سمت پر نیا و رمی دستار
ہر کہ مزرع خود خورد بخوید
وقت خرمنش خوشہ باید چید
پند سعدی بگوشش دل بشنو
رہ چین ست مرد باش و برو
بعد از تامل این معنی مصلحت آں دیدم کہ در نشین عزت نشینم
و دامن صحبت فراہم چینم و دفتر از گفتاے پریشاں بشویم و من بعد

بیت

پریشاں نگویم
زباں بریدہ بکنجے نشستہ صُتم و بکم
تا کیے از دوستان کہ در کجا وہ ہنشین من بودے و در حجرہ جلیس بہ رسم
قدیم از دور و آمد چند آنکہ نشاط ملاعبت کرد و بساط ملاعبت گستر دجوش

نگفتم و سرازانوے قعبد بزرگرفتم رنجیده نگه کرد و گفت قطع
 کنونت که امکان گفتار هست بگوای برادر بلطف و خوشی
 که فردا چوپیک اجل در رسد بحکم ضرورت زباں در کشی
 کسے از متعلقان منش بر حسب واقعہ مطلع گردانید کہ فلاں عزم کرده است
 و نیت جسزم کہ بقیة عمر معتکف نشیند و خاموشی گزیند تو نیز اگر توانی
 سرخوش گیر و مجانبت پیش گفتا بغزت عظیم و صحبت قدیم کہ دم
 بر نیارم و قدم بردارم مگر آنکہ کہ سخن گفتہ شود بعبادت مالوف و
 طریق معروف کہ آزر دن دل دوستاں اجل هست و کفارت یمن
 سهل خلاف راه صواب است و عکس راے اولی الالباب و الفقار
 علی در نیام و زباں سعدی در کام قطعہ

زباں در دبان خردمند چیت کلید در گنج صاحب ہنر
 چو دربتہ باشد چہ داند کسے کہ جو ہر فروش است یا پیلور

قطعہ

اگر چہ پیش خردمند خاموشی ادب بوقت مصلحت آن بہ کہ در سخن کوشی
 و و چیز طیرہ عقل ست م فرودستن بوقت گفتن و گفتن بوقت خاموشی

فی الجملہ زبان از مکالمت او در کشیدن قوت نداشتم و روئے از محاورت
بگردانیدن مروت نداشتم کہ یار موافق بود و محب صادق - پلیت
چو جنگ آوری با کسے برتیز کہ ازوے گزیرت بود یا گزیر
بحکم ضرورت سخن گفتم و تفسیح کنناں بیروں رفتم و فصل ربیعہ کہ صلوت
برو آرمیدہ بود و آوان دولت و در سیدہ - شب را بہ بوستاں با یکے
از دوستان اتفاق بہت افتاد موضع خوش و خرم و درختان و کثر
در ہم گفتی کہ خردہ مینا بر خاکش ریختہ و عقد ثریا از تاش آویختہ - قطعہ
رُؤیۃٌ مآءٍ نَحْرُهَا سُلْسَالٌ دَوْحَةٌ سَجَّ طَيْرُهَا مَوْزُونٌ
آں پر از لالهے رنگارنگ ویں پر از میوہے گوناگون
باو در سایہ درختانش گسترانید فرش بو قلموں
با مداداں کہ خاطر باز آمدن بر راسے نشستن غالب آمد و دیدمش
دائے گل و ریجان سُنبل و ضمیران فراہم آوردہ و آہنگ رجوع کردہ
گفتم گل بوستاں را چنانکہ دانی بقائے و عهد گلستاں را و فائے نباش
و حکیمان گفتمہ اند ہرچہ نپاید و لبگی را نشاید گفتمہاں چیت گفتمہاں

۱۰ بلعے کہ آب نہر او جاری - درخت بزرگ کہ آواز مرغوں او موزوں -

نزہت ناظراں و فحمت حاضران کتاب گلستاں تو انم تصنیف
 کردن کہ باد خزاں را بروق او دست تطاول نباشد و گردش زماں
 عیش ربیعش را بطیش خریف مُبَدَل نکند۔ **نظم**

بچہ کار آیدت ز گل طبقے از گلستاں من بیرون رفتے
 گل ہمیں روز پنج و شش باشد وین گلستاں ہمیشہ خوش باشد
 حالیکہ من این حکایت بگفتم دامن گل بر سحبت و درد انتم آویخت کہ
 اَلْکَرِیْمُ اِذَا وَاَعَدَّ وَاَفْعَى۔ فضلے دوہاں روز اتفاق بیاض افتاد
 و حسن معاشرت و آداب محاورت در لباسے کہ متکلمان را بجا آید
 و مترسلان را بلاغت افزاید فی الجملہ ہنوز از گلستاں بقیتے ماندہ بود
 کہ کتاب گلستاں تمام شد۔

مثنوی

دران مدت کہ ما را وقت خوش بود زہجرت تشدد و پناہ و شش بود
 مراد ما نصیحت بود گفتیم حوالہ با خدا کردیم و رفتیم

باب اول

در سیرت بادشاہاں

حکایت اول - بادشاہے راشنیم کہ کشتن اسیرے اشارت کرد و بچارہ در آن
 حالت تو میدی بزبانے کہ داشت ملک را دشنام دادن گرفت و سقط
 گفتن کہ گفتہ اند ہر کہ دست از جاں بشوید ہر چہ در دل دارد بگوید بیت
 وقت ضرورت چونانڈ گریز دست بگیرد شمشیر تیز
 ملک پر سید کہ چہ میگوید کیے از وزراے نیک محضر گفت ای خداوند ہمگیوید
 ”و آنا کہ فرو خوردگانڈ چشم را و بخشندگان اند تقصیر را از مردم“
 ملک را رحمت آمد و از سر خون او در گذشت وزیر دیگر کہ صدا بود گفت
 ابنائے جنس ما را نشاید در حضرت پادشاہاں جز بر راستی سخن گفتن
 این ملک را دشنام داد و ناسزا گفت ملک روے ازین سخن در ہم
 کشید و گفت آں دروغ کہے گفت پسندیدہ تر آمد مرا ازین راست
 کہ تو گفتی کہ روے آں در مصلحتے بود و بتائے این بر خبت و خیانتے
 و خوردنڈاں گفتہ اند دروغ مصلحت آمیز بہ از راستی فتنہ انگیزند

فرد

ہر کہ شاہ آں کت کہ او گوید حیث باشد کہ بسزنگو گوید

لطیفہ بر طاق ایواں فریدوں نوشتہ بود مثنوی

جہاں لے برادر منسانہ کبس دل اندر جہاں آفریں بندوبس

مکن تکیہ بر ملک دنیا و پشت کہ بسیار کس چون تو پرورد کشت

چو آہنگ رفتن کند جاں پاک چہ بر تخت مُردن چہ بر بوسے خاک

حکایت ۲۔ یکے از ملوک خراسان سلطان محمود سبکتگین را بخواب

دید کہ جلد وجود اور بختہ بود و خاک شدہ مگر چشپانش کہ ہمچنان در چشمخاند

ہمیکہ دید و نظر میکرد سائر حکما از تاویل آں فرمود مانند مگرد ویشے کہ

بجا آورد و گفت ہنوز زنگران است کہ ملکش باو گران است + قطعہ

بس نامور بزیر زہ میں دفن کردہ اند کہ ہستیش بروے زمیں بر نشانی ماند

آں پیر لاشہ را کہ سپردند زیر خاک خاکش چنان بخورد کز دستخواں نما

زندہ است نام فرخ نوشیروان بعدل گر چہ بے گدشت کہ نوشیرواں نامند

خیرے کن لے فلاں غنیمت شمار عمر زان پیشتر کہ بانگ برآید فلاں نامند

حکایت ۳۔ ملکہ زادہ راشنیدم کہ کوتاہ بود و حقیر و دیگر اوریش

بلند و خوب رو بائے پر بکر اہست و استحقار دروے نظر ہمیکر دپسر بفرست
 و استقبصار بجائے آورد و گفت اے پر کو تاہ خرد مند بہ کہ نادان بلند
 نہ ہرچہ بقامت مہتر بقیمت بہتر قطعہ

آن شنیدی کہ لاغرے دانا گفت روزے با بیٹے قر بہ
 اسپ تازی اگر ضعیف بود ہچنماں از طویلیہ خسر بہ
 پدر بخندید و ارکان دولت بہ پسندیدند و برادران بجای برنجیدند *

رباعی

تمام دشمن نگفتہ باشد عیب و ہنرش نہفتہ باشد
 ہر بیشہ گساں بہر نہالیست شاید کہ پلنگ خفتہ باشد
 شنیدم کہ ملک را دراں قرب دشمنے صعب روے نمود چون لشکر
 از ہر دو طرف روے در ہم آوردند و قصد مبارزت کردند اول کسی
 کہ بمیدان درآمدن پسر بود و گفت قطعہ

آن من باشم کہ روز جنگ بنی پشت من آن منم کاند میان خاک خون بنی سرے
 کاکہ جنگ آرون خون خویش بازی میکند روز میداں واکہ بگریزد بخون لشکری
 اس گفت و بر سپاہ دشمن زد و تنے چند مردان کاری را بکشت چون

پیش پر آمد زمین خدمت بوسید و گفت - قطعه

اے کہ شخص منت حقیر نمود تا درشتی ہنر نہ پنداری

اسپ لاغرمیاں بجا آید روز میداں نہ گاؤ پرواری

آوردہ اند کہ سپاہ دشمن بسیار بود و ایٹاں اندک و جماعتے آہنگ

گریز کردند سپہ نعرہ بزد و گفت اے مرداں بکوشید تا جامہ زناں نپوشید

سواراں را بگفتن او تہور زیادہ گشت و یکبار حملہ کردند شنیدم کہ ہمدراں

روز بر دشمن ظفر یافتند پد رس و چشم را بوسید و در کنار گرفت و ہر رنؤ

نظر پیش کرد تا دل بعد خویش کرد برادراں حسد بردند و زہر در طعامش

کردند خواہرش از عرفہ بید و در بچہ بر ہم زد سپہ فرہت در یافت دست از طعام

باز کشید و گفت محال ست کہ ہنر منداں بمیرند بے ہنراں جاے

ایشاں بگیسرنند + شعر

کس نیاید بزیر سایہ بوم و رہا از جہاں شو و معدوم

پدر را ازیں حال آگہی دادند برادرانش را سچو اند و گو شمال بواجب داد

پس ہر یکے را از اطراف بلا و حصہ مرضی معین کرد تا فتنہ فرو نشست

و نزاع برخاست کہ وہ در ویش در گلیے بچسپند و دو پادشاہ در اسیے

نیم نانے گر خور و مرد خدا بذل درویشاں کس ندینے و گر
 ملک استلیمے بگیر و پادشاہ ہچنماں در بند استلیمے و گر
 حکایت ۴ - طائفہ وزدان عرب بر بہر کو ہے نشستہ بود و منقذ
 کارواں بستہ و رعیت بلداں از مکائد ایشان مرعوب و لشکر سلطان مغلوب
 و بکلم آنکہ ملاذے منبع از قلہ نکو ہے گرفتہ بودند و طجا و ماواے خود کوہ
 مدبرانِ ممالک آں طرف در دفع مضرت ایشان مشاورت کردند کہ اگر
 این طائفہ ہمہیں نسق روزگاری مداومت نماید مقادمت ممتنع گردد

رباعی

درختے کہ اکتوں گرفتت پہے بہ نیرفے شخصے بر آید ز بلے
 و گہ ہچنماں روزگاری ہلی بگردوش از بیخ بر نگسلی
 سر شیمے شاید گرفتن مبیل چو پر شد نشاید گذشتن پہیل
 سخن ہمیں مقرر شد کہ یکے را تجسس ایشان بر گماشتند و فرصت نگاہ
 میداشتند تا وقتیکہ بر سر تو سے راندہ بود و مقام خالی ماندہ تنے چنند
 واقعہ دیدہ جنگ آزمودہ را بفرستادند تا در شعب جبل پہناں شدند

شبانگاہے کہ وزوان باز آمد سفر کردہ و بغارت آورده و سلاح از تن
 بکشادند و رخت غنیمت بنهادند نخستین دشمنی کہ بر سر ایشان تاخت آورد
 خواب بود چند آنکہ پاس از شب در گذشت - مردان دلاور از کنیگاہ
 بدر جستند دست یگان یگان بر کتف بستند با مدادان بدر گاہ ملک
 حاضر آوردند ہر را بکشتن فرمود اتفاقاً در انہیاں جو اسنے بود کہ میوہ
 عنفواں شبابش نور سیدہ و سبزہ گلستان عذارش نو دمیدہ یکے از
 وزیراں پاسے تحت ملک را بوسہ داد و روسے شفاعت بر زمین
 نہاد و گفت این پس بچپاں از باغ زندگانی بر نخورده است و از لیغان
 جوانی تمت نیافتہ توقع بکرم و اخلاق خداوندی آں است کہ بخشیدن
 خون او بر بندہ منت نہند ملک روازیں سخن در ہم آورد و موافق
 رائے بلندش نیامد و گفت -

پرتو نیکان نگیرد ہر کہ بنیادش بدست

تربیت نا اہل را چون گرد گاہ بر گنبد دست

نسل و بنیاد ایناں منقطع کردن اولی تربیت کہ آتش کشتن و انگر

گذاشتہ و افعی کشتن و بجہ اش را نگاہداشتن کار خرد مندان نیست

قطعہ

ابرگر آب زندگی بارد ہرگز از شاخ بید بر نخوری
 با فرومایہ روزگار مبر کز نئے بوریا شکر نخوری

وزیر این سخن بشنید و طوعاً و کرہاً پسندید و بر حسن رائے ملک
 آفریں خواند و گفت آنچه خداوند و ادم ملکہ فرمود عن حقیقت است
 کہ اگر در صحبت آن بدان تربیت یافتے طینت ایشان بگرفتے
 و یکے از ایشان شدے اما بندہ امید دارد کہ اگر صحبت صالحان تربیت
 پذیرد خوے خرد منداں گیرد کہ هنوز طفل ست و سیرت نبی
 و عناد آن قوم در بنا و او ممکن نشدہ۔ این بکفت و طائفہ از ندما
 ملک با او شفاعت یار شدند تا ملک از سر آزار او در گذشت گفت

بخشیدم اگر چه مصلحت ندیدم رباعی

دانی کہ چه گفت زال باستم کرد دشمن نتوان حقیر و بیچارہ شمرد

دیدیم بسے کہ آب سر شپہ خورد چون بیشتر آمد شتر و بار سبرد

فی الجملہ سپر را بنا ز نعمت بر آوردند و استاد ادیب را تبریت او نصب
 کردند تا حسن خطاب و رد جواب و آداب خدمت لموش در آموختند

و در نظر نگنناں پسند آمد بای وزیر از شمال اور حضرت سلطان شہ میگفت
کہ تربیت عاتماں در و اثر کرده است و جبل قدیم از جبلت او بد
بروہ ملک را ازین سخن تبسم آمد و گفت۔ بہیت

عاقبت گرگ زادہ گرگ شود گرچہ با آدمی بزرگ شود

سالے دو بریں برآمد طایفہ او باش محلت در و پیوستند و عت
مراقت بستند تا بوقت فرصت وزیر و ہر دو پسرش را بکشت و

نعمت بقیاس برداشت و در مغارہ و زرداں بجایے پرنشست
و عاصی شد ملک دست تحسہ پندار گرفت و گفت قطعہ

شمشیر نیک زاپن بد چون کند کسے تا کس تربیت نشود لے حکیم کس
باراں کہ در لطافت طبعش خلافت در باغ لاله روید و در شورہ بوخمس

قطعہ

زمین شور شنبیل بر نیار در و تخسہ عمل ضائع مگرداں

نکوئی با دیاں کردن خیانت کہ بد کردن بجایے نیکرداں

حکایت ۵۔ سرہنگ زادہ را دیدم بر در سراے اعلمش کہ

عقل و کیاست و نغم و فراستے زائد الوصف داشت ہم از عمد خردی

آثار بزرگی در ناصیہ او پیدا شد۔

بالا سے سرش زہوشمندی می یافت ستارہ بلندی
 فی الجملہ مقبول نظر سلطان آمد و خرد منداں گفتہ اند تو انگری بہ بہتر
 تہ بال و بزرگی بعقل ست تہ بال۔ ابنائے جنس او بر منصب او
 حسد بردند و بجایانے متهم کردند و در کشتن او سعی بیفائدہ نمودند۔
 دشمن چه زندو چه مرہاں باشد دوست

ملک پر سید کہ موجب خصمی ایشان در حق توہیت گفت در سایہ
 دولت خداوندی دام ملکہ ہنگناں را راضی کرد مگر حسوداں کہ راضی
 نمی شوند الا بزوال نعمت من و دولت اقبال حسد اوندی باقی باد
 قطعہ

توانم اینکہ نیازم اندروں کسے	حسود را چه کتم کوز خود برنج درست
بمیرتا بر ہی لے حسود کیں رنجیت	کہ از شقت و جز بمرگ نتوان رست
شور تہماں آرزو خواہند	مقبلاں را زوال نعمت و جاہ
گر نہ بیند بروز شپہرہ چشم	چشمہ آفتاب را چه گناہ
راست خواہی ہزار چشم چناں	کور بہتر کہ آفتاب سیاہ

حکایت ۴ یکے را از ملوک عجم حکایت کنند کہ دست تطاول
بر مال رعیت دراز کرده بود و جو رو اذیت آغاز تا بجائے کہ خلق از
مکائد او بجاں برفتند و از کربت جو رش راہ غربت گرفتند چون رعیت
کم شد اتقناع ولایت نقصان پذیرفت و خزینہ تہی ماند و دشمنان
طمع کردند و زور آوردند۔ قطع

ہر کہ فریاد رس روز مصیبت خواند گو در ایام سلامت بہ جوانمردی کوش
بندہ حلقہ بلویش ارتوازی برود لطف کن لطف کہ بریکانہ شود حلقہ بلویش
بالے در مجلس او کتاب شاہنامہ میخوانند در زوال مملکت صنحاک و عہد
فریدیوں وزیر ملک را پرسید کہ ہیچ تو اں دانستن کہ فریدیوں کہ
گنج و ملک و حشم نداشت چگونہ مملکت برو مقرر شد گفتا چنانکہ شنیدی
خلقے برو بجایت گرد آمدند و تقویت کردند بادشاہی یافت گفت اے
ملک چون گرد آمدن خلقے موجب بادشاہی ست تو خلق را بر اے
چہ پریشاں میکنی مگر سر پادشاہی کردن نداری۔ فرود
ہاں بہ کہ لشکر بجاں پروری کہ سلطان بلشکر کند سروری
ملک گفت موجب گرد آمدن سپاہ و رعیت و لشکر چہ باشد گفت

بادشاہ را کرم باید تا بدو گرد آید و رحمت تا در پناہ دوستش این
نشینند و ترا این ہر دو نیست مثنوی

تکند جو پیشہ سلطانی کہ نیاید ز گرگ چو پانی
بادشاہ ہے کہ طح ظلم آگند پاسے دیوار ملک خوش بکند
ملک را پند وزیر ناصح موافق طبع مخالف نیامد و روے از سختی در ہم
کشید و بزندان فرستاد و بے بر نیامد کہ بنی عمان سلطان بنازعیت
برخواستند و بقاومت لشکر آراستند و ملک پدر خواستند قوسے کہ
از دست تجاوز اول این بجاں رسیدہ بودند و پریشاں شدہ برایشاں
گرد آمدند و تقویت کردند تا ملک از تصرف این بدر رفت و بر آناں
مقرر شد۔

ابیات

پادشاہے کور و اداریہم بر زیر دست دوست داش روز سختی دشمن زور آورد
بارعیت صلح کن و ز جنگ خصم ہینش زانکہ شاہنشاہ عادل راعیت لشکر است

فرو

غم زیر دشاں بخور زینہار بترس از زبردستی روزگار
حکایت ہے۔ پادشاہے باغلامے عجبی در کشتی نشست غلام

دیگر دربار اندیدہ بود و محنت کشتی نیاز مودہ گریہ وزاری در سنا د و لرزہ
 بر اندامش افتاد ملک را عیش از و منغص بود کہ طبع نازک تحمل اشغال
 ایں صورت نہ بند و چارہ ندانستند حکیمی در اں کشتی بود ملک را گفت
 اگر فرماندہی من اورا بطریقے خاموش گردانم گفت غایت لطف و کرم
 باشد بفرمود تا غلام را بدربار انداختند چند نوبت غوطہ خورد و ازاں پس
 مویش گرفتند و پیش کشتی آوردند بدو دست در سکان کشتی آویخت چوں
 برآمد بگوشہ بنشست و قرار یافت ملک را عجب آمد پرسید کہ حکمت
 چه بود گفت از اوّل محنت غرق شدن ندیدہ بود و قدر سلامت کشتی
 ندانستہ و ہمچنین قرر عافیت کسے دانند کہ مصیبتے گرفتار آید۔

حکایت ۸۔ یکے از ملوک عجم رنجور بود در حالت پیری امید
 از زندگانی قطع کردہ کہ سوارے از در آمد و بشارت داد کہ فلان قلعہ
 را بدولت خداوند بکشادیم و دشمنان اسیر آمدند سپاہ و رعیت
 آن طرف بجنگی مطیع فرماں گشتند ملک نفسے سرور آورد و گفت۔
 ایں مژدہ مرا نیست دشمنانم راست یعنی و ارثاں مملکت را قطعہ
 دریں امید بسرشد و رنج عمر عزیز کہ آنچه در دلم است از درم فرزند آید

امید بستر آمد و لے چہ فائدہ نزلکہ امیدیت کہ عمر گذشتہ باز آید

قطعه

کو س رحلت بکوقت دست اہل لے دو چشم وداع سر بکبندید

لے کف دست مساعد و بازو ہمہ تو دویع یکدگر بکبندید

بر من اوفتادہ دشمن کام آخر لے دوستاں گذر بکبندید

روزگارم بشد بسنادانی من نکر دم شہادت بکبندید

حکایت ۹ - ہر مزرگان گفتند از وزیران پدر چہ خطا دیدی کہ بند

فرمودی گفت گناہے معلوم نہ کر دم و لیکن بقین دانستم کہ مہابت من

در دل ایشان بکیران ست و بر عمد من اعتماد کلی نداشتند ترسم کہ از بیم

گذرند خویش آہنگ ہلاک من کنند پس قول حکما را کارستم کہ گفتہ اند -

قطعه

ازاں کز تو ترسد ترس لے حکیم دگر با چو صد بر آئی بچنگ

ازاں مار بر پائے راعی زند کہ ترسد سرش را بکو بد بنگ

نہ بینی کہ چوں گر بہ عاجز شود بر آرد بچنگ کال چشم پلنگ

حکایت ۱۰ - بالین تربت سخی پیغمبر علیہ السلام معتکف

بودم در جامع دمشق کہ یکے از ملوک عرب کہ بے انصافی منسوب
بود در آمد و نماز و دعا کرد و حاجت خواست۔

در ویش غنی بندہ این خاکند و انا کہ غنی ترند محتاج ترند

انگاہ مرا گفت از آنجا کہ ہمت درویشان ست و صدق معاملہ ایشان
خاطرے ہمراہ من کنید کہ از دشمنے صعب اندیشنا کم گفتمش بر رعیت
ضعیف رحمت کن تا از دشمن قوی زحمت نہ بینی۔ نظم

باز وان تو انا و قوتِ سردست خطاست پنچہ مسکین ناتواں شکست
نرسد آنکہ براقادگان نجشاید کہ گرزپاے در آید کشن نگیرد دست
ہر آنکہ تخم بدی کشت و چشم نیکی داشت دماغ بیدہ پخت و خیال باطل بست
ز گوش پنبہ بروں آرد و ادخلق بدہ و گر تومی نہ ہی داد و روز داد بست

مثنوی

بنی آدم اعضاے یکدیگرند کہ در آفریش ز یک جوہرند

چو عضوے بدر دآورد روزگار و گر عضو ہارا نماند مترار

تو کہ ز محنت دیگران بینی نشاید کہ نامت نہند آدمی

حکایت ۱۱۔ یکے از ملوک بے انصاف پارسائے راپرسید

کہ کد ام عبادت فاضلترست گفت ترا خواب نیمروز تا در ان مکنفس
خلق را نیازاری۔
قطعہ

خالے را خفته دیدم نیمروز گفتم این فتنہ ست خوابش برده بہ
وانکہ خوابش بہتر از بیداری ست آسچنہاں بزرنگانی مرده بہ
حکایت ۱۲۔ یکے را از ملوک شنیدم کہ شبے در عشرت روز
کرده بود و در پایاں مستی می گفت۔ **بیت**

مارا بجاں خوشتر ازین یکدم نیست کز نیک بداندیشہ و از کس غم نیست
درویشے برہنہ سہ برابر وں خفته بود گفت۔ **بیت**

اے آنکہ باقبال تو دو عالم نیست گیرم کہ غمت نیست غم ماہم نیست
ملک را خوش آمد صرہ ہزار وینار از روزن بیرون کرد و گفت دامن بہا
اے درویش گفت دامن از کجا آرم کہ جامہ ندارم ملک را بر ضعف حال
او حمت زیادت شد و خلعتے براں مزید کرد و پیش درویش منہ ستاد
درویش آن نقد و جنس را بانک مدت بخورد و پریشاں کرد و باز آمد
در حالتیکہ ملک را پر و اے او نبود حال بگفتند ہم برآمد دروے ازو
در ہم کشید و ازینجا گفته اند اصحاب فطنت و خبرت کہ از حدت و صلوت

پادشاہاں پر حذر باید بودن کہ غالب ہمت ایساں بمعظمت امور مملکت
متعلق باشد و تحمل از دحام عوام نکند۔ مثنوی

حرامش بود نعمت پادشاہ کہ ہنگام فرصت ندارد نگاہ

مجال سخن تانہ بینی ز پیش بہ بیوہ گفتن مبر قدر خویش

گفت ایں گداے شوخ چشم مبذرا کہ چندین نعمت بچندین مدت
بر انداخت بر ایند کہ خزینہ بیت المال لقمہ مساکن است نہ طعمہ

اخوان الشیاطین۔ بیت

ابلیس کور و روشن شمع کا قوری ہند زود بینی کش شب روغن باشد و چراغ

یکے از وزراے ناصح گفت اے خداوند مصلحت آں مے بینم کہ چہیں

کسل را وجہ کفایت بقاریق مجرا دارند تا در نفقہ اسراف نہ کنند اما آنچه

فرمودی از زجر و منع مناسب ارباب ہمت نیست یکے را بلطف امید

گردانیدن و باز بنو میدی خستہ کردن نظم۔

برے خود در طمع باز نتواں کرد چو باز شد بدشتی فراز نتواں کرد

قطعه

کس نہ بیند کہ تشنگاں حجاز بر لب آب شور گرد آہند

ہر کجا چشمہ بود شیریں مروم و مرغ و مور گرد آیند
 حکایت ۱۳۔ یکے از پادشاہان پیشین در رعایت مملکت
 مستی کردے و لشکر بختی داشتے لاجرم دشمنے صعب روے
 نمود ہمہ پشت بدادند۔
 قنوی

چو دارند گنج از سپاہی دریغ دریغ آیدش دست برون تیغ
 چہ مردی کند در صفت کارزار کہ دستش تہی باشد و کارزار
 یکے را از آنان کہ غدر کردند با من دوستی بود ملامت کردم و گفتم
 دون ست و نا سپاس و نافع شناس کہ بانڈک تغیر حال از
 محذوم قدیم برگردد و حق نعمت سالیان در نورود گفت اگر بکرم
 معذور داری شاید کہ اسپم بے جو بود و محذوم ز نیم بگرو سلطان کہ بزر
 با سپاہی بخیلی کند با او بسر جو انمردی نتوان کرد۔
 فرود

ز ربدہ مرد سپاہی را تا سر بہند و گرش ز رندی سر بہند در عالم
 حکایت ۱۴۔ یکے از وزرا معزول شدہ بعلقہ درویشاں
 درآمد و برکت صحبت ایشاں دروے سرایت کرد و جمعیت خاطر
 دست داد ملک بارو گر با اول خویش کرد و عمل فرمود قبولش نیامد

وگفت معزولی به که مشغولی - رباعی

آنانکه بکنج عافیت بنشستند وندان سنگ و بان مردم بستند
 کاغذ بریند و قلم بشکستند و زدست زبان حرنگی این بستند
 ملک گفت هر آینه ما را خرد منمے کافی باید که تدبیر مملکت را بشاید گفت
 نشان خردمند کافی آنست که بچنین کارها تن در نهد - قصه و
 هماره بر همه غایان از آن شهر فزاید که آتخاں خورد و جانم رتیا زارد

حکایت ۱۵ - سیاه گوش را گفتند ترا ملازمت شیر سچ و ج اختیار

افتاد و گفت تا فضل صیدش میخورم و از شر دشمنان در پناه حصولش زندگانی
 میکنم گفتندش اکنون که بطل حمایتش در آمدی و بشکر نعمتش اعتراف
 کردی چرا نزد کیت ر نیائی تا بجلقه خاصانت در آرد و از بندگان خلعت
 شمار و گفت از بطش و سعه چپان امین نیستم - افتد که ندیم حضرت
 سلطان را در بیاید و باشد که سر برود و حکما گفته اند از تلوں طبع پادشاه
 پر خذر باید بودن که وقتے بسلامے بر بخند و دیگر وقت بد شناسے
 خلعت دهند و گفته اند ظرافت بسیار هنر ندیمانست و عیب حکیمان ضرر
 تو بر سر قدر خوشتن باش و وقار بازی و ظرافت بندیمان بگذار

حکایت ۱۶۔ یکے از رفیقان شکایت روزگار نامساعد

بزدمن آورد که کفایت اندک دارم و عیال بسیار و طاقت بارفاقت

نمی آرم و بارها در دلم آمد که با تسلیمی و غیر نقل کنم تا در آن صورت
که زندگانی کنم کسے را بر نیک و بد من اطلاع نباشد۔ **پیت**

بس گرسنه خفت و کس ندانست که **کیت** بس جان بلب آید که برو کس نگیرت

باز از شہادت اعدا بر اندیشتم کہ بطعنہ در قفاے من بجنند دوستی مرا

در حق عیال بر عدم مروت حمل کنند و گویند۔ **قطعہ**

بہ میں آں بے حمیت را کہ ہرگز نخواہد دید روے نیکبختی

کہ آسانی گزیند خویشتن را زن و فرزند بگذارد بسختی

و در علم محاسبیت چنانکہ معلوم است چیزے دائم اگر بجایہ شما شغلے معین

شود کہ موجب جمعیت خاطر باشد بقیت عمر از عمدہ شکر آں بیرون

آمدن نتوانم گفتم عمل بادشاہے برادر و طرف دارد امیدست و بیم

یعنی امیدنان و بیم جان و خلاف راے خرد منداں باشد بدان اسید

متعرض این بیم شدن۔ **قطعہ**

کس نیاید بجائہ درویش کہ حسد راج زمین و باغ بدہ

یابہ تشویشِ غصتہ راضی شو یا جگر بند پیش زانغ بنہ
گفت این موافق حال من نگفتی و جواب سوال من نیاوردی و فر
راستی موجبِ رضاے خداست کس ندیدم کہ گم شد از رہِ راست
گفتم حکایت رو باہ مناسب حال است کہ دیدنش گریزاں و بنحوِ شستن
افتاں و خیزاں کسے گفتش کہ چه آفتت کہ موجبِ مخالفت گفتا
شنیدم کہ شیر را بخره میگیرند گفت لے سقیہ ترا با شیر چه مناسبت است
و اورا با تو چه شباهت گفت خاموش کہ اگر خوداں بغرض گویند کہ این شیر
و گرفتار آیم کرا عم تخلیص من باشد کہ نفیث حال من کند و تا تریاق از
عساق آورده شود ما رگزیدہ مردہ بود ترا ہچنین فضلست و دیانت
و تقویٰ و امانت لیکن متعنتان در کمین اند و مدعیان گوشہ نشین اگر انجم
سیرت شت بخلاف آن تقریر کنند و در معرض خطاب بادشاہ آئی
در اں حالت کرا مجالِ مقاتل باشد پس مصلحت آں می بینم کہ ملک
قناعت را حراست کنی و ترک ریاست گوئی۔ فرود۔

بر یاد مرسانغ بیمارست اگر خواہی سلامت بر کنارست

رفیق این سخن بشنید و بہم برآمد و روسے از حکایت من در ہم کشید و

سخننہائے رنجش آہ میسر گفتن گرفت کہ اینچہ عقل و کفایتست و فہم
 و درایت قول حکما درست آمد کہ گفتہ اند دوستان در زنداں بکار آیند
 کہ بر سفرہ ہمہ دشمنان دوست نمایند۔ قطعہ

دوست شمار آنکہ در نعمت زند لاف یاری و برادر خواندگی

دوست آنڈانم کہ گیرد دست دوست در پریشاں حالی و در ماندگی

دیدم کہ متغیر میشود و نصیحت من بغرض می شود و نزدیک صاحب دیوان

رفتم ببا بقہ معرفتیکہ در میان ما بودہ صورت حالش بگفتم و اہلیت و

استحقاقش بیان کردم تا بکارے مختصرش لضب کردند چندے

بریں برآمد لطف طبعش را بدیدند و حسن تدبیرش را بہ پسندیدند کاش

ازاں در گذشت و بہرتبہ والا ترازاں شکر ہمچنان نجم سعادتش

در ترقی بود تا باوج ارادت برسید و مقرب حضرت سلطان و معتمد علیہ

گشت بر سلامت حالش شادمانی کردم و گفتم۔ **نسر**

ز کار بستہ میندیش و دل تنگستہ مدار کہ آب چشمہ حیواں دروں تاریکی است

نسر

منشیں ترش از گردش ایام کہ صبر گر چہ تلخ است و لیکن بر شیریں دارد

در آن قربت مرا با طائفه یاران اتفاق سرفراقتا و چون از زیارت مکّه
 باز آمدم یکدوم منزلم استقبال کرد و ظاهر حالش دیدم پریشان و در سببیت
 درویشاں گفتم چه حالت است گفت چنانکه تو گفتی طائفه حسد بردند
 و بنیانتم منسوب کردند و ملک دام ملکه در کشف حقیقت آن استقصا
 نفرمود یاران قدیم و دوستان مصمیم از کلمه حق خاموش شدند و صحبت
 دیرین فراموش کردند - **قطعه**

نه بینی که پیش حسد او ز جاہ ستائش کمان دست بر زنند

اگر روز گارش در آرد ز پاسه همه عالمش پاسه بر سر زنند

فی الجمله بانواع عقوبت گرفتار شدم تا درین هفته که مژده سلامت حجاج
 بر سید از بند گرانم خلاص کردند ملک موروثم خاص گفتم در آن نوبت اشارت
 من قبولت نیامد که گفتم عمل بادشاهاں چون سفر در یارت خطرناک و
 سودمند یا گنج گیری یا در طلاطم بمیری - **منسوخ**

یا ز بهر دو دست کند خواجه در کنار یا موج رونے افکنش مرده بر کنار

مصلحت ندیدم ازین پیش ریش درویش را بسلامت خراشیدن و نمک
 بر جراحت پاشیدن برین کلمه اختصار کردم -

قطعہ

ندانستی کہ بینی بند بر پائے چو در گوشت نیاید نپند مردم
 دگر رہ گرناری طاقت نیش مکن انگشت در سوراخ کز دم
 حکایت ۷۱۔ ملک زادہ گنج فراواں از پدر میراث یافت
 دست کرم بر کشاد و داد سخاوت بداد و نعمت بیدریغ بر سپاہ و رعیت
 بر نیت۔ یکے از جلسائے بے تدبیر نصیحتش آغاز کرد کہ ملوک پیشین
 مرا این نعمت را بسعی اند و ختہ اند و برائے مصلحتی نہادہ دست ازین
 حرکات کوتاہ کن کہ واقعا در پیش است و دشمنان از پس نباید کہ بوقت
 حاجت فروماندگی باشد۔ قطعہ

اگر گنجے کنی بر عامیاں بخش رسد ہر کہ خداے را بر بنجے
 چہ راستانی از ہر یک حجبے بیم کہ گرد آید ترا ہر روز گنجے
 ملکہ اوہ روئے ازین سخن در ہم آورد و موافق طبعش نیامد و مراورا
 زجر فرمود و گفت خداوند تعالیٰ مرا مالک این مملکت گردانیدہ است
 تا بخورم و بنخشم نہ پاساں کہ نگھدارم۔ بیعت۔
 قاروں ہلاک شد کہ چہل خانہ گنج داشت نوشیرواں نمرود کہ نام نگو گذاشت

حکایت ۱۸۔ آورده اند کہ نوشین رواں عادل را در شکار گاہ

صیدے کباب میگردند و نمک نبود غلامے را بر و ستاد و ایندند تا نمک

آرد نوشین رواں گفت بقیمت بتاں تار سمے نگرود و ده خراب نشود

گفتند ازین قدر چه خلل زاید گفت بنیاد ظلم اندر جہاں اول اندک بودہ

است و ہر کس کہ آمدہ بر آں مزید کرد تا بدین غایت رسید۔ قطعہ

اگر ز باغ رعیت ملک خوردی سبے بر آوردند غلامان او دخت ازین

پہ پنج بیضہ کہ سلطان ستم روا دارد ز نند لشکر یانش ہزار مرغ بسنج

حکایت ۱۹۔ عالمے راشنیدم کہ خانہ رعیت خراب کردے

تا خزینہ سلطان آبادان کند۔ خیبر از قول حکما کہ گفتہ اند ہر کہ خداے عزوجل

را بیازارد تا دل خلقے بدست آرد خداوند تعالیٰ ہاں خلق را بر گمارد

تا دمار از روزگارش بر آرد۔ **نبرد**

آتش سوزان نکلند با سپند انچہ کند و ددل مستمند

سر جملہ حیوانات گویند کہ شیر است و اذال جانوراں خرو با اتفاق خربار

بر بہ کہ شیر مردم در۔ **شنوی**

مسکین خراگر چه بے تمیز است چوں بارہمی بر و عزیز است

گاواں و خران بار بردار بہ زادیاں مردم آزار

باز آدیم حکایت وزیر عاقل

گویند ناک را طر فی از ذمائم اخلاق اول بقرائن معلوم گشت در شکر
کشید و بانواع عقوبت بکشت - قطعہ

حاصل نشود رضای سلطان تا خاطر بسد گان نجوئی
خواہی کہ خداے بر تو بخشد با خلق خداے کن نکوئی
آوردہ اند کہ یکے از تمہید گان بر سر او بگذشت در حال تباہی
تا مل کرد و گفت - قطعہ

نہ ہر کہ قوت بازوے منصبے داد بسطنت بخورد مال مردمان بگذشت
تو اں بجا ق فروردن استخوان در وے شکم بدر و چوں بگیرد اندر زنا

بیت

نماندستم کار بدر روزگار بماند برو لعنت پائدار

حکایت ۲۰ - مردم آزارے را حکایت کنند کہ سنگے بر سر

صالحے زد در ویش را مجال انتقام نہ بود سنگ را نگاہ میداشت تا زمانیکہ

ملک را براں لشکر سی خشم آمد و در چاه کرد و در ویش اندر آمد و سنگ
 بر سرش کوفت گفتا تو کیستی و این سنگ چرا زدی گفت من فلانم و این
 ہماں سنگست کہ در فلاں تاریخ بر سر من زدی گفت چندیں روزگار
 کجا بودی گفت، از جاہت اندیشہ میگردم اکنون کہ در چاہت دیدم
 فرصت غنیمت دانستم۔ **شہنوی**

نامزائے را کہ بینی بختیار عاقلان تسلیم کردند اختیار
 چون نداری ناخن در نذہ تیز بابدان آں بہ کہ کم گیری ستیز
 ہر کہ با فولاد بازو چخبہ کرد ساعد مسکین خود را رنجبہ کرد
 باش تا دستش بیند روزگار پس بجام دوستان مغزش برآر

حکایت ۲۱ کیے از بندگان عمر ولیث گرنختہ بود کساں
 در عقبش برفتند و باز آوردند وزیر را بادے غرضے بود اشارت
 بکشتن کرد تا دیگر بندگان چنین فعل نیارند بندہ سر پیش عمر ولیث
 بر زمین نہاد و گفت۔ **من و**

ہر چه رود بر سرم چو تو پندی روستا بندہ چه دعوی کند حکم خداوند راست
 لیکن بموجب آنکہ پروردہ نعمت این خاندانم سخوا ہم کہ در قیامت

بخون من گرفتار آئی اجازت فرمائی تا وزیر را یکشمس آنکہ بقصاص
 او بفرمائی۔ خون من ریختن تا بجی کشته باشی ملک را خندہ گرفت وزیر
 را گفت چگونہ مصلحت می بینی دزیر گفت ایخداوند جہاں مصلحت آن
 مے بنیم کہ از بہر خدا و صدقہ گور پدر اورا آزاد کنی تا مرا نیز در بلائے
 نیفلند گناہ از من ست و قول حکیمان معتبرہ کہ گفته اند۔ **قطعہ**

چو کردی با کلوخ انداز پیکار سر خود را بنا دانی شکستی
 چو تیر انداختی بر روے دشمن چنان داں کا ندر آماش نشستی

حکایت ۲۲۔ ملک زوزن را خواجہ بود کریم النفس
 نیک محضر کہ ہنگناں را در مواجہہ حرمت داشتے و در غیبت نکو گفتے
 اتفاقاً ازو حرکتے در نظر ملک ناپسند آمد بمصاورت فرمود و عقوبت
 کرد و سر ہنگان بادشاہ بسوا بق نعمت او معترف بودند و بشکر آن مہربن
 در مدت توکیل آن رفیق و ملاحظت کردندے و زجر و معاقبت روا
 نداشتندے۔ **قطعہ**

صلح بادشمن اگر خواہی ہر کہ کہ ترا در قعا عیب کند در نظرش تحسین کن
 سخن آخر بدہاں میگذرد و موزی را سختش تلخ ننخواہی و ہش شیریں کن

انچے مضمون خطاب ملک بود از عمدہ بعضے بیروں آمد و بہ بقیۃ
 در زنداں بماند آورده اند کہ یکے از ملوک نواحی در خفیہ پیغامش فرستاد
 کہ ملوک آن طرف قدرچہاں بزرگوار زندانستند و بیعزتی کردند اگر راسے
 عزیز فلاں احسن اللہ خلاصۃً بجانب ما التفاتے کند در رعایت
 خاطرش ہرچہ تمام تر سعی کردہ آید و اعیان این مملکت بدیدار او مفقود نہ
 و جواب این حروف را منتظر و خواجہ چوں برس وقت یافت از
 خطر اندیشید در حال جوابے محقر کہ اگر بر ملا افتد قتنہ نباشد بر قفاسے
 ورق نوشت و رواں کرد یکے از متعلقان کہ برس واقف بود ملک را
 خیر داد کہ فلاں را کہ جس فرمودہ با ملوک نواحی مراسلت دارد ملک
 بہم بر آمد و کشف این خبر فرمود قاصد را بگرفتند و رسالت بر خوانند
 بنشتہ بود کہ حسن ظن بزرگاں بیش از فضیلت ماست و تشریف قبولے
 کفرمودند بندہ را امکان اجابت آن نیست بچلم آنکہ پروردہ نعمت این
 خاندان است و ہاندرک مایہ تغیر خاطر باولی نعمت قدیم بیوفائی نتوان

کرد

آنرا کہ بجائے تست ہر دم کرمے عذرش بنہ ادر کند بعبہ سستے

ملک راسیرت حق شناسی او خوش آمد و خلعت و نعمت بخشید و عذر
 خواست کہ خطا کردم کہ ترا بے جرم و خطا بیا زردم گفت ای خداوند
 بندہ دریں حالت مرخدا و نذر خطائے نبی مبتدبے تقدیر خدا و تقدیر
 چنین بود کہ میں بندہ را مکروہ ہے رسد پس بدست تو اولیٰ تر کہ سوابق
 نعمت بریں بندہ داری و ایادی منت و حکما گفته اند۔ **شمسوی**

گرگزنت رسد ز خلق مرنج کہ نہ راحت رسد ز خلق نہ بخ
 از خدا داں خلعت دشمن دست کہ دل ہر دو در تصرف اوست

گرچہ تیر از کساں ہمیکذرد از کماندار بسینداہل خرد

حکایت ۲۳۔ یکے را از ملوک عرب شنیدم کہ بامتعلقان

میگفت کہ مرسوم فلاں را چندانکہ بہت مضاعف کنید کہ ما از م در گاہ
 و متر صد فرمان و دیگر حد متکاراں بلہو و لعب مشغول و در اداس
 خدمت متماون صاحب دلے بشنید فریاد و خروش از نهادش برآمد
 پرسیدندش کہ چہ دیدی گفت مراتب بندگان بدر گاہ خداے تعالیٰ
 ہمیں مثال دارد۔ **فرد**

دو بامداد گر آید کسے بخدمت شاہ سوم ہر آئینہ دروے کند بلطف نگاہ

قطعه

مہتری در قبول فرمان ست ترک فرماں دلیل حرام ست
 ہر کہ سیامے راستاں دارد سر خدمت بر آستاں دارد
 حکایت ۲۲۷۔ خالے ز احکایت کنند کہ ہیزم درویشاں
 خریدے بچیف و تو انگر از دادے بطرح صاحب دلے برو گذر کرد
 و گفت۔

بیٹ

ماری تو کہ ہر کرا بہینی بزنی یا بوم کہ ہر کجا نشینی بکنی

قطعه

زورت ارپش میرو د باما با خداوند غیب داں ز رود
 زور مندی مکن براہل زمین تا دعائے بر آسماں نرود
 حاکم از گفتن او بر بخید و روے از نصیحتش در ہم کشید بد و التقات
 نہ کرد تا شبے آتش مطبخ در انبار ہیزم افتاد و ساڑا مالکش بسوخت و از
 بستر زمش بر خاک تر گرم نشاندا اتفاقاً ہاں شخص بروے بگذشت
 ویدش کہ بابا وراں ہمیگفت ندانم کہ این آتش از کجا در سراے من افتاد
 گفت از رود دل درویشاں۔

قطعہ

حذر کن زد و در و نہائے ریش کہ ریش دروں عاقبت سر کند
 بہم بر مکن تا توانی دے کہ آہے جہانے بہم بر کند
 لطیفہ بر تاج کیخسر و نوشتہ بود قطعہ

چہ سالہائے فراوان عمر ہا دراز کہ خلق بر سر ما بر زمین بخوابد رفت
 چنانکہ دست بدست آمدت ملک بدستہائے دگر ہچنین بخوابد رفت
 حکایت ۲۴۔ یکے در صنعت کشتی گرفتن سر آمدہ بود سہ صد

و شصت بند فاخر دانستے و ہر روز ازاں بنوعے کشتی گرفتے بریکے
 از شاگردان التفاتے داشت سہ صد و پنجاہ و نہ بندش در آہست
 مگر یکے بند کہ در تعلیم آں دفع انداختے و تا خیر کردے فی الجملہ
 پسر در قوت و صنعت سر آمد و کسے را در زماں اوبا و امکان مقام
 بنوعے تا بجدیکے پیش ملک آں روزگار گفتے بود کہ اُستاد را فضیلتے
 کہ بر من ست از روے بزرگی ست و حق تربیت و گرنہ بقوت ازو
 کتر نیستم و بصنعت با او برابرم ملک را این سخن دشوار آمد فرمود تا
 مصارعت کند مقامے مسع ترتیب کردند و ارکان دولت اعیان

حضرت وزور آوراں روے زمین حاضر شدند پسر چوں پیل مست
 درآمد بصدتے کہ اگر کوہ روئیں بودے از جا بر کندے استاد دانست
 کہ جوان بقوت ازو برترست بدان بند غریب کہ ازوے پنهان دانست
 بود باوے در آویخت پسر دفع آں تدانست و ہم برآمد استاد
 از زمینش بدو دست بالائے سر برد و بر زمین زد و غریب از خلق برخواست
 ملک فرمود استاد را خلعت و نعمت دادن پس پسر از حجر فرمود ملک
 کرد کہ با پرورندہ خویش دعوی مقاومت کردی و بسرنبردی گفت
 لے بادشاہ روے زمین بزور آوری بر من دست نیافت بلکہ مرا
 از علم کشتی و قیقہ مانده بود ہمہ عمر از من دریغ میداشتت امروز بدان
 و قیقہ بر من غالب آمد گفت از بہر چنین روزے نگہ میداشتتم کہ
 زیر کاں گفته اند دوست را چندان قوت مدہ کہ اگر دشمنی کند تواند
 نشنیدہ کہ چه گفت آنکہ از پرورہ خویش جفا دید۔ قطعہ
 یا وفا خود نبود در عالم یا مگر کس دریں زمانہ نکرد
 کس نیاموخت علم تیر از من کہ مرا عاقبت نشانہ نکرد
 حکایت ۲۵۔ یکے ازوزرا پیش ذوالقنون مصری رفت

قطعہ

حذر کن زدود و درونہاے یش کہ ریش دروں عاقبت سکنند
 بہم برکن تا توانی دے کہ آہے جہانے بہم برکنند
 لطیفہ بر تاج کیخسر و نوشتہ بود قطعہ

چہ سالہاے فراوان عمر ہا دراز کہ خلق برسہا برس میں بخواہد رفت
 چنانکہ دست بدست آمدت ملکبا بدستہاے دگر بچنیں بخواہد رفت
 حکایت ۲۴۔ یکے در صنعت کشتی گرفتن سر آمدہ بود سہ صد

و شصت بند فاخر دانستے و ہر روز ازاں نوے کشتی گرفتے بریکے
 از شاگردان التفاتے داشت سہ صد و پنجاہ و نہ بندش در آہست

مگر یکے بندکہ در تعلیم آں دفع انداختے و تا خیر کردے فی الجملہ
 پسر در قوت و صنعت سر آمد و کسے را در زمان اوبا او امکان مقابلت
 نہوے تا بحدیکہ پیش ملک آں روزگار گفتے بود کہ اُستاد را فضیلتے

کہ بر من ست از روے بزرگی ست و حق تربیت و گرنہ بقوت ازو
 کمتر فیتہم و بصنعت با او برابرم ملک را این سخن دشوار آمد فرمود تا
 مصارعت کنت نزد مقامے مسع ترتیب کردند و ارکان دولت اعیان

حضرت وزور آوراں روے زمین حاضر شدند پس چوں پیل مست
درآمد بصدیقتے کہ اگر کوہ روئیں بودے از جا بر کندے استاد داشت
کہ جوان بقوت ازو برترست بدان بند غریب کہ ازوے پنهان داشت
بود باوے در آویخت پس دفع آں تداست و ہم برآمد استاد
از زمینش بدو دست بالائے سر برد و بر زمین زد و عزو از خلق برخواست
ملک فرمود استاد را خلعت و نعمت دادن پس سپر را زجر فرمود و ملّا
کرد کہ با پرورنده خویش دعوی مقاومت کردی و بسرنبردی گفت
اے بادشاہ روے زمین بزور آوری بر من دست نیافت بلکہ مرا
از علم کشتی دقیقہ مانده بود ہمہ عمر از من دریغ میداشت امروز بدان
دقیقہ بر من غالب آمد گفت از بہر چنین روزے نگہ میداشتم کہ
زیر کاں گفته اند دوست را چندان قوت مده کہ اگر دشمنی کند تواند
نشیدہ کہ چه گفت آنکہ از پرورده خویش جفا دید۔ قطعہ
یا وفا خود نبود در عالم یا مگر کس دریں زمانہ نکرد
کس نیاموخت علم تیر از من کہ مرا عاقبت نشانہ نکرد
حکایت ۲۵۔ یکے ازوزرا پیش ذوالقنون مصری رفت

وہمت خواست کہ روز و شب بخدمت سلطان مشغول می باشم و
 بخیرش امیدوار و از عقوبتش ترساں ذوالنون بگریست و گفت
 اگر من خدا کے عزوجل را چہیں پرستیدے کہ تو سلطان را از جملہ
 صدیقان بودے - قطعہ

گر نہ امید و بیم و راحت و رنج پائے درویش بر فلک بود
 گر و زیر از خدا بترسیدے ہچناں از ناک ملک بود
 حکایت ۲۴ - بادشاہے بکشتن بیگناہے اشارت کرد
 گفت اے ملک موجب خشمے کہ ترا بر من ست آزار خود مجھے
 کہ ایں عقوبت بر من بیک نفس بسر آید و بزہ آں بر تو جاوید بماند -
 قطعہ

دوران بقا چو باد صحرابگذشت تلخی و خوشی و زشت و زیبا بگذشت
 پنداشت سنگر کہ جفا بر ما کرد در گردن او بماند و بر ما بگذشت
 ملک راضیحت او سودمند آمد و از سر خون او بر خاست -

حکایت ۲۵ - وزیراے نوشین رواں در مہے از مصالح
 مملکت اندیشہ ہی کردند و ہر یک از ایشان دگر گونہ راسے ہمیزد

و ملک ہچناں تدبیرے اندیشہ کرد و بز چہرہ رارائے ملک اختیار آمد
 وزیراں در نہائش گفتند رارے ملک را چہ مزیت دیدی بر فک حیدریں
 حکیم گفت بموجب آنکہ انجام کار معلوم نیست درائے ہگناں در مشیت
 است کہ صواب آید یا خطا پس موافقت رارے ملک اولیٰ ترست تا اگر
 خلاف صواب آید لعانت متابعت از معاتبت امین باشم کہ گفتہ اند۔

تثوی

خلاف رارے سلطان را حبتن بخون خویش باشد دست شستن
 اگر خود روز را گوید شب است این باید گفتن اینک ماہ و پرویس
 حکایت ۲۸۔ یکے از پسران ہارون الرشید پیش پدر آمد
 ختم آلودہ کہ مرا فلان سرنگ زادہ دشنام مادر داد ہارون الرشید
 ارکان دولت را گفت جزائے چنیں کسے چہ باشد یکے اشارت
 بکشتن کرد و یکے بزبان بریدن و دیگرے بمصاوت و نفی ہارون
 گفت اے پسر کرم آن ست کہ عفو کنی و اگر نتوانی تو نیز ش دشنام
 مادر وہ چند آنکہ از حد در گذرد پس آنکہ ظلم از طرف تو باشد و دعویٰ
 از قبل خصم۔

نہ مردست آن بنزدیکِ خردمند کہ باپیل دماں پیکار جوید
 بے مرد آنکس ست از روئے تحقیق کہ چون چشم آیدش باطل نگوید
حکایت ۲۹ - باطائفہ بزرگاں کبشتی نشسته بودم زورقے
 در پئے ما غرق شد و دو برادر بگردا بے در افتادند کیے از بزرگاں گفت
 ملاح را کہ بگبیر این ہر دورا کہ بہر کیے نچاہ دینارت بدہم ملاح در آب
 رفت تا کیے را بر ہانید آں دیگر ہلاک شد گفتم بقیت عمرش منانہ
 بود ازین سبب در گرفتن او تاخیر کردی و در آں دیگر تعجیل ملاح
 بخندید و گفت انچہ تو گفستی یقین ست و سببے دیگر ہست گفتم انچہ
 گفت میل خاطر من بر ہانیدن این کیے بیشتر بود کہ وقتے در بیابان
 مانہ بودم مرا بر شترے نشانہ و از دست آں دگر تا زیانہ خوردہ بودم
 در طغلی گفتم - راست فرمود حق تعالی ہر کہ کار نیک کند پس نفع آں ست
 و ہر کہ بد کند پس وبال بردہست - قطعہ

تا توانی دروں کس مخزاش کا ندیں راہ خار ہا باشد
 کار درویش مستمند بر آر کہ ترانیز کار ہا باشد

حکایت ۳۰۔ دو برادر بودند یکے خدمت سلطان کرنے
 و دیگر سبھی بازو خوردے باسے این تو انگر گفت درویش را چرا
 خدمت نکنی تا از مشقت کار کردن برہی گفت تو چرا کار نہ کنی تا از
 مذلت خدمت رستگاری یابی کہ خرد منداں گفته اند کہ نان خود خورد
 و نشستن بہ کہ کم زریں بخدمت بستن۔ بہیت۔

بدست آہک تفتہ کردن خمیر بہ از دست برسینہ پیش امیر
 قطعہ

عمر گر انما یہ دریں صرف شد تاجہ خورم صیف و چہ پوشم ستا
 لے شکم خیرہ بنانے بساز تاہ نکنی پشت بخدمت دوتا

حکایت ۳۱۔ کسے فرودہ پیش نوشین رواں عادل بردو
 گفت شنیدم کہ فلاں دشمن ترا خداے تعالیٰ برداشت گفت ہبیج
 شنیدی کہ مرا بگذاشت۔ سرد

اگر بہر عدد و جاے شادمانی نیت کہ زندگانی مانیز جاودانی نیست
 حکایت ۳۲۔ گر وہے حکما در بار گاہ کسریٰ بصلحتے در سخن
 ہیگفتند و بزچہ کہ مہتر ایشاں بود خاموش بود سوال کردند کہ بلما دریں بحث

چرا سخن نگونی گفت وزیراں بر مثال اطبا اند و طبیب دار و ندر مگر
 بستیق پس چون بینیم کہ راسے شمار صواب ست مرا بر سر آں سخن گفتن
 حکمت نباشد
 فتوی

چو کاسے بے فضول من برآید مراد روعے سخن گفتن نشاید
 و گر بینیم کہ نابینا و چاہ ست اگر خاموش بنشینم گناہ ست
 حکایت ۳۳ - اسکندر رومی را پر سیدند و یا شرق و مغرب را بچہ
 گرفتہ کہ ملوک پیشین را خزان و عمر و ملک و لشکر پیش ازین بود -
 و جنس نفعے میر نشد گفت بعون خداے عزوجل ہر مملکتے را کہ بگرفتہ
 رعیتش را نیاز روم و رسوم خیرات گذشتگان باطل نکردم و نام
 پادشاہاں جز بنیکونی بنزدوم بیت
 بزرگش نخواهند اہل خرو کہ نام بزرگاں بزشتی برد
 قطعہ

ایں ہمہ ہیچیت چوں می بگذرد سبخت و تخت و امر و نہی و گیر و دہ
 نام نیک رفتگان ضائع کن تا بماند نام نیکت پاندار

باب دوم

در اخلاق درویشیاں

حکایت ۱۔ یکے از بزرگان گفت پارسائے راجہ گوئی
در حق فلاں عابد کہ دیگران در حق وے بطعنہ سخنا گفته اند گفت

بر ظاہر شعیب نمی بیتم و در باطنش غیب نمی دانم قطعہ

ہر کرا جامہ پارسا بینی پارسا داں و نیک مرد انکار

در ندانی کہ در نہانش حیثیت محتب را دروں خانہ چہ کا

حکایت ۲۔ درویشے را دیدم کہ سر بر آستان کعبہ میالید و

مینالید کہ یا غفور و یا رحیم تو دانی کہ از ظلوم و جہول چہ آید قطعہ

عذر تقصیر خدمت آوردم کہ ندارم بطاعت استظهار

عاصیاں از گناہ توبہ کنند عارفان از عبادت استغفار

عابداں جزاے طاعت خواهند و بازرگان بہاے بطاعت من

بندہ امید آورده ام نہ طاعت بدریوزہ آمدہ ام نہ تجارت -

بیت

گرگشی در جرم بخشی روو سر بر آستانم بندہ را فرماں نباشد ہرچہ فرمائی براہم
 حکایت ۳۔ عبدالقادر گیلانی را دیدند رحمۃ اللہ علیہ در جرم
 کعبہ روئے بر حصا ہنوادہ بودومی گفت اے خداوند بخشاے واگر
 مستوجب عقوبتم مراروز قیامت نابینا برا نگیسز تا در روئے نیکال
 شرمسار باشم۔
 قطعہ

روئے بر خاک عجز می گویم ہر سحر کہ کہ باد می آید
 اے کہ ہرگز فراموش نکم ہیچت از بندہ یاد می آید
 حکایت ۴۔ یکے از پادشاہاں پارسائے را دید گفت ہیچت
 از مایاومی آید گفت بے وقتیکہ خدا یا فراموشس میکنم۔ فرود
 ہرودود آنکس ز درخوش براند و اتراکہ بخواند بر کس ندواند
 حکایت ۵۔ یکے از صالحاں بخواب دید پادشاہے را
 در بہشت و پادشاہے را در دوزخ پرسید کہ موجب درجات این چیست
 و سبب درکات آں چہ کہ مردم بخلاف آں می پنداشتند تا آمد
 کہ این پادشاہ بارادت درویشاں در بہشت ست و این پارسا

تقرب بادشاہاں در دوزخ قطعہ

دلقت بچہ کار آید و تسبیح و مرقع خود را ز علمہاے نکو سپیدہ بری دار
حاجت بجلاہ بر کی داشتنت نیست در ویش صفت باش کلاہ تتری دار

حکایت ۴ - پیادہ سرو پا برہنہ با کاروان حجاز از کوفہ بدر آمد

و ہمراہ ما شد نظر کردم معلومے نداشت خراماں ہمیرفت و می گفت قطعہ

نہ باشتر بر سوارم نہ چو اشتر ز بر بارم نہ خداوند رعیت نہ غلام شہرام

غم موجود و پریشانی معدوم ندارم نفسے میزنم آسودہ و عمرے بسر آرم

اشتر سوارے گفتش اے درویش کجا میروی برگردد کہ بسختی بمیری نشنید

و قدم در بیاباں نہاد و برفت چون تخلص محمود بر سیدیم تو انگر را اجل فراسید

درویش ببالینش فرود آمد گفت - مصرعہ

ما بسختی نہ بمردیم و تو بر بخت بمردی

بلیت

شخصے ہمہ شب بر سر بیمار گریست چون روز شد او بمرد و بیمار بزیست

قطعہ

اے بسا اسپ تیز رو کہ بماند کہ خرنگک جاں بمنزل برد

بسکہ در خاک تندرستان را دفن کردیم و زخم خورده نمرد
 حکایت ۷ عابدی را بادشاهے طلب کرد اندیشید که داروے
 بخورم تا ضعیف شوم تا مگر اعتقادے که در حق من داروے زیادت کند
 آورده اند که داروے قاتل بود بخورد و بمرد - قطعه

آنکه چون پسته دیدش همه مغز پوست بر پوست بود همچو پیاز
 پارسایان روے در مخلوق پشت بر قبله میکند نماز

فرد

چون بنده خدای خوشخون باید که بحسب خدا نداند
 حکایت ۸ - کاروانے را در زمین یونان بزدند و نعمت
 بیقیاس بردند بازرگاناں گریه وزاری بسیار کردند و خدا و پیغمبر را
 بشفاعت آوردند فائده نبود - شعر

چو پیر و زشد دزد تیره رواں چه غم دارد از گریه کارواں
 لقمان حکیم اندراں کارواں بود یکے گفتش از کاروانیاں ایناں را مگر نصیحت کنی
 و مو عظمت گوئی باشد که بر خے از مال ما دست بدارند که دریغ باشد
 چندین نعمت که ضیاع شود گفت دریغ کلمه حکمت باشد با ایشاں گفتن -

قطعہ

آہنے را کہ موریا نہ بخورد
نقوان بردانہ و بصقل رنگ
باسہ دل چہ سود گفتن عفا
نرود میخ آہنی در سنگ

قطعہ

بروزگار سلامت شکستگان دریاب
کہ جبر خاطر مسکین بلا بگرداند
چو سائل از تو بزاری طلب کند چیز
بدہ و گرنہ سگر بزور بستاند
حکایت ۹ - عابدے را حکایت کنند کہ شب دہ من بخورد
و تا سحر ختمے بگردی صاحب دے بشنید و گفت اگر نیمہ نان بخوردے
و بخفتے بسیار ازین فاضلتر بودے - قطعہ

اندروں از طعام خالی دار
تا در نور معرفت بینی
نتی از حکمتی بعلت آل
کہ پری از طعام تا بینی
حکایت ۱۰ - پیش یکے از مشایخ کبار گلہ کردم کہ فلاں در حق
من بفساد گواہی دادہ است گفت بصلاحش خجل کن - رباعی
تو نیکو روش باش تا بد سگال
بنقص تو گفتن نیا بد مجال
چو آہنگ بر لب بود مستقیم
کے از دست مطرب خورد گو شمال

حکایت ۱۱۔ یکے را از مشایخ پرسیدند کہ حقیقت تصوف چیست
گفت ازیں پیش طائفہ بودند در جہاں بصورت پراگندہ و بمعنی جمع اکتولہ
خلقے اند بظاہر جمع و بدل پراگندہ۔ قطعہ

چو ہر ساعت از تو بجائے رود دل بہ تنہائی اندر صفائے نہ بینی
ورت مال جاہست زرع و تجارت چو دل با خداست خلوت نشینی

حکایت ۱۲۔ یاد دارم کہ شبے در کاروانی ہمہ شب رفتہ بودم
و سحر بر کنار بیشہ خفتہ شوریدہ کہ در اں سفر ہمراہ ما بود سحر گاہاں نعرہ بزد
وراہ بیاباں گرفت و یک نفس آرام نیافت چوں روز شد گفتمش آں
چہ حالت بود گفت بلبلان را دیدیم کہ بنالش در آمدہ بودند از درخت
و کبکاں از کویہ و غوکاں از آب و بہائم از بیشہ اندیشہ کردم کہ مروت
ناشد ہمہ در تسبیح و من در غفلت خفتہ کجا روا باشد۔ قطعہ

دوش مرغے بصری مے نالید عقل و صبرم بزد و طاقت ہوش
یکے از دوستان مخلص را مگر آواز من رسید بگویش
گفت باور نداشتم کہ ترا بانگ مرغے چنین کند بہوش
گفتم این شہر آدویت نیست مرغ تسبیح خوان ما خاموش

حکایت ۱۳۔ یکے را از ملوک مدت عمر سپری شد و قائم مقام
 نداشت وصیت کرد کہ بامداد آن نختین کسیکہ از در شہر در آید تاج
 شاہی بر سر دے بنید و تفویض مملکت بکے کنید اتفاقاً اول کسیکہ درآمد
 گدائے بود ہمہ عمر لقمہ انداختہ در قعہ دوختہ ارکان دولت و اعیان
 حضرت وصیت ملک بجا آوردند و تسلیم مفاہج قلاع و خزائن بدو
 کردند و مدتی ملک راند تا بعضی امراے دولت گردن از اطاعت
 او بے بچا بنیدند و ملوک از ہر طرف بمنازعت برخاستن گرفتند و بمقاد
 لشکر آراستن فی الجملہ سپاہ و رعیت ہمہ بر آمدند و برخے بلاد از
 قبضہ تصرف او بدر رفت۔ در ویش ازین واقعہ خستہ خاطرے بود
 تا یکے از دوستان قدیمش کہ در حالت درویشی قرین او بود از سفر
 باز آمد و در چنباں مرتبہ دیدش گفت منت خداے را عزوجل کہ گلت
 از خار برآمد و بخت بلند رہبری کرد و اقبال و سعادت یاوری

تا بدیں پایہ رسیدی۔
 شعر

شگوفہ گاہ شگفتت و گاہ خوشیدہ درخت وقتے برہنہ ست و وقتے پوشیدہ
 گفت اے عزیز تغزیم گوے کہ جاے تہنیت نیست انگہ کہ تو

دیدنی غم نمانے داشتیم و امروز غم جہانے پشیموی۔
 اگر دنیا نباشد درد مندیم و اگر باشد بہر ش پائے بندیم
 بلائے میں جہاں آشوب ترنیت کہ رخ خاطر ستارہ ست و گرفت
 قطعہ

مطلب گر تو انگری خواہی جز قناعت کہ دو تہیت مہی
 گر غنی زربدا من افشانند تا نظر در ثواب او نہ کنی
 کز بزرگان شنیدہ ام بسیار صبر در ویش بہ کہ بذل غنی

فرد

اگر بریاں کند بہرام گورے نہ چوں پاسے ملخ باشد ز موے
 حکایت ۱۴۲۔ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ ہر روز سجدت
 مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم آمدے گفت لے ابا ہریرہ ہر روز
 میا تا محبت زیادہ شود۔ صاحب دلے را گفتند بدیں خوبی کہ آفتاب
 نشینہ ایم کہ کسے اورادوست گرفتہ است و مہر آوردہ گفت برا
 آنکہ ہر روز میتوانش دید مگر در زستان کہ محبوب ست و مطلوب شاعر
 بیدار مردم شدن عیب نیست و لیکن نہ چنداں کہ گویند بس

اگر خوشنیتن را ملامت کنی ملامت نیاید شنیدیں ز کس

حکایت ۱۵۔ یکے از پادشاهان عابدے را پرسید کہ

عیالان داشت اوقات عزیز چوں میگذرد گفت ہمہ شب مناجات
و سحر و دعاء و حاجات و ہمہ روز در بند اخراجات ملک مضمون
اشارت عابد معلوم گشت فرمود تا وجہ کفایت او معین دارند تا

بارعیال از دل او بر نیزند و ششوی

اے گرفتار پاسے بند عیال دگر آزادی مہ بند خیال

غم فرزند و نان و جامہ و قوت بازت آرد ز سیر در ملکوت

ہمہ روز اتفاق می سازم کہ شب با خداے پروازم

شب چو عقد نماز بر بندم چه خور و بامد او سر ز ندم

حکایت ۱۶۔ بادشاہے رامتھے پیش آمد گفت اگر انجام

ایں حالت بہر او من بر آید چندیں درم و ہم ز اہاں را چوں حاجت

بر آمد و تشویش خاطرش برفت و فاسے نذرش بوجود شمر ط لازم آمد

یکے را از بندگان خاص کیسہ درم و او تا بزاہاں صرف کند گویند

عسلا م عاقل و ہشیار بود ہمہ روز بگردید و شبانگہ باز آمد و در حمار

بوسہ داد و پیش ملک بنہاد و گفت زاہداں را چند آنکہ طلب کردم
 نیافتم گفت اینچہ حکایت ست انچہ من دانم دریں ملک چہار صد
 زاہد ست گفت اے خداوند جہاں آنکہ زاہد ست نمی ستاند و آنکہ
 می ستاند زاہد نیست ملک بخندید و ندیماں را گفت چند آنکہ مرا
 در حق درویشاں و خداے پرستاں ارادت ست و اقرار این شوخ
 دیدہ را عداوت است و انکار و حق بجانب اوست ۔

شعر

زاہد کہ درم گرفت و دینار زاہد ترا زویکے بدت آر
 حکایت ۱۷۔ یکے از علمائے راسخ را پرسیدند چہ گوئی در نا
 وقف گفت اگر نان از بہر جمعیت خاطر می ستاند حلال ست و اگر

جمع از بہر نان می نشیند حرام نیست

نان از برائے کنج عبادت گرفته شود صاحب دلاں نہ کنج عبادت بر آنا

حکایت ۱۸۔ طائفہ زنداں بخلاف درویشے بدر آمدند

و سخنان ناسزا گفتند و بزوند و بر بنجانیدند شکایت از بیباقتی پیش

پیر طریقت برد کہ چہنہن حالے رفت گفت اے فرزند خرفتمے

درویشاں جامہ رضا است ہر کہ دریں کسوت تحمل بمرادی نکلند سعی
وخرقہ برو حرام است - **فسر و**

دریائے فراواں نشود تیرہ بنگ عارف کہ بر بخت تک آبت ہنوز
قطعہ

گر گزندت رسد تحمل کن کہ بعبوا از گناہ پاک شوی
لے برادر چو عاقبت خاکست خاک شو پیش از اں کہ خاک شوی

حکایت منظومہ ۱۹

ایں حکایت مشنوکہ در بغداد	رایت و پردہ را خلاف افتاد
رایت از گرد راہ و رنج رکاب	گفت با پردہ از طریق عتاب
من و تو ہر دو خواجہ تا شانیم	بندہ بارگاہ سلطانیم
من ز خدمت دے نیاسودم	گاہ و بیگاہ در سحر بودم
تو نہ رنج آزمودہ نہ حصار	نہ بیابان و باد و گرد و عثار
قدم من سعی پیشتر است	پس چہ راحت تو بیشتر است
گفت من سر بر آستان دارم	نہ چو تو سر بر آسماں دارم
ہر کہ بیودہ گردن انہ از د	خویشتن را بگردن اندازد

حکایت ۲۰۔ یکے از صاحب دلاں زور آزمائے را دید
 ہم بر آمدہ و گفت برو ہاں انداختہ گفت این را چہ حالت است
 گفتند فلاں دشنام دادش گفت این فرومایہ ہزار من سنگ پر میبارد
 و طاقت سخنی آرز۔ قطعہ

اگر خود بر درویشانی پسسل ز مردست آنکہ در شہ مردی نیست
 بنی آدم سزشت از خاک دارند اگر خاکی نباشد آدمی نیست

حکایت ۲۱۔ بزرگے را پرسیدم از سیرت اخوان صفنا
 گفت گمینہ آنکہ مراد خاطر یاراں بر صلح خویش مقدم دارد و حکما
 گفته اند برادر کہ در بن خویش است نہ برادرست و نہ خویش است۔ فرد
 ہمرہ اگر شتاب کند ہمرہ تو نیست دل در کسے بند کہ دل بستہ تو نیست

حکایت ۲۲۔ پادشاہے بدیدہ استعمار در طائفہ درویشاں
 نظر کردے یکے از انبیاں بفرست بجا آورد و گفت اے ملک
 ما دریں دنیا بعیش از تو خوشتریم و ہمیش از تو کمتریم و ہر گ
 برابریم و بقیامت بہتر انشاء اللہ تعالیٰ۔ قنوی۔
 اگر کشور خدائے کامران است و گرد رویش حاجتمندان است

در آن ساعت که خواهند این آن مرد نخواهند از جهان پیش از کفن برو
 چو رخت از مملکت بر بست خواهی گدائی بهترست از پادشاهی
 طریقت طریق درویشان ذکرست و شکر و خدمت و طاعت
 و ایثار و قناعت و توحید و توکل و تسلیم و تحمل هر که برین معنیها گفتیم
 موصوف است به حقیقت درویش است اگر چه در لباس است از پاره
 گرد بے نماز که بخورد هر چه در میان آید و بگوید هر چه بر زبان آید
 اگر چه در عباست - قطعه

لے درونت بر پهنه از تقویٰ کز برون جامه ریاداری
 پرده هفت رنگ در گذار تو که در خانه بوریا داری

مثنوی

دیدم گل تازه چند دسته برگنبدی از گیاه بسته
 گفتم چه بود گیاه ناچسبند تا در صفت گل نشیند او نیز
 بگریست گیاه و گفت خاموش صحبت نکند کرم فراموش
 گریست جمال درنگ و بویم آخرنه گیاه باغ اویم
 من بنده حضرت کریم پرورده نعمت شدیم

گر بے ہنرم و گرنہرمند لطف ست امیدم از خداوند

او چارہ کار بندہ داند چون بیج ویلتش منسازد

رسم ست کہ مالکان تحریر آزاد کنند بندہ پیر

لے بار خداے عالم آراے ہر سعدی پیر خود بنجشاے

سعدی رہ کعبہ رضاگیر لے مرد خدا رہ خداگیر

بد بخت کسے کہ سر بتابد زین در کہ در و گرنیابد

حکایت ۲۳ - حکیمے راپرسیدند از سخاوت و شجاعت

کہ کدام بہترست گفت آنکس را کہ سخاوت است بشجاعت

حاجت نیست - فرد

نہشت ست بر گور بہرام گور کہ دست کرم بہ کہ بازوے زو

قطعہ

نماند حاتم طائی و لیک تا باید بماند نام بلندش بہ نیکوئی مشہور

زکوٰۃ مال بدرکن کہ فضلہ زرا چو باغبان بزند بیشتر دہد انگور

باب سوم در فضیلت قناعت

حکایت ۱- خواہندہ مغربی در صف بزبان حلب

میگفت لے خداوندان نعمت اگر شمارا انصاف بودے و مارا
قناعت رسم سوال از جهان برخاستے قطعہ

لے قناعت تو انگر کم گرداں کہ وراے تو ہیج نعمت نیت

کنج صبر سخت یا لقمان است ہر کرا صبر نیت حکمت نیت

حکایت ۲- دو امیر زادہ در مصر بودند یکے علم آموخت

و دیگر مال اندوخت عاقبہ الامر یکے علامہ گشت و آن دگر عزیز

مصر شد پس این ٹوانگر بچشم حقارت در فقیہ نظر کردے و گفتے

من سلطنت رسیدم و این بچپاں در مسکنت بماند گفت لے

برادرش کز نعمت باری عز اسمہ بچپاں بر من افزوں ترست

کہ میراث پیغمبر اں یافتم یعنی علم و ترا میراث فرعون و ہاماں رسید

یعنی ملک مصر۔

شعری

من آن مورم کہ در پایم بالند نہ زنبورم کہ از دستم بنالند
 کجا خود شکرا این نعمت گزارم کہ زور مردم آزاری ندارم
 حکایت ۳۳ - در ویشے راشنیدم کہ در آتش فادھی خست

وخر قیر خرقہ میدوخت و تسکین خاطر خود را میگفت - شعر
 بنان خشک فضا عت کنیم و جامه نیک کہ بیخ محنت خود بہ کہ باشت خلق
 کسے گفتش پیشین کہ فلاں دریں شهر طبعے کریم دارد و کرے عمیم
 میان بخدمت آزادگان بستہ و بردر دلہا نشسته اگر بر صورت
 حالت چنانکہ هست و قوف یا بد پاس خاطر عزیزاں داشتن منت
 دارد و عنیت شمار دگفت خاموش کہ درستی مردن بہ کہ حاجت

پیش کسے بردن - قطعہ

ہم رقعہ دو متن بہ و الزام کنج صبر کہ بہر جامہ رقعہ برخواجگان مثبت
 تھا کہ باعقوبت و دوزخ برابرت رفتن بیاسے مردی ہمایہ ہرشت

حکایت ۳۴ - یکے از ملوک عم طیبے حافق را بخدمت

محمد مصطفیٰ اصلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرستاد ساسے در دیار عرب

بود کسے تجربہ پیش او نیاورد و معاہدے ازوے درخواست پیش
 پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم آمد و گلہ کرد کہ مرا این بندہ را بر اسے
 معاہدت اصحاب بخدمت فرستادہ اند میں مدت کسے التفاتی
 نکر و تا خدمتے کہ بر بندہ معین ست بجا آرد رسول علیہ السلام گفت
 این دلائف را طریقے بہت کہ تا است تا غالب نشود نخورد و ہنوز
 اشتہا باقی بود کہ دست از طعام بردارند حکیم گفت این ست موجب
 تندرستی زمین خدمت بوسید و رفت۔ مثنوی

سخن آنگد کند حکیم آغاز یار انگشت سوے لقمہ دراز

کہ زنا گفتش حسل زاید یاز نا خوردش سجان آید

لاحبرم حکمتش بود گفتار خوردش تندرستی آرد بار

حکایت ۵۔ در سیرت آرد شیر با بجاں آمدہ است کہ

حکیم عرب را پرسیدند کہ روزے چہ مایہ طعام باید خوردن گفت

صد درم سنگ کفایت کند گفت این قدر چہ قوت دہد۔ گفت

این قدر ترا بر پامیدار و ہر چہ بریں زیادت کنی حمال آنی۔ شعر

خوردن برائے زیتن ذکر کردست تو معتقد کہ زیتن از بہر خوردن ست

حکایت ۶ - دو درویش خراسانی ملازم صحت یکدیگر سفر

کردند یکے ضعیف ہوو کہ بہر دو شب افطار کرنے و دیگر قوی کہ روزے سے بار خوردے اتفاقاً در شہرے بہمت جاسوسی گرفتار آمدند بہر دو را بجانہ در کردند و بگل برآوردند بعد از دو ہفتہ معلوم شد کہ بیگناہانند قوی را دیدند مردہ وضعیف جان سلامت بردہ مردم دریں عجب ہانند حکمیے گفت خلاف عجب ہوئے کہ ایں یکے بسیار خوار بودہ است طاقت بینوائی نیاورد ہلاک شدہ و آں دگر خوشستن دار بود لاجرم بر عادت خود صبر کرد و بسلا

خلاص یافت -
قطعہ

چو کم خوردن طبیعت شد کسے چو سختی پیش آید سہل گسیرد

دگر تن پرورست اندر فراخی چو تنگی بیند از سختی مبسیرد

حکایت ۷ - یکے از حکما پسر را نہی ہمیکردہ از بسیار خوردن

کہ سیری مردم را رنجور کند گفت اے پدر گرسنگی خلق را بکشد

نشندہ کہ خطہ لقاں گویند بسیری مردن بہ کہ گرسنگی بردن گفت

اندازہ نگہدار -

شعر

نچنداں بخور کزد ہانت بر آید نچنداں کہ از ضعف جانست آید

قطعه

با آنکہ در وجود طعاست عیش نفس رنج آورد طعام کہ پیش از قدر بود
گر گلشکر خوری بنکلف زیاں کند ورنان خشک دیر خوری گلشکر بود
حکایت ۸ - رنجوے را گفتند کہ دلت چه مے خواہد گفت

آنکہ دلم چہ مے نخواہد - شعر

معدہ چو کز گشت و شکم درد خواست سود ندارد ہمہ اسباب رہت
حکایت ۹ - بقالے را در مے چند بر صوفیاں گرد آمدہ بود
در واسطہ ہر روز مطالبت کردے و سخنامے باخشونت گفتے و صاحب
از تعنت او خستہ خاطر ہی بودند و از تحمل چارہ نہ بود صاحب دلے
در اں میاں گفت نفس را وعدہ دادن بطعام آساں ترست کہ
بقال را بہ درم -

حکایت ۱۰ - جو انمردے را در جنگ تانار جراتے رسید
کے گفت فلاں باز رگاں نوشدارو دارد اگر بخواہی باشد کہ دریغ

نذارو گویند کہ بازرگان بجنل معروف بود۔ شعر

گر بجایے نانش از سفره بوئے آفتاب

تا قیامت روز روشن کس ندیدے در جہاں

جو انمزد گفت اگر دارو خواہم از دیدیا نہ دیدو اگر دہد منفعت کنڈیا

نہ کند بارے خواستن از وزہر کشندہ است۔ شعر

ہر چہ از دوناں بہت خواستی در تن افزودی و از جہاں کاستی

و حکیمان گفتہ اند اگر فی المشل آب حیات فروشد با بروے دانا

نخرد کہ مردن بہ علت بہ از زندگانی بہذلت۔ شعر

اگر حنظل خوری از دست خوشو بہ از شیرینی از دست ترش فریے

حکایت ۱۱۔ یکے از علما خوردہ بسیار داشت و کفاف اند

یکے را از بزرگان کہ معتقد او بود بگفت روے از توقع او در ہم

کشید و تعریف سوال از اہل ادب در نظرش قبیح آمد۔ قطعہ

ز بخت روے ترش کردہ پیش یار عزیز مرو کہ عیش برو تیز تلخ گردانی

بما جتے کہ روی تازہ روے و خندان فرو نہ بندو کار کشادہ پیشانی

آوردہ اند کہ اندکے در وظیفہ اوزیادت کرد و بسیار از ارادت کم

دانشمند چوں پس از چند روز مودت معهود برقرار ندید گفت شعر

نامم افزود و آب رویم کاست بینوائی به از مذلت خواست

حکایت ۱۲ - درویشے را ضرورتے پیش آمد کسے گفت

فلاں نعمتے دارد کامل و کرم نفسے شامل اگر بر حاجت تو واقف گردد

ہا تا کہ در قضاے آن توقف رواندارد گفت من اورا ندانم گفت

منت رہبری کنم دستش گرفت تا بمنزل آن شخص در آوردیکے را

دید لب فرو ہشتہ و تند شستہ برگشت و سخن نگفت کسے گفتش چہ

کردی گفت عطاے اورا بقاے او بخشیدم - قطعہ

مہر حاجت بنزدیک تر شرفے کہ از خوے بدش فرسودہ گردی

اگر حاجت بری نزد کسے بر کہ از رویش بنقد آسودہ گردی

حکایت ۱۳ - خشک سالی در اسکندریہ

پدید آمد چنانکہ عنان طاقت درویشاں از دست رفتہ بود و در ہاے آسمان

بر زمین بستہ و فریاد اہل زمین با آسمان پیوستہ - قطعہ

نماند جانور از وحش و طیور ماہی و مور کہ بر فلک نشد از بے نوائی انفاس

عجب کہ دو ددل خلق جمع می نشود کہ ابر گردد و سیلاب دیدہ بارانش

دین سال شخصے کہ ترش نموزشت خوبو نعمت بکیراں داشت تنگدین
 راسیم وزردانی و مسافراں راسفرہ نہاے گرفے از درویشاں
 از جور و فاقہ بجان آمدہ بودند آہنگ دعوت او کردند و مشورت
 بمن آوردند۔ سراز موافقت باز زدوم و گفتیم۔ قطعہ

نخورد شیر نیم خوردہ سگ گریختی بمبیرداندر غار

تن بر بیچارگی و کرسنگے بنہ و دست پیش سفلہ مدار

گرفریدوں شود نعمت ناک بے ہنسر را بچکس مشار

پرنیان و نسج بر تا اہل لاجور و وظلاست بردیوار

حکایت ۱۴۔ حاتم طائی را گفتند از خود بزرگ بہت تر

در جہاں دیدہ یا شنیدہ گفت بے روزے چہل شتر قربان کردہ

بودم امرائے عرب را پس بگوشہ صحرائے بجاجتے بروں فرنتہ

بودم خار کشتے را دیدم پشہ خار فراہم آوردہ گفتمش بہمان حاتم

چرا نروی کہ خلقے بر ساط او گرد آمدہ اند گفت۔ نرو

ہر کہ نان از عمل خویش خورد مت حاتم طائی نبرو

انصاف و ادم کہ من اورا بہمت و جوانروی پیش از خود دیدم۔

حکایت ۱۵۔ موسیٰ علیہ السلام درویشی را دید از بزرگی
 بزرگ اندر شہہ گفت اے موسیٰ دعا کن تا خداے عزوجل مرا کفایت
 دہد کہ از بے طاقتی بجان آدم موسیٰ دعا کرد و برفت پس از چند روز
 کہ باز آمد از مناجات مر اورا دید گرفتار و خلقے انبوه بروے گرد آمدہ
 گفت این چه حالت ست گفتند خمر خوردہ و عہدہ کردہ و کسے را

کشتہ آنکوں بقصاص فرمودہ اند۔ شعر
 گر بہ مسکین اگر پرداشتے تخم کنجشک از جہاں برداشتے
 ہیچکس را نزد خود نڈاشتے این دو شاخ گاؤ گر خرداشتے

فرد

عاجز باشد کہ دست قوت یابد بر خیزد و دست عاجزاں بر تابد

نظم
 سفلہ چو جاہ آمد و سیم وزرش سیلی خواہد بضرورت سرش
 آن نشنیدی کہ فاطموں چہ گفت مورہاں بہ کہ نباشد پرش
 پدرا عسل بیارست ولیکن سپر گرمی وارست۔ فرد

آنکس کہ توانگرت نئے گرداند اوصلحت تو از تو بہتر دانند

حکایت ۱۶۔ اعرابی را دیدم در حلقہ جو ہریاں بصرہ
 کہ حکایت میکرد کہ وقتے در بیاباں راہ گم کردہ بودم و از زاد معین
 چیزے با من نماندہ دل بر ہلاک ہنادم کہ ناگاہ کیسہ یافتم پر از مروارید۔
 ہرگز آن ذوق و شادی فراموش نہ کنم کہ پنداشتم کہ گندم بریان
 باز آن تلخی و نومیدی کہ معلوم کردم کہ مروارید است۔ قطعہ

در بیابان خشک وریگ رواں تفتہ را در دہاں چہ در چہ صدف
 مرد بے توشہ کا دفقا در پایے بر کمر بند او چہ زر چہ حریف
 حکایت ۱۷۔ یکے از عرب در بیابانے از غایت تشنگی
 میگفت۔ قطعہ

لے کاش پیش از مرگ خود روزے رسم بر مدعا
 نہرے کہ تا زانو بود ز اں کپرسم مشکیزہ را
 حکایت ۱۸۔ ہچمان درویشے در قاع بسیط گم شدہ وقوت
 و قوتش نماندہ درے چند داشت بسیار بگردید رہ بجائے نبرد پس
 بسختی ہلاک شد طائفہ برسیدند در مہا دیدندش پیش روے نہاد
 و بر خاک بنستہ۔

قطعہ

گر ہمہ ز جہنمی دارد مرد بے توشہ بزرگیر و کام
 در بیا باں فقیر سوخته را شلغم پختہ بہ کہ نقرۂ خام
 حکایت ۱۹۔ ہرگز از دور زماں ننا لیدہ ام و روے از
 گردش ایام در ہم نشیدہ مگر وقتیکہ پایم بر بہنہ بود و استطاعت
 پایے پوشنے نداشتم بجامع کوفہ در آدمم دل تنگ یکے را دیدم کہ پایے
 نداشت سپاس نعمت حق بجایے آوردم و بر بے کفشی صبر کردم۔

قطعہ

مرغ بریان چشم مردم سیر کمتر از برگ ترہ بر خوان است
 وانکہ را دستگاہ و قدرت نیست شلغم پختہ مرغ بریان است
 حکایت ۲۰۔ یکے از ملوک باتے چند خاصاں در شکار گاہے
 بزمتاں از عمارت دور افتاد تا شب درآمد خانہ دہقانے را
 دیدند ملک گفت شب آسجا رویم تا زحمت سر ماتہ باشد یکے از
 وزیرا گفت لائق قدر بلند پادشاہاں نباشد بجائہ دہقانے رکیک
 التحا کردن ہم ایجا خیمہ بز نیم و آتش افروزیم دہقان را خبر شد

ماحضرے کہ : اشت ترتیب کرد و پیش آورد و زمین ہوسید و گفت
 قدر بلند سلطان بدیں قدر نازل نہ شدی و لیکن نحو استند کہ قدر
 و ہتھاں بلند شود سلطان را سخن او مطبوع آمد شبا نگہ بمنزل او
 نقل کردند با مادرش خلعت و نعمت فرمود شنیدندش کہ قدرے
 چند در رکاب سلطان بود و میگفت . قطعہ

و قدر و شوکت سلطان گشت چیز کم از التفات بہمانسراے و ہتھاں
 کلاہ گوشہ و ہتھاں بافتاب رسید کہ سایہ بر سرش انداخت چون تو سلطان
 حکایت ۲۱ - باز گانے را دیدم کہ صد و پنجاہ شتر بار داشت

و چہل بندہ و خدمت گار شبے در جزیرہ کیش مرا بحجرہ خویش برد
 ہمہ شب نیار مید از سخنامے پریشاں گفتن کہ فلاں انبارم تبرکتاں
 است و فلاں بضاعت بندوستان و این قبائل فلاں زمین است
 و فلاں چیز را فلاں کس ضمین ست و گاہ گفتے کہ خاطر اسکندریہ دام
 کہ ہواے خوش است باز گفتے نہ کہ دریای مغرب مشوش ست سعیا
 سفرے دیگر در پیش ہت اگر آن کردہ شود بقیت عمر خویش بگوشہ
 بشیغم و قناعت کنم گفتم آن کہ ام سفر ست گفت گوگردبارسی خواہم

برون بھیں کہ شنیدم کہ قیمتے عظیم دارد و کاشہ چینی بروم ارم و دیبا
 رومی بند و پولاد ہندی جلیب و آگنہ علی یرین و بردیانی بفارس
 و ازاں پس ترک سفر کنم و بدکانے بنشینم انصاف ازیں ماخولیا
 چنداں فروگفت کہ بیش طاقت گفتش نماندگفت اے سعدی تو ہم
 سخن بگوے از آہناک دیدہ و شنیدہ گفتم قطعہ -

آن شنیدستی کہ در صحرای غور بار سالکے بنقاد از ستور

گفت چشم تنگ دنیا دار را یا ناعت پر کند یا خاک گور

حکایت ۲۲ - دادا سے را شنیدم کہ پہل اندر چہاں معروف

بود کہ حاتم طائی در کرم تپا ہر حالش نعمت دنیا آراستہ و خست نفس

جہلی ہچناں دروے متکن تا بجائے رسید کہ نانے از دست بجانے

داداے و گر پے ابو ہریرہ را بلقمہ نخواستہ و سگ اصحاب کف را

استخوانے نینداختہ فی الجملہ خانہ اور اکس ندیدے در کشادہ

و سفرہ اور اسر - بیت

درویشی بجز بوی طعامش نشنیدے مرغ از پئے ناں خوردن اور نیزہ بچیدے

شنیدم کہ بدریائے مغرب اندر راہ مصر پیش گرفتہ بود و خیال فرعون

دوسرے ہائے مخالف کبشتی برآمد چنانکہ گویند فرود۔
 باطبع ملولت چہ کند دل کہ نسا زد شرطہ ہمہ وقتے نبود لائق کشتی
 دست دعا بر آورد و فریاد بیفایدہ کردن گرفت۔ شعر
 دست تفرع چہ سو بندہ محتاج را وقت دعا بر خدا وقت کرم در غل

قطعه

از زرو سیم راختے برساں خوشتن ہم تمتے برگیر
 دانگہ این خانہ کز تو خواهد ماند خستے از سیم و خستے از زر گیر
 آورده اند کہ در مصرا قارب درویش داشت بعد از ہلاک وے
 بہ بقیت مال وے تو انگر شدند جامہاے کہن برگ او بدریدند و
 خز و میاطلی بعوض آن بریدند ہمدراں ہفتہ یکے را دیدم از ایشان
 بر باد پائے سوار رواں و غلام دو در پے دواں۔ قطعہ
 وہ کہ گر مردہ باز گردیدے بسرائے قبیلہ و پیوند
 رد میراث سخت تر بونے وارثاں راز مرگ خویشاوند
 بسابقہ معرفتے کہ در میاں ما بود آستینش گرتتم و گفتم۔ بیت
 بخورے نیک سیرت سرہ مرد کاں فرود مایہ گرد کرد و نہ خورد

حکایت ۲۳ - صیاد ضعیف راماہی قوی بدام افتاد
طاقت حفظ آن نہاشت ماہی برو غالب آمد و دام از دستش
درر بود -
قطعه

شد غلامی کہ آب جو آرد آب جو آمد و عن لام برد
دام ہر بار ماہی آورے ماہی این بار رفت و دام بزر

بیت

صیاد نہ ہر بار شغالے بسر د یک وز بہ بینی کہ لنگش سجزد
دیگر صیاداں دریغ خوردند و ملامش کردند کہ چنیں صیدے در دست
افتاد و نہالنتی نگاہاشتن گفت لے برادر چه تو اں کرد مرار و روزی
نبود و اورا ہچنین رونے ماندہ -

حکمت - صیاد بے روزی درد جلدگیسرد و ماہی بے اہل
بر خشک نمیرد -

حکایت ۲۴ - دست و پا بریدہ ہزار پائے را بکشت -
صاحب دے برو بگذشت و گفت سبحان اللہ با ہزار پائے کہ دہشت
چوں اجلس فراز آمد از بیدست و پائے گر سختن نتوانست -

ثنوی

چو آید ز پے دشمنِ جانِ تاں بہ بند و اجلِ پائے مرد و واہ
 در آندم کہ دشمنِ پاپے رسید کمانِ کیانی نہ ساید کشید
حکایت ۲۵۔ ابلے را دیدم سہین و خلقے نین در برد
 مرکب تازی در زیر و قصبہ مصری بر سر کسے گفت سعدی چگونہ
 ہی بینی این دیباے معلوم بریں حیوان لایعلم گفت تم۔ قطعہ
 شریف گر متضعف شو و خیال بند کہ پاگاہ بلندش ضعیف خواهد شد
 و آستانہ سہین بیخ زر بزند گماں مبر کہ سفیہ شریف خواهد شد

قطعہ

بادمی نتوان گفت ماند این حیوان مگر دراعہ و دستار و نقش بیرونش
 بگرد درمہ اسباب ملک و ہستی او کہ بیج چیز نہ بینی حلال جز خوش
حکایت ۲۶۔ وز دے گدے را گفت شرم بنداری
 از برائے جوے سیم دست پیش ہر لئیم دراز کردن گفت پلٹ
 دست دراز لڑے یک جتہ سیم کہ بے بند بدانگے دونیم
حکایت ۲۷۔ مشت ز نے را حکایت کنند کہ از دہر محافل

بغیاں آمدہ بود و از خلق دنیا را آغوش و دست تنگ بجان رسیدہ
 شکایت پیش پدر برد و اجازت خواست کہ عزم سفر دارم مگر بقوت
 بازو دامن کا سے فراہنگ آرم کہ بزرگان گفتہ اند۔ بیت
 فضل و ہنر صنائع ست تانہائید عود بر آتش نهند مشک بسایند
 پدر گفت لے پھر خیالِ محال از سر بدرکن و پاسے قناعت در دامن
 سلامت کش کہ خرد مندان گفتہ اند دولت نہ بکشیدن است چارہ
 کم جوشیدن است۔

کس نتواند گرفت دامن دولت بڑے کوشش میفائده است و سہ برابر و کور
 فسرود

اگر بہر سہویت دو صد خرد باشد خرد بکار نیاید چو بخت بد باشد
 پسر گفت لے پدر قواعد سفر بسیار است از نزہت خاطر و جز منافع و
 دیدن عجائب و شنیدن غرائب و تفرج بلدان و محاورت خلایق
 و تحصیل جاہ و ادب و مزید مال و مکتب و معرفت یاران و تجربت
 روزگاران چنانکہ سالکان طریقت گفتہ اند۔ رباعی۔

تا بد کاں حسانہ در گروی ہرگز لے خام آدمی نشوی

برواندر حباں تفریح کن پیش ازاں روز گز جہاں بُری
 پدر گفت لے پسر منافع سفر چنیں کہ تو گفتی بیشمار ست و لیکن مسلم
 سہ طائفہ راست سختیں باز رگائے را کہ با وجود نعمت و کنت غلام
 و کینز کاں دارد و شاگردانِ چابک ہر روز بشہرے و ہر شب بقا
 و ہر دم بتفریح گاہے از نعیم دنیا متمتع - قطعہ
 منعم کچوہ و دشت بیاباں غربت ہر جا کہ رفت خمیہ زد و خواب گاہ خست
 و از آنکہ بر مراد جہاں نیت دسترس در زاد بوم خویش غریب ست و ناشناخت
 دوئم عالمے کہ بمطبق شیریں و قوت فصاحت و مایہ بلاغت ہر جا کہ
 رود بخدمت او اقدام نمایند و اکرام کنند - قطعہ
 وجود مردم و انا مثال زر طلاست کہ ہر کجا کہ رود قدر و قیمتش دانند
 بزرگ زادۂ نادان بشہر و اماند کہ در دیار غریبش بھیج نہتاند
 سوم کینہ پیشہ وے کہ سعی باز و کفانی حاصل کنند تا آہ بروے از بہر
 لقمہ ریختہ نگرود چنانکہ بزرگاں گفتہ اند - قطعہ
 گر بغریبی رود از شہر خویش سختی و محنت نہر و پنہ دوز
 و بر خرابی فتد از ملک خویش گرسنہ نختد ملک نیمروز

چنین صفتا کہ بیان کردم لے پسر در سفر موجب جمعیت خاطر است
 وداعیہ طیب عیش و آنکہ ازین جملہ بے بہرہ است بخیاں باطل و جہاں
 برود و دیگر گمش نام و نشاں نشنود۔ قطعہ

ہر آنکہ گردش گیتی بکین او برخاست بنیہ مصلحتش رہبری کند ایام
 کبوترے کہ دگر آشاں نخواہد دید قضا ہی بردش تابوے دانہ و دام
 پسر گفت لے پدر قول حکما را چگونہ مخالفت کنم کہ گفت اندر زرق
 اگر چه مقسوم است با سباب حصول آن تعلق شرط است و بلا اگر چه
 مقدور است از ابواب دخول آن حذر کردن واجب۔ قطعہ

رزق ہر چند بیگماں برسد شرط عقلست جستن از در ہا
 و رچہ کس بے اجل نخواہد مرد تو مرد در دہان اثر دہا
 دریں صورت کہ منم با پیل دماں بز نم و باشیر زیاں پنچہ در افگنم
 پس مصلحت آن است لے پدر کہ سفر کنم کہ ازین بیش طاقت بینوائی
 نمی آرم۔ قطعہ

چوں مرد بر فنا دزد جائے و مقام پیش دیگر چه غم خورد ہمہ آفاق جائے است
 شب ہر تو آنکہ بے بس لے ہمیرد درویش ہر کجا کہ شب مدرسے است

ایں بگفت و پدرا و دواع کرد و همت خواست و رواں شد و باغون
 ہی گفت - بیت

ہنرور چو بخش نباشد بجام بجائے رودکش ندانند نام
 ہچنین تا برسید بر کنار آبے کہ سنگ از صلابت او بر سنگ ہی آمد
 و خروشش بفرسنگ میرفت - بیت
 سگس آبے کہ مرغابی درو این نبود کترین موج آسیا سنگ از کنارش در بود
 مگر وہے مردمان را دید ہر ایک بقراضے در معبر
 نشستہ و رخت سفر بستہ جوان را دست عطا بستہ بود زباں شناسنا
 برکشود چند انکہ زاری کردیاری نکر دند ملاح بیروت از و بخندہ
 برگردید و گفت - شعر

بے زر نتواند کہ کند ہر کس زور و زر داری بزور محتاج نہ
 شعر

زر نداری نتوان رفت بزور از دریا زور وہ مروچ باشد زر یکم و بیار
 جوان را دل از طعنے ملاح ہم بر آمد خواست کہ از و انتقامے کشد کشتی
 رفتہ بود آواز داد و گفت اگر بدیں جامہ کہ پوشیدہ ام قناعت کنی

در بیخ نیست ملاح طمع کرد و کشتی بازگردانید۔ بیت
 بدوزد شره دیدہ ہوشمند در آرد طع مرغ و ماہی بپند
 چند آنکہ ریش و گریانش بدست جوان افتاد بخود در کشید و بے محابا
 فرو گرفت یارش از کشتی بدرآمد کہ پشتی کند بچینش دشتی دید پشت
 بگردانید حسن آں چاره ندید کہ با او بمصالحت گرانید و با جرت کشتی
 مسامت نمایند۔

مثنوی

چو پر خاش بینی تحمل بیار کہ سہلے بہ بند در کارزار
 بشیریں زبانی و لطف و خوشی توانی کہ پسے بموئے کشتی
 لطافت کن آسجا کہ بینی ستیز نبرد تن نرم را تیغ تیز
 بعد از ماضی بقدمش در افتادند پس بکشتی در آوردند و رواں شدند
 تا برسیدند بتونے از عمارت یونان در آب ایستادہ ملاح گفت
 کشتی را نخلے هست یکے از شما کہ زور آور ترست باید کہ بریں ستون
 بر رود و حطام کشتی بگیرد تا عمارت کنیم جوان بغرور دلاوری
 کہ در سرداشت از خصم آزردہ نیندیشید قول حکما را کار نبست کہ گفتہ اند ہر کرا
 رنج بدل رسانیدی اگر در عقب آں صدر راحت برسانی از یاد آں

آں یک رنجش امین مباحث کہ پکیاں از جراحی بد آید و آزار دزل

بماند۔
چہ خوش گفت یکتاش با خیلانش ^{مزد} چو دشمن خراشیدی امین مباحث

قطع

مشو امین کہ تنگدل گردی چوں زد دست دے بہ تنگ آید

سنگ بر بارہ حصار مزین کہ بود کز حصار سنگ آید

چند آنکہ مقود کشتی بسا عد بر پیچید و بر بالائے ستوں رفت ملاح زمام
از کفش درگسلانید و کشتی بر اند بیچارہ متحیر بماند روزے دو با محنت
کشید و سختی دید سوم روز خواہش گریباں گرفت و در آب انداخت
بعد از شبانہ زونے و گریب کنار افتاد از حیاتش رسقے مانده بود
برگ درختاں خوردن گرفت و بیخ گیاہاں بر آوردن تا اندکے
قوت یافت سرد بر سیاہاں نہاد و میرفت تا کثرت بے طاقت شد
دبر سر چاہے رسید قومے بر و گرد آمدہ شربت آب پیشینے
ہمی آشا میدند جوان را پیشینے نبود طلب کرد و بیچارگی نمود محنت
نیاوردند دست تعدی دراز کرد میسر نمی شد تنے چند را فرو کوفت

مرداں غلبہ کروند و بے محابا بزوندش مجروح شد - قطعہ
 پشہ چو پشہ بزندیل را باہمہ مردی و صلابت کہ اوست
 مورچگان را چو بود اتفاق شیرتیاں را بدراند پوست
 بحکم ضرورت در پے کارواں افتاد و برفت شبانگہ برسیدند بقاے
 کہ از زردان پرخطر بود کاروانیاں را دید لرزہ براندام افتادہ و دل
 بر ہلاک نہادہ گفت اندیشہ مدارید کہ دریں میان کیے کنم کہ بہ تنہا چاہ
 مرد را جواب گویم و دیگر جواناں یاری کنند این بگفت و مرد م
 کارواں بلاف او قوی دل شدند و بصحبتش شادمانی کردند و بزاد و آب
 دستگیری واجب دانستند جوان را آتش معده بالا گرفتہ بود و عنان
 طاقت از دست رفتہ لقمہ چند از سر اشتہا تناول کرد و د چند
 آب آشامید تا دیو درونش بیار امید و نجفت پیر مردے جہانزیدہ
 دراں کارواں بود گفت لے جماعت من ازیں بدرقہ شما اندیشا کم
 بیش از انکہ از زرداں چنانکہ حکایت کنند غریبے را درمے چند
 گرد آمدہ بود و شب از تشویش لوریاں در خانہ نمی خفت یکے را
 از دوستان بر خود خواند تا وحشت تنہائی بیدار و بے منصرف

کند شبے چند در صحبت او بود چند آنکہ بر در مہاش و قوف یافت
 بہر و بخورد و سفر کرد با داداں دیدند غریب گریاں و عریاں کسے
 گفت حال چیت مگر آن در مہاسے ترا دزد برد گفت لا واللہ

بدرقہ برد - قطعہ

ہرگز این زیار نشستم تا بدانتہم آنچه عادت اوست
 زخم دندان دشمنی تیزست کہ نماید چشم مردم دوست

چہ دانید اگر این ہم از جملہ دزدان باشد بیاری در میان ما تعبہ شدہ
 تا بوقت فرصت یاراں را خبر کند مصلحت آن بنیم کہ مراں خفتہ
 را بگذاریم و رخت برداریم جو اناں را پند پیر استوار آمد و مہاجتہ
 از مشت زن در دل گرفتند و رخت برداشتند و جواں را خفتہ
 بگذاشتند آنکہ خبر یافت کہ آفت باش بر کتف تافت سر بر آورد
 کارواں رفتہ دید بیچارہ بسے بگردید رہ بجائے نبرد و تشنہ و بنیوا
 روے بر خاک و دل بر ہلاک ہنوادہ میگفت - شعر

درشتی کند بر غریباں کسے کہ نابودہ باشد بغربت بسے

مسکیں دریں سخن بوگو کہ بادشہ پسرے بصید لشکریاں دور افتادہ بود

و بالائے سرش ایستاده ہی شنید و در ہیأتش ہی نگرید صورت
 ظاہر ش پاکیزہ دید و صورت حالش پریشاں پرسید از کجائی و
 بدیں جانگہ چون افتادی بر رخے از آنچه بر سر اورفته بود اعدادت
 کرد ملکزادہ را بر حال تباہ اورحت آمد و خلعت و نعمت داد و
 معتمدے را باوے بفرستاد تا بشہر خویش باز آمد پدربدین او
 شادمانی کرد و بر سلامت حالش شکر گفت شبانگہ از آنچه بر سر اورفته
 بود از حالت کشتی و جو رملح و جفاے روستائیاں بر سر چاہ و غدر
 کاروانیاں در راہ با پدربہیگفت پدربگفت اے پدربگفت ہنگام
 رفتن کہ تہیدستان را دست دلیری بستہ است و پنچہ شیریں شکستہ
 شعر

چہ خوش گفت آن تہیدت سلخ شور جے زر بہتر از پنجاہ من زور
 پسرگفت ہر آئنے تاریخ نبری گنج بر نداری و تا جان در خطر نہتی بر دشمن
 ظفر نیابی و تا دانہ پریشاں نہ کنی خرمن بگلگیری نہ بینی بانگ مایہ
 رنجے کہ بردم چہ تحصیل راحت کردم و بہ نیشے کہ خوردم چہ مایہ
 عسل آوردم۔

بیت

گرچہ بیرون زر زق نتوان خورد در طلب کاہلی نباید کرد

نبرد

غواص گرانڈیشہ کند کام ننگ ہرگز نہ کت در گرانمایہ بچنگ

آسیاے زیریں متحرک نیست لاجرم تحمل بار گراں میکند۔ قطعہ۔

چہ خورد شیر شرزہ در بن غار باز افتادہ را چہ قوت بود

گر تو در خانہ صید خواہی کرد دست و پایت چو عنکبوت بود

پدر پسر را گفت ترا دریں نوبت فلک یاوری کرد و اقبال رہبری کہ حساب

دولتہ بتور سید و بر تو جشائید و کسر حالت را بتفقد سے جبر کرد چہنیں

التفاق نا درافتہ و بر نا در حکم نتوان کرد۔ بیت

صیاد نہ ہر بار شغائے ببرد باشد کہ یکے روز لنگش ببرد

چنانکہ یکے از ملوک پارس را نگینے گرانمایہ در انگشتری بود باے حکم

تفرج باتنے چند خاصاں بمصلاے شیراز بیرون رفت فرمود تا انگشتری

را برگنبد عضد لضب کہ دنتا بہ کہ تیز حلقہ انگشتری بگذرانند خاتم اورا باشد

اتفاقاً چہار صد حکم انداز کہ در خدمت او بودند بینداختند جملہ خطا کردند

مگر کو دے کہ بر بام رباٹے باز بچہ تیر از ہر طرف می انداخت باد صبا
تیر از حلقہ انگشتری بگذرانید و خلعت و نعمت یافت خاتم بچے
از انی داشتند آورده اند کہ پسر تیر و کمان را بسوخت گفتند چرا چنین کردی
گفت تار و نوق سختیں بر جاے ماند - قطعہ -

کہ بود کز حکیم روشن رایے بر نیاید درست تدبیرے
گاہ باشد کہ کو دک ناداں بغلط برہدف زند تیرے
حکایت ۲۸ - درویشے راشنیدم کہ بغاے در نشستہ بود
و در بروے از جہاں بستہ و ملوک و اخیار اور چشم بہت او شوکت
و ہیبت نماذہ - قطعہ

ہر کہ بر خود در سوال کشاد تا بسیر دنیا ز مند بود
آز بگذر و پا دشا ہی کن گردن بے طمع بلند بود
یکے از ملوک آں طرف اشارت کرد کہ توقع بکبریم و اخلاق مردان چنینست
کہ یکے با ما بنان و نمک موافقت کنیہ شیخ رضا داد حکم آنکہ اجابت
و عوت سنت است دیگر روز ملک بعد از قدموش رفت عابد از جا
برجست و ملک را در کنار گرفت و تلمطف کرد و ثنا گفت چوں غائب

شدیکے از جماعت پر سید شیخ را کہ چندیں ملاطفت امرؤزکہ با پادشہ
کردی خلاف عادت بود و دیگر ندیدیم گفت نشنیدی آنکہ یکے از
صاحب دلاں گفتمہ است۔ **فرد**

ہر کرا بر سہا ط بنشستی واجب آمد بجدتش بر خاست
شومی

گوش تو اند کہ ہمہ عمرے نشود آواز دوت و چنگ نے
دیدہ شکید ز تماشائے باغ بے گل و نسریں بسر آرد دماغ
گر نبود بالمش آگتدہ پر خواب تو ان کرد حجر زیر سر
دیں شکم بے ہنر پیچ پیچ صبر ندارد کہ بسازد بہ ہنر پیچ

باب چہارم

در فوائد خاموشی

حکایت اول۔ یکے از دوستان را گفتم امتناع سخن گفتنم
بعلت آں اختیار آردہ است کہ غالب اوقات در سخن نیک و بد
اتفاق افتد و دیدہ دشمنان جز بر بدی نمی آید گفت دشمن آں بہ کہ

نیکی نہ بیند۔

شعر

میز بچشمِ عداوت بزرگتر عیبست گلست سعد و در چشم و شمنان سست

بیت

نور گیتی فروز چشمہ ہور زشت باش بچشمِ موشک کور

حکایت ۲۔ بازار گائے را ہزار دینار خسارت افتاد پسر را

گفت نباید کہ باکے این سخن در میاں نہی گفت لے پدر فرماں ترا

نگویم و لیکن باید کہ برابر فائدہ این مطلع گردانی کہ مصلحت در بنا

داشتن چیت گفت تا مصیبت دو نشود یکے نقصان مایہ دوم

شعر

شہادت ہمایہ۔

گواندہ خویش بادشمنان کہ لاجول گویند شادی کنان

حکایت ۳۔ جو اپنے خرد مند از فنون فضائل حنطے وافر

داشت و طبعے نافر خندانکہ در محافل دانشمنداں نشستے زبان سخن

بہ بتے بارے پدرش گفت لے پسر تو نیز آنچه دانی بگوے

گفت ترسم از آنچه ندانم بہر سبب و شرمساری برم۔ قطعہ

آں شنیدی کہ صوفے میکوفت زیر نعلین خویش منجے چپند

آستینش گرفت سرہنگے کہ بیانفل برستورم بند

نبرد

نگفتہ نذارد کے باتوکار و لیکن چوگفتی دلش بیار
 حکایت ۴۔ عالی معتبر را مناظرہ افتاد با یکے از ملاحدہ
 لعنم اللہ علی احدہ و بحجت با او بر نیامد سپر بیندخت و برگشت کسے
 گفت ترا با چندین فضل و ادب کہ داری با بیدینے حجت نماند گفت
 علم من در قرآن ست و حدیث گفتار مشائخ و او بدینہا معتقد نیست
 و نبی شنود و مرا شنیدن کفر او بچہ کار آید۔ بییت

آنکس کہ بقراں و خبر زوزہ ہی آن ست جو ایش کہ جو ایش مذہبی
 حکایت ۵۔ جالینوس ابلے را دید دست در گریہاں
 دانشمندے زدہ و بچیرتی ہی کرد گفت اگر ایں دانابوئے کار او
 بنا داں بدینجا زیدے۔ مثنوی

دو حائل را نباشد کین و پیکار نہ دانائے ستیزد با سبکسار
 اگر ناداں پوشت سخت گوید خردمندش نبرمی دل بچوید
 دو صاحب دل نگمدارند موئے ہمیدوں سرکش و آزر م حجتے

وگر بہر دو جانب جاہلانند اگر زنجیر باشد بگسلانند
یکے رازشت خوئے داوڈ نام تحمل کرد و گفت لے نیکے جام
بتر نام کہ خواہی گفتن آنی کہ دائم عیب من چون من انی
حکایت ۴۔ سبحان وائل را در فصاحت بے نظیر نہادہ اند
بحکم آنکہ سائے ہر سر جمع سخن گفتے کہ لفظی مکرر نہ کرے و اگر ہاں
اتفاق افتائے بعبارت دیگر گفتے و از جملہ آداب ندائے حضرت
ملوک یکے این ست۔ **نظم**
سخن گرچہ دل بند و شیریں بود اسراوار تصدیق و تمہیں بود
چو یکبار گفتی گویا ز پس کہ علو اچو یکبار خور و ندوس
حکایت ۵۔ یکے راز حکما شنیدم کہ میگفت ہرگز کسے بخیل
خود امترا نہ کردہ است مگر آنکس کہ چون دیگرے در سخن باشد
ہمچاں تمام ناگفتہ سخن آغاز کند۔ **نظم**
سخن را سرست لے خرد مندوبن میا در سخن در میان سخن
خداوند تدبیر و فرہنگ و ہوش نگوید سخن تا نہ بیند خوش
حکایت ۸۔ تنے چند از بندگان محمود گفتند حسن میمند ہمارا

کہ سلطان امروز چہ گفت ترا در فلان مصلحت گفت بر شاہم پوشیدہ
من اندگفتند آنچه با تو گوید با مثال ما گفتن رواندارد گفت
باعتماد آنکہ داند کہ نگویم پس چرا ہی پرسید۔ بعیت

نہ ہر سخن کہ بر آید بگوید اہل شناخت بسر شاہ سرخویشتن نشاید باخت
حکایت ۹۔ یکے از شعر اپیش امیر دزدان رفت و تنگ

بر خواند فرمود تا جامہ را ازو بدر کردند مسکین برہنہ بسر ما میرفت
سگان در قفای سے افتادند خواست تا سنگے بردارد و سگان را
دفع کند زمین تیغ گرفتہ بود عاجز شد گفت این چہ حرام زادہ
مردمان اند کہ سگان را کشادہ اند و سنگ رابستہ امیر دزدان از عرفہ
بدید بشنید و بچندید و گفت سے حکیم از من چیز سے بخواہ گفت
جامہ خود می خواہم اگر انعام فرمائی۔ مصرعہ

امیدوار بود آدمی بخیر کساں مرا بخیر تو امیدت بدمرساں
سالار دزدان را برو رحمت آمد جامہ باز فرمود و قبا پوشتینے براں
مزید کرد و موسے چند۔

حکایت ۱۰۔ خطیبے کر یہ الصوت خود را خوش آواز پنداشتے

و فریاد بنفاندہ برداشتی گفتی نَعِيبٌ غُرَابِ الْبَيْنِ در پردہ الحان
اوست یا آئیہ اِنَّ اَنْكُرَ الْاَصْوَاتِ در شان او۔

مردم قریہ بعلت جاہے کہ داشت بلبتش می کشیدند و او تیش
را مصلحت نمیدیدند تا یکے از خطبائے آن تعلیم کہ با او عداوتے
نہانی داشت باے بہ پرش آمدہ بودش گفت ترا خوابے دیدہ ام
خیر باد گفت چه دیدی گفت چناں دیدم کہ ترا آواز خوش بود و مردمان
از انفاس تو در راحت خطیب اندرین نختے بیندیشید و گفت چه مبارک
خوابے ست کہ دیدی کہ مرا بر عیب خود واقف گردانیدی معلوم شد
کہ آوازے ناخوش دارم و خلق از بلند خواندن من در بنجند عہد کردم

کہ ازین پس خطبہ نگویم مگر با ہستگی۔ نظم

ہز صحبت دوستے بر نجم کا خلاق بدم حسن نماید
علیم ہنس و کمال بیند خارم گل و یاسمن منساید
کو دشمن شوخ چشم بیباک تا عیب مرا بہ من منساید

منہ

ہر آنکس کہ عیبش نگویند پیش ہنر و انداز جاہلی عیب خویش

حکایت ۱۱۔ یکے در مسجد بطوع بانگ نماز گفتے بادائے کہ
 مستعان را از وفرت بودے و صاحب مسجد امیرے بود عادل نیک سیر
 نمیخواستش کہ دل آزرده گرد گفت لے جو انرد مرا میں مسجد را موزنان
 قدیے اند کہ ہر یکے از ایشان را پنج دینار مرتب داشته ام ترا ده دینار
 میدہم تا جاے دیگر روی بریں قول اتفاق کردند پس از مدتے در
 گذے پیش امیر باز آمد و گفت ای خداوند بر من حیث کردی کہ بدہ دینار
 از اں بقعہ ام بیرون کردی کہ آں جا کہ رفتہ ام بست دینار میدہند
 کہ جاے دیگر روم قبول نیکنم امیر بخندید و گفت ز ہنارستانی
 کہ بہ پنچاہ دینار راضی گردند۔ شعر

بہ تیشہ کس نخراشد ز روے خار گل چنانکہ بانگ دشت تو میخراشد دل

حکایت ۱۲۔ ناخوش آوازے بانگ بلند قرآن خواندے

صاحب دے روزے برو بگذشت و گفت ترا مشاہرہ چندست گفت

پنج گفت پس چنین زحمت بخود چرا میدہی گفت از بہر خدایم خواہم

گفت از بہر خدا دیگر مخواست۔ بیت

گر تو قرآن بدی مطخوانی بسبری رونق مسلمان

باب ششم

در ضعف پیری

حکایت ۱۔ باطائفہ دانشمندان در جامع دمشق بحثی ہی
 کردم کہ جوآنے درآمد گفت دریں میاں کسے ہست کہ زبان پارسی
 داند غالب اشارت بمن کردند گفتش خیرست گفت پیرے صد و پنجاہ
 سالہ در حالت نزع ست و بزبان عجم چیزے ہمگیوید و مفہوم نامیگرود
 اگر بکرم رنجہ شوی مزہ یابی باشد کہ وصلیتے ہی کند چون بیالینش فراز
 آدم این میگفت۔
 قطعہ

وے چند گفتم بر آرم بجام درینا کہ بگرفت راہ نفس
 درینا کہ برخوان الوان عمر وے چند خوردیم و گفتند بس
 معانی این سخن بزبان عربی باشامیاں ہی گفتم و تعجب ہی کردند از
 عمر دراز و تاسف او همچنان بر حیات دنیا گفتم چگونہ دریں حالت
 گفت چہ گویم۔
 قطعہ

نذیدہ کہ چہ سختی ہمیرسد بکے کہ از دہانش بدر میکنند دزدانے

قیاس کن کہ چہ مالش بود در اس است کہ از وجود عزیزش بدرود جان
گفتم تصور مرگ از خیال بدرکن و وہم را بر طبیعت مستولی مگر داس
کہ فیلسوفان یونان گفتہ اند مزاج اگر چہ مستقیم بود اعتماد بقرار نشاید
و مرض اگر چہ ہائل بود دلالت کلی بر ہلاک نکند اگر فرمائی طبیعے
را بنحو انیم تا معاہجت کند دیدہ بر کرد و بخندید و گفت - فتویٰ

دست بر ہم زند طیب ظریف چوں خرف میندا و نمادہ حرلیف

خواجہ در بند نقش ایوان است خانہ از پائے پست ویران است

پیر مرے بہ نزع مے نالید پیرزن صندش ہی مالید

چوں مخط شداعت دال مزاج نہ عزیمت اثر کند نہ علاج

حکایت ۲ - مہمان پیرے بودم در دیار بکر کہ مال فراواں

داشت و فرزندے یگانہ شبے حکایت کرد کہ مراد عمر خویش بجز این

فرزند نبودہ است درختے دریں وادی زیارت گاہ است کہ مردمان

بجاعت خواستن آنجا روند و شبہا مے دراز در پائے آن درخت

بخندانالیدہ ام تا مرا این سنہ زند بخشیدہ است شنیدم کہ سپربارنقیح

آہستہ می گفت چہ بوئے اگر من آن درخت را بدانتے کہ کجاست

تا دعا کر دے کہ پدم برے -

حکمت - خواجہ شادی کناں کہ منہ زدم عاقل ست و سپر

طعنہ زناں کہ پدم فر تو ست - قطعہ

ساہا بر تو بگذر و کہ گزار کنی سوے تربت پرت

تو بجائے پدم چہ کر دی خیر تاہاں چشم داری از پرت

حکایت ۳ - روزے بغر و جوانی سخت رانہ بودم

و شبانگہ پیائے کر یوہ سست ماندہ پیر مردے ضعیف از پس

کارواں ہی آمد گفت چہ خسی کہ نہ جائے خفتن ست گفتم چوں روم

کہ نہ پائے رفتن ست گفت این نہ شنیدی کہ صاحب دلاں گفتہ اند

رفتن و نشستن بہ کہ دویدن و گسستن - قطعہ

ایکہ مشتاق منزلی مشاب پند من کار بند و صبر آموز

اسپ تازی دو تگ رود بشاب اشتر آہستہ می رود شب و روز

حکایت ۴ - وقتے بہیل جوانی بانگ بر ما در زدم دل

آزردہ بکنجے بنشت و گریاں ہی گفت مگر خردی فراموش کردی

کہ درستی میکنی -

قطعہ

چہ خوش گفت زالے بفرزند خویش چو دیدش پلنگ انگن و سپلین
 گراز عمد خردیت یاد آمدے کہ بیچارہ بودی در آغوش من
 نکر دی دریں روز بر من جفا کہ تو شیر مردی دمن سپیر زن
 حکایت ۵۔ تو انگرے بحیل را پسرے رنجور بود نیک خواہا
 گفتندش کہ ختم قرآنے کنی از بہرے یا بذل قربانے نختے بانڈیشہ
 فرورفت و گفت ختم مصحف اولی تراست کہ گاہ دورست صاحبے
 بشنید گفت ختمش بجات آن اختیار آمد کہ تراں بر سر زبان بہت
 وزیر در میان جان۔

مثنوی

درینا گردن طاعت نہادن گرش ہمراہ بوئے دست دن
 بدیناے چو خرد گل بانند و را الحمدے بنواہی صد بنوانند

باب ہفتم

در تاثیر تربیت

حکایت ۱۔ یکے از وزیرا پسرے کو دن بود پیش دانشمندے

فرستاد کہ مرا میں را تربیت کن مگر عاقل شود روزگاری تعلیم کرد موثر
 نبود پیش پرورش کس فرستاد کہ این عاقل نیستود و مراد یوانہ کرد قطعہ
 ہیچ صیغہ نگو نماند کرد آہنے را کہ بدگسہ باشد

چوں بود اہل جوہرے قابل تربیت را در و اثر باشد

سگ بدریاسے ہنگامہ ہشے چونکہ ترشد پدید تر باشد

خریشے گرشس بکہ برند چوں بیاید ہنوز خر باشد

حکایت ۲۔ حکیمے سراں را پسند ہی داد کہ اسے

جاناں پدر ہنس آموزید کہ ملک دولت دنیا اعتماد
 را نشاید و سیم و زور و سفر محل خطرست یا دزد بکیا ربرد یا خواجہ بتفاریق
 بخورد اما ہنر چشمہ زائیدہ است و دولت پاییدہ اگر ہنرمند از دولت
 بیفتد غم نباشد کہ ہنر در نفس خود دولتست ہر کجا کہ رود قدر بند
 و صدر نشیند و بے ہنر قہر چیند و سختی بند۔ شاعر

سختست پس از جاہ حکم بردن خو کردہ بنا ز جوہر مردم بردن
 قطعہ

وقتے افتادفتند در شام ہر کس از گوشہ فرارفتند

روستا زادگان دانشمند بوزیری سپاد شارقند
 پسران وزیر ناقص عقل بگدائی بروستا رفتند
حکایت ۳۔ یکے از فضلا تعلیم ملکزادہ ہی کر دے و نضر
 بے محابازدے و زجر بقیاس کر دے ہائے پسر از بیطاعتی شکایت
 پیش پدربزر و جامہ از تن دردمند برداشت پدیرا دل بہم برآمد آستان
 راجواندو گفت پسران رعیت راجندان زجر روانمیداری کہ فرزند
 مرا سبب چلیت گفت سبب آنکہ سخن اندیشیدہ گفتن و حرکت
 پسندیدہ کردن ہمہ خلق را علی العموم باید و پادشاہاں را علی الخصوص
 بموجب آنکہ بردست و زبان ایشان ہرچہ رود ہر آئینہ با فواہ بگویند
 و قول و فعل عوام راجندان اعتبارے نباشد۔ قطعہ۔

اگر صدنا پسند آید ز درویش رفیقانش کیے از صد ندانند
 و گر یک بذکہ گوید پادشاہے ز راستیے باستیے رسانند

پس واجب آمد معلم پادشاہزادہ را در تہذیب اخلاق خداوند زادگان
 اَنْبَقِعُوا لِلّٰہِ نَبَاًا حَسَنًا اجتہاد ازاں پیش کردن کہ در حق ابناءے

قطعہ

عوام۔

ہر کہ در خردیش ادب نکنی در بزرگی فلاح ازو بر خاست
چوب تر را چنانکہ خواہی پیچ نشود خشک جز با تش راست
قطعہ

ہر آن طفل کو جو را آموزگار نہ بیند حبتا بیند از روزگار
ملک را حسن تدبیر فقیہ و تقریر جواب او موافق آمد خلعت و نعمت
بخشید و پایہ منصب بلند گردانید۔

حکایت ۴۴ معلم کتابی را دیدم در دیار مغرب تر شد و تلخ گفتا

بد خود مردم آزار گد اطیع و ناپرہیزگار کہ عیش مسلمانان بدیدن او
تہ گشتے و خواندن قرآنش دل مردم سیہ کرے و جمعے از سپارن دختران
بدست جفاے او گرفتار نہ زہرہ خندہ نہ یارے گفتار کہ یکے را طمانچہ
زنے و گاہ دیگرے را شکنجہ کرے القصہ شنیدم کہ طرفے از خباثت او
معلوم کردند بزوندش و برانند پس انکہ مکتبے بصلحے دادند
پارسانے سلیمے نیک مردے حکیمے کہ سخن جز بہ حکم ضرورت نگفتے
و موجب آزار کس بر زبانش زفتے کو دکان را ہیبت اُستاد سختیں از سر
برفت و معلم دو مین را اخلاق ملکی دیدند دیو یک یک شدند با عماد

حلم او علم فراموش کر دیا۔ وہ بچپن میں اغلب اوقات بازار چھ فراہم نشتہ سے
 ولوح درست ناکر وہ برسوں تک تندرستی بہ بیت

استاد معلم چو بود بے آزار خرساک باز نکو دوکان در بازار
 بعد از دو ہیفتہ براں مسجد گذر کردم معلم اولیں را و دیدم کہ دل خوش کردہ
 بود و بمقام خویش باز آوردہ بر خیم و دلا حول گفتم کہ دیگر بارہ ابیس
 معلم ملائکہ چرا کردید پیر مردے ظریف جہاں دیدہ بشنید بجنید و گفت -

مشہوری

پادشاہے پسر بکیتب داد لوح سیبش در کتار نہاد

بر سر لوح او نوشتہ بزر جور استاد بہ زمہر پدر

حکایت ۵ - پارسا زادہ را نعمت بیکراں از ترکہ عثمان بدست افتاد

فسق و فجور آغاز کرد و مبذری پیشہ گرفت فی الجملہ نہاد از سائر معاصی
 منکریے کہ نہ کرد و مسکریے کہ سنخورد باسے بفضیحتش گفتم اے فرزند زحل
 آب روان ست و خرج آسایے گرداں یعنی خرج فراواں کردن مسلم
 کسے را باشد کہ دخل معین دار و قطعہ

چو دخلت نیست خرج آہستہ تر کن کہ میگویند ملاحاں سر و سے

کجو ہتاں اگر باراں نبارد بساے دجلہ گرد و خشک رود
 عقل و ادب پیش گیر دلو و لعب بگذار کہ پول نعمت سپری شود سختی بری
 و پشیمانی خوری پس از لذت ناسے و نوش این سخن در گوش نیاورد و
 بر قول من اعتراض کرد و گفت راحت عاجل را بہ تشویش اجل منقص
 کردن خلاف راسے خرد مندان است **تشموی**

خداوندان کام و نیک بختی چہ اسختی بر نڈازہ بیسم سختی
 بردشادی کن لے یار دل فرود غم فردا نشاید خوردن امروز
 تکلیف مرا کہ در صدر مروت نشسته ام و عقد فتوت بستہ و ذکر انعام در افواه
 عوام افتادہ - **تشموی**

پند نشاید کہ ہنسہ بر درم
 نام نکوئی چو بروں شد بگوے
 دیدم کہ نصیحت نمی پذیرد و دم گرم من در آہن سردیے اثر نمیکند
 ترک مناصحت کردم و روے از مصاحبت بگردانیدم و قول حکما را کار
 بستم کہ گفتہ اند - بَلِّغْ مَا عَابَتْكَ فَإِنَّ لَكَ لِيَعْبَاؤُا مَا عَابَتْكَ - **قطعه**
 گرچہ دانی کہ نشوند بگوے ہرچہ دانی ز نیک خواہی و پند

زود باشد کہ خیسرہ سر بہنی بد و پائے او فتادہ اندر بند
 دست بردست میزند کہ دروغ نشنیدم حدیث دانشمند
 تا پس از مدتے آنچه اندیشہ من بود از نکبت حالش بصورت بدیدم کہ
 پارہ پارہ بر ہم می دوخت و لقمہ لقمہ ہی اندوخت و لم از ضعف حالش
 ہم بر آمد و مروت ندیدم در چہاں حالے ریش درویش را بلامت
 خراشیدن و تک پاشیدن پس با خود گفتم **شنوی** -

حریف سفلہ در پایان مستی نہ اندیشد ز روز تنگدستی
 درخت اندر بہاراں برفشانہ زمستان لاجرم بے برگ ماند

حکایت ۴ - پادشاہے پسرے را با دیبے داد و گفت این
 فرزندت تربیتش کن ہچنان کہ یکے از فرزندان خویش گفت
 فرمانبردارم سالے چند برس بر آمد سعی کرد و بجائے نہ رسید و پسران
 ادیب در فضل و بلاغت منہتی شدند ملک دانشمند را مواخذت کرد
 و معاہبت فرمود کہ وعدہ خلاف کردی و وفا بجایاوردی گفت
 بر راے خداوند روے زمین پوشیدہ نما تا کہ تربیت یکسان ست
 ولیکن طبائع مختلف - **قطعہ**

گرچہ سیم و زر زنگ آید ہی درہم سنگے نباشد زرو سیم
 برہم عالم ہی تابد ہیل جاے اپناں میکند جاے اوم
 حکایت ۷۔ یکے راشنیدم از پیراں مرنی کہ مریدے راہی
 گفت چنانکہ تعلق خاطر آدمی زادست بروزی اگر بروزی وہ بوئے
 بمقام از ملائکہ درگذشتے۔ قطعہ

فرا موشت نکر و ایزد دراں حال کہ بودی مضطربے حس و مدہوش
 روانت داد و طبع و عقل و ادراک جال و نطق و رائے فکر تہ ہوش
 وہ انگشت مرتب کرد بر کف دو بازویت مرتب ساخت بر دو
 کنوں پنداری لے ناچیز ہمت کہ خواہد کردنت روزی فراموش
 حکایت ۸۔ اعرابے را دیدم کہ سپر راہی گفت لے فرزند

ترا خواہند پرسید کہ ہنرت چیت و نگوبند کہ پدرت کیت قطعہ۔
 جائے کعبہ را کہ می بوسند اونہ از کرم پلہ نامی شد
 با عزیزے نشست رونے چند لاجرم مچو او گرامی شد

حکایت ۹۔ در تصانیف حکما آوردہ اند کہ کثردم را ولادت
 سہو دنیست چنانکہ دیگر حیوانات را بلکہ احشائے مادر را بخورند و شکمش را

بدرند و راه صحرا گیرند و آن پوستها که در خانه کزوم بینند اثر آن است
 باسے این تکتہ پیش بزرگے ہی گفتم گفت دل من بر صدق این سخن
 گو اہی میدہد و جز چنین نتوان بودن در حالت خروہی با مادر و پدر چنین
 معاشرت کردہ اند لاجرم در بزرگی چنین مقبول و محبوب اند۔ قطعہ
 پسے را پدر و وصیت کرد کاسے جو انمرد یاد گیر این بند
 ہر کہ با اہل خود دوست نماند نشود دوست روسے دانستند
 مثل کزوم را گفتند چرا بزمستان بدر نمی آئی گفت بتاستانم
 چہ حرمت است کہ بزمستان نیز ہر دوں آیم۔

حکایت ۱۰۔ اسالے نراسے میاں پیادگان بحاج اقتادہ
 بود و داعی در آن سفر ہم پیادہ بود انصاف در سر روسے ہم فایم
 دودا فوق و جہال دادیم کجا وہ نشینے را دیدیم کہ با عدیل خویش میگفت
 یا للعجب پیادہ علاج عرصہ شطرنج را بسر میرد و فرزین می شود عیسی
 یہ ازان میشود کہ بود و پیادگان علاج با دیر را بسر بردند و بشر شدند قطعہ
 از من گوہے حاجی مردم گنہے را کہ پوئین خلق با تار میاید و
 حاجی تو نیستی شترت از براسے آنکہ پیارہ خار میخورد و بار می برد

حکایت ۱۱۔ پارمائے بریکے از خداوندان نعمت گذر کرد
 کہ بندہ را دست و پائے بستہ عقوبت ہی کرد گفت لے پس ہموچ تو مخلوق
 را خداے عزوجل اسیر حکم تو گردانیدہ است و ترا بر شے فضیلت دادہ
 شکر نعمت باری تعالیٰ بجا آرد چندان جناب بر شے پسند نباید کہ فردا سے
 قیامت بہ از تو باشد دشمن ساری بری **مثنوی۔**

بر بندہ لگسہ خشم بسیار جورش مکن و درش بسیار

اورا تو بدہ درم خسریدی آخوند بقدرت آن سریدی

این حکم و غرور و خشم تا چند ہست از تو بزرگتر خداوند

لے خواجہ ارسلان و آغوش فرمان وہ خود مکن فراموش

حکایت ۱۲۔ سالے از بلخ بامیانم سفر بود و راہ از ہر نان

پر خطر جوئے ببدرق ہمراہ ما شد سپہ باز چرخ انداز مشور بیش زور کہ وہ مرد

توانا کمان او تازہ نگر دندے و زور آوراں روسے زمین پشت اورا

بر زمین نیاوردندے اما چنانکہ دانی مستعم بود و سایہ پرور وہ نہ چہا ندیدہ

و سفر کردہ رعد کویں دلاوراں بگوشش ز سیدہ و برق شمشیر سواراں ندیدہ

نیفتادہ دردست دشمن اسیر بگردش بناریدہ باران تیسر

اتفاقاً من وایں جوان ہر دو در پے ہم دو اوں ہر دیوارہ قدمش کہ پیش
باز آمدے بقوت بازو بیگندے و ہر درخت عظیم کہ دیدے بہ نیرو
سر خجہ بر کندے و تفاخر کناں گفتمے - **بیت** -

پسل کو تا کتف و بازو گرواں بیند شیر کو تا کتف و سر خجہ مرواں بیند
مادریں حالت کہ دور بہن از پس سنگے سر بر آوردند و آہنگ قتال
ما کردند بدست یکے چوبے و در بغل دیگر کلوخ کو بے جوان را گفتم چہ پائ
کہ دشمن آمد - **بیت**

بیارا نچہ داری ز مردی و زور کہ دشمن بپائے خود آمد بگور
تیر و کماں را دیدم از دست جوان افتادہ و لرزہ بر استخوان - **فرد**
نہ ہر کہ موئے شگافہ بہ تیر جو دشمن خائے بروز حملہ جنگ آوراں بدارو پٹے
چارہ جزاں ندیدم کہ رخت و سیلح و جامہ رہا کردیم و جاں بہ سلامت بدر
آوردیم - **قطعہ**

بکار ہائے گراں مرد کار ویدہ فرست کہ شیر شترزہ در آرد بر زیر خم کمتد
جواں اگر چہ قوی بال و پلتن باشد بجنگ دشمنش از ہول بگسلد پیوند
نیرد پیش مصاف از مودہ معلومست چنانکہ مسئلہ شرح پیش دانشمند

حکایت ۱۳ - تو انگرزادہ را دیدم بر سر گور پدر نشسته و با درویش
 بچہ بناظرہ در پیوستہ کہ صندوق تربت پدر ما سنگین است و کتابہ رنگین -
 فرش رخام انداختہ و خشت پیروزہ درو ساختہ بگور پدرت چہ ماند خشت
 دو فراہم نہادہ و مشتہ دو خاک برو پاشیدہ درویش پسر این بشنید و گفت
 تا پدرت در زیر آن سنگہا مے گراں بر خود بچیند پدر من بہ بہشت رسیدہ باش

فرد

خر کہ بروے نند کہتر بار بیشک آسودہ ترکند رفتار

قطع

مرد درویش کہ بارستم فاقہ کشید بد مرگ ہانا کہ سبکبار آید
 وانکہ در دولت در نعمت و آسانی ریت مردنش زین ہمہ شک نیست کہ دشوار آید
 بہمہ حال اسیرے کہ ز بندی بجد خوشترین دان زامیرے کہ گرفتار آید

جدال سعدی بامدعی در بیان تو انگری و درویشی

یکے بر صورت درویشاں نہ بر صفت ایثاں در محفلے دیدم نشستہ
 و شغفتے در پیوستہ و دفتر شکایت باز کردہ و ذم تو انگرہاں آغاز نہادہ سخن

بریں جا رہا نیدہ کہ درویش را دست قدرت بستہ است و تو انگریز را
پسے ارادت شکستہ ۔ **بہیت**

کریاں را بہت اندر درم نیست خداوندان نعمت را کرم نیست
مرا کہ پروردگار نعمت بزرگانم این سخن سخت آمد گفتہ امے یار تو انگریز
و خل مسکین یا تند و ذخیرہ گوشہ نشینان و مقصد زائران و کف مسافران
و متحمل بارگراں از بہر ارادت دیگران دست تناول بطعام انگہ برند کہ
متعلقان و زید و تان بخورند و فتنہ مکایم ایشان باران و سپر
و اقامت و جیراں رسد۔ اگر قدرت جو دست و اگر قوت مہر تو انگریز
را بہت تیر مینور کہ مال مزگی دار تو جامہ پاک و عرض معنوں و دل فارغ
و قوت طاعت در تقیہ لطیف است و صحت عبادت و کسوت تعلیف
پیدا است کہ از مددہ خالی چه قوت آید و از دست تھی چه مرآت و از پاک
بستہ چه سیر و از دست گرسنہ چه غیر **تقطعه**

شب پرانگ و شب پرانگ پدید نبود و جا با ادا دانش
مورگ و آرد دنیا بستان تا فراغت بود زستانش
فراغت با غنا نہ پونہ و تہمت در شاہستی صورت نہ بند و سیکہ تہریمہ

عشا بستہ و دیگرے منتظر عشا نشسته ہرگز این بدایں کے ماندہ ہیست
خداوند کنت بحق مشغول پراگندہ روزی پراگندہ دل

پس عبادت ایٹان بقبول نزویک ترست کہ جمع اندر حاضرہ پریشان
و پراگندہ خاطر اسباب معیشت ساخته و باوراد عبادت پرہاختہ غریب

گوید۔ اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ اَلْفَقْرِ الْمَلِكِيَّتِ وَ جَوَارِيهِ لَا يَجِبُ بِهَا مَجْدًا
از محتاجی بر روانگندہ و از ہمسایگی کسیک دوست ندارد۔ در غیر است

اَلْفَقْرُ سَوَاءٌ اَلْوَجْهَ فِي الدَّانِيَيْنِ مَحْتاجِي رُوسِيَايِي اِسْتِ دَر دِيَا
گفت این شنیدی و آن نشیدی کہ فرمودہ۔ اَلْفَقْرُ مَحْتَرِي مَحْتاجِي

نازش من است گفتم خاموش کہ اشارت سید عالم علیہ السلام فرمودہ
مطابقہ ایست کہ مرد میدان رضا اند و تسلیم تیرفتن از اینان کہ خرقہ ابرار

پوشند و لقمہ اور ار فروشند رباعی

اے طبل بلند بانگ در باطن ہیچ بے توشہ چه تدبیر کنی وقت ہیچ

روے طبع از خلق بر ہیچ ارموی تسبیح بیزار و اندر دست ہیچ

در ویش بے معرفت تیار آمد تا کارش کفر نہ انجامد و نشاید مزبوج و نعمت

بر بہنہ را پوشیدن یا در استخلاص گرفتارے کوشیدن و ایشاے جشن ملذ

بر تبتہ ایٹیاں کہ رسا نڈ وید علیا بید سغلیا چه ماند نہ بینی کہ حق جل شتاؤہ در
محکم تنزیل از نعیم اہل بہشت خبر می دہد۔ اُو لَیْکَ لَھُم دِیْقُ مَعْلُومٌ
برائے ایٹیاں ہست روزی مقرر۔ **فرو**

تنگاں را نماید اندر خواب ہمہ عالم بچشم چشمہ آب
حالے کہ من این سخن بگفتم عشاں طاقت درویش از دست تخیل برفت
تیغ زباں بر کشید واسپ فصاحت در میدان وقاحت جہانید و گفت
چندان مبالغہ در وصف ایٹیاں بکردی و سخناے پریشاں بگفتی کہ
وہم تصور کند کہ تریاق اندیا کلید خانہ ارزاق مشے متکبر مغر و معجب
انفور مشتعل مال و نعمت و معتق جاہ و ثروت کہ سخن نگویند الا بسفاہت
و نظر کند الا بکبراہت علما را بگدانی منسوب کند و فقر را بے سرو پای
طعنہ زند بعات مالے کہ دارند و عزت جاہے کہ پندارند بر تراز ہمہ
نشین نہ آں در سردارند کہ سر یکے بر دارند بخیر از قول حکیمان کہ لفظہ
ہر کہ بطاعت از دیگران کم است و نعمت بیش بصورت تو انگر است و معنی
درویش بگفتم مذمت ایناں رواہد کہ خداوند کرم اندگفت غلہ گفتی
کہ بندہ درم اندچہ فائدہ کہ چوں ابر آذر ندونی بارند و چشمہ آفتاب اند

دبر کس نمی تابند و بر مرکب استطاعت سوارند و نمیرانند۔ قدسے بہر خدا
 ننند و در سہ بے من و اذی نہ ہند ماے بمشقت فراہم آرند و بخت
 نگہدارند و بھرت بگذارند چنانکہ بزرگاں گفتہ اند سیم بخیل از خاک وقتے
 بر آید کہ وسے در خاک رود۔ **بلیت**

برنج و سعی کسے نعمتے بچنگ آرد و گر کس آید بے رنج و سعی بردارد
 گفتمش بر بخل خدا و ندان نعمت و قوت نیافتہ الا بعلت گدائی و گرنہ ہر کہ
 طمع کیسو نہد کریم و بخیلش کیے نماید محک دانند کہ زر چسیت و گداواند کہ بخیل
 کیست گفتا تجربت آں می گویم کہ متعلقاں بر در بارند و غلیطان شدید را
 بر گماند تا بار عسزیزاں نہ ہند و دست جفا بر سینہ صالحاں و اہل تمیز
 نہند و گویند کس اینجانیت و بحقیقت راست گفتہ باشند۔ **بلیت**

آں را کہ عقل و ہمت و تدبیر و رائے نیست خوش گفت پرده دار کہ کس در سرانیت
 گفتم بعد ازاں کہ از دست متوقعان بجان آمدہ اند و از رقعہ گدایاں بفقراں
 و محال عقل ست کہ اگر ریگ بیاباں در شود چشم گدایاں پر شود و شعر
 دیدہ اہل طمع نعمت دنیا پرنشود و بچپاں کہ چاہہ بشبنم
 ہر کجا سختی دیدہ تلخی کشیدہ را بینی خود را بشرہ در کار ہائے مخوف اندازد

واز توابع آن نہ پرہیزد و از عقوبت ایزد نہراسد و حلال از حرام نشاسد

قطعه

گے راگر کلاوخی بر سر آید ز شادی بر جہد کاں اتخوانے ست

اگر نقشے دو کس بردوش گیرند لثیم الطبع پذیرد کہ خواتے ست

اما صاحب دنیا کہ بعین عنایت حق ملحوظ است و کمال از حرام محفوظ۔
چہ مایہ مستوران بعلت درویشی در عین فساد افتادہ اند و عرض گرامی
را بیا و زشت نامی بردادہ۔ **نسر و**

باگر سنگی قوت پرہیز مناسند افلاس عنان از کف تقویٰ بتاسند

آنکہ گفتمی در بروے مسکینان بہ بندند حاتم طائی کہ بیاباں نشین بود اگر
بشہر بودے از جوش گدایاں بیچارہ شدے و جامہ برو پارہ کردندے

چنانکہ در طیببات آمدہ است **شعر**

در من منکر تا دگر اں چشم ندارند کزدست گدایاں نتوانکر دثوابے

گفتا نہ کہ من بر حال ایثاں رحمت می برم گفتم نہ کہ بر مال ایثاں حسرت

می خوری مادریں گفتار و ہر دو بہم گرفتار ہر بیز قیکہ براندے بدقع آں

کوشیدے و ہر شاہے کہ بخواندے بفرزین چو شیدے تا نقد کیہ ہمت

در باخت و تیر جعبہٴ محبت ہمہ بینداخت - قطعہ -

ہاں تاپہ رنگینی از حساسہٴ فیج کورا جزایں مبالغہٴ مستعار نیست
دین دزر و معرفت کہ سخندان جمع گوگرد بر در سلاح دار و کس در حصار نیست

تا عاقبتہ الامر دیلیاش نمازد و ذلیلیاش کردم دست نقدی دراز کرد و بیدہ
گفتن آواز و سنت جاہلان ست کہ چون بدلیل از ضم فرود ماند سلسلہ
خصوصت جتا بندہ دشنام داد سقطش گفتم - قطعہ

او در من و من در دستا دہ خلق از پے مادوان خندان

انگشت تعجبے ہما سائے از گفت و شنید ما بد ندان

القصہٴ مرافعت این سخن پیش قاضی بردیم و بجگوشت عدل راضی شدیم
تا حاکم مسلمانان مصلحتے بجوید و میان تو انگریز و درویشاں فرستے بگوید
قاضی چون حالت ما بدید و منطق بشنید سر بحیب تفکر فرود برد و پس از تامل

بیار سر بر آورد و گفت ایکہ تو انگریز را نشا گفتی در درویشاں جبار و
داشتی بدان کہ ہر جا کہ گل ست خار ست و با خمر خار ست و بر سر گنج ہارت
و آسناکہ در شا ہوار ست ننگ مردم خوار ست لذت عیش دنیا را لذت

اجل در پے ست و نعیم بہشت را دیوار مکارہ در پیش - بلیت

جور دشمن چه کند گر نکشد طالب دست گنج و مار و گل و خار و غم و شادی هم
 نظر تکلی در بتان که بید مشک ست و چوب خشک و همچنین در زمره
 تو انگراں شاگرد و کفور و در حلقه درویشان صابر اند و خجور - شعر
 اگر ژاله هر قطره در شدی چو زمره بازار از او پر شدی

مقربان حضرت جل و علا تو انگر انتد درویش سیرت و درویشانند
 تو انگر همت و همین تو انگر ان آن ست که غم درویش خورد و همین درویش
 آنکه کم تو انگر ان گیرد - پس روے عتاب از من بجانب درویش کرد
 و گفت ای که گفتی تو انگر ان مشتغل اند و ساهی و مست ملاهی نعم طائفه هستند
 برین صفت که بیان کردی قاصر همت کا ز نعمت که ببرند و بنهند و نخورند
 و ندهند و اگر بمثل باران بارد و یا طوفان جهان ابر وارد با اعتماد کمنت
 خویش از محنت درویش نپرسند و از حسد انترسند - شعر
 گر از نیستی دیگرے شد هلاک مرا بست بطراز طوفان چه باک

ف

دو ناں چو گلیم خویش بیرون بردند گویند چه غم گر همه عالم مردند
 توے بدین نمط هستند که شنیدی و طائفه خوان نعمت نهاده و دست اکر

کشادہ طالب نام اند و مغفرت و صاحب دنیا و آخرت۔ قاضی چوں
 سخن بدیں فایت برسانید و از حد قیاس ما سپ مبالغت در گذرانید
 بمقتضای حکم قصاص رضا دادیم و از ماضی در گذشتیم و بعد از مجاز طریق
 مدارا گرفتیم و سر بیدارک بر قدم یکد گیر نهادیم۔ و ختم سخن بریں دو بیت
 کردیم۔

مکن ز گردش گیتی شکایت اے درویش کہ تیرہ بختی اگر ہمہ بریں نسق مُردی
 تو انگر اچو دل و دست کامرانت بہت بخور بختش کہ دنیا و آخرت بُردی

باب ہشتم در آداب صحبت

مال از بہر آسایش عمرت نہ عمر از بہر گردن مال عاقلے را
 پرسیدند نیک بخت کیست و بد بخت چیست گفت نیک بخت آنکہ خورد
 و کشت و بد بخت آنکہ مرد و ہشت شعر

مکن نماز بران بیکس کہ ہیج نہ کرد کہ عمر در سر تحصیل مال کرد و نخورد
 حکمت۔ موسیٰ علیہ السلام قاروں را نصیحت کرد کہ آحسین

کَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ - نگوئی کن با خلق چنانکه نگوئی کرد خدا بتو - نه شنید
عاقبتش شنیدی -
قطعه

آنکس که بدتیار و درم خیر نیند و خمت سر عاقبت اندر سر دنیار و درم کرد
خواهی متمتع شوی از نعمت دنیا با خلق کرم کن چون خدا با تو کرم کرد
عرب گوید - بخش و منت منه که نفع آن تو باز میگردد - قطعه
درخت کرم هر کجا بنج کرد گذشت از فلک شایخ و بالا او
گر امیدواری کز او بر خوری بخت منه آره بر پائے او

قطعه

شکر خداے کن که موفق شدی بخیر ز العاقم و فضل او نه معطل گذشتت
منت منه که خدمت سلطان همیکنی منت شناس ازو که بخدمت بد است

حکمت ۲ - دو کس رنج بیوده بردند و سعی بے فائده کردند

یکے آنکه اندوخت و نخورد و دیگر آنکه آموخت و نه کرد - مثنوی -

علم چند آنکه بیشتر خوانی چون عمل در تو نیست نادانی
نه محقق بود نه دانشمند چارپائے برو کتابے چند

حکمت ۳ - علم از بهر دین پروردن است نه از بهر دنیا خوردن

شعر

ہر کہ پرہیز و علم و زہد فروخت خرمشے گرد کرد و پاک بخت
 پند ۴۔ ملک از خرد مندان جہاں گیر دو دین این پرہیز گاران کمال
 یابد بادشاہان بیخجست خرد مندان ازاں محتاج ترند کہ خرد مندان بقربت
 بادشاہان ۴ قطعہ

پند ۵۔ اگر بشتوی لے پادشاہ در ہمہ دفتر بہ ازین پند نیست
 جز بخرد مند مفرما عمل گرچہ عمل کار خرد مند نیست
 حکمت ۵۔ سہ چیز بے ستہ چیز پانڈارتانڈمال بے تجارت
 و علم بے بخت و ملک بے سیاست۔ قطعہ
 وقتے بلطف گوے و مدارا و مردمی باشد کہ در کند قبول آوری لے
 وقتے بقہر گوے کہ صد کوزہ نبات کہ کہ چنان بجانیا بد کہ حنظل
 حکمت ۶۔ رحم آوردن بر بدان ستم ستم بزنیکاں و عفو کردن
 از ظالماں جو رست بر درویشاں۔ فرود

خبیث را القہد کنی و بنوازی بدولت تو گنہ می کند بان بازی
 پند ۷۔ ہر آں سرے کہ داری بادوست در میان مند اگرچہ

دوست مخلص باشد چہ دانی کہ وقتے دشمن گردد و ہرگز ندے کہ توانی
بدشمن مرسان کہ باشد کہ وقتے دوست گردد۔

پند ۸۔ رازیکہ نہاں خواہی باکس در میان منہ اگر چہ دوست
باشد کہ مرآں دوست رانیز دوستاں باشند و ہمچنین مسلسل قطعہ
خامشی بہ کہ ضمیر دل خوش باکے گفتن و گفتن کہ گوے
اے سلیم آب ز سر چشمہ بہ بند کہ چو پُرسد نتواں لب تن عے

فرد

سخنے در نہاں نباید گفت کاں سخن بر ما نشاناید گفت
حکمت ۹۔ دشمن ضعیف کہ در طاعت آید و دوستی منساید
مقصود وے جز این نیست کہ دشمن قوی گردد و گفته اند کہ بردوستی
دوستاں اعتماد نیست تا بہ تعلق دشمنان چہ رسد و ہر کہ دشمن کو چکا
حقیر شمارد و باں ماند کہ آتش اندک را مہل می گذارد۔ قطعہ۔
امروز بکش چو میتواں کشت کا تیش چو بلند شد جہاں سوخت
گذارد کہ زہ کست کماں را دشمن کہ بہ تیر میتواں دوخت
حکمت ۱۰۔ ہر کہ با دشمنان صلح می کند سر آزارد دوستاں دارد۔

شعر

بشو۔ لے خردمند زان دست دست کہ باد شمانت بود ہم شست
پند ۱۱۔ چون درامضای کارے متردد باشی آن طرف اختیار

کن کہ بے آزار تو بر آید۔ شعر
با مردم سہل گوے دشوار گئے با آنکہ در صلح زند جنگ جوے
حکمت ۱۲۔ تا کار بزر برمی آید جان خطر افگندن نشاید عرب

گوید اخرا الحیل السیف آخر تدبیر ماتیغ است۔ شعر
چو دست از ہمہ جیلے دست حلال ست بدون بشیر دست
حکمت ۱۳۔ بر عجز دشمن رحمت مکن کہ اگر فادر شود بر تونہ بخشاید

بیت

دشمن چو بیی ناتواں لاف از بروت خود مزن
مغرے ست دہر استخوان مرے ست دہر سپرین
حکمت ۱۴۔ ہر کہ بدے را بکش خلق از بلاے سے بر ماند و
سے را از عذاب خداے۔ قطعہ

پندیدت بختیش و لیکن منہ بر ریش خلق آزار مرہم

ندانست آنکه رحمت کرد بر باره که این ظلم است بر فرزند آدم
حکمت ۱۵ - نصیحت از دشمن پذیرفتن خطاست ولیکن تخمین

رواست که بخلاف آن کار کنی که عین صواب است - **مثنوی**

حذر کن ز آنچه دشمن گوید آن کن که بر زانو زنی دست تعسب
 گرت راه نماید راست چون تیر از ازاں برگرد و راه دست چپ گیر
پنجم ۱۶ - خشم بیش از حد گرفتن وحشت آرد و لطفت بے وقت
 هیدیت بردن چندان درشتی کن که از تو سیر گردند و بچندان نرمی که بر تو

ولیر - **مثنوی**

درشتی و نرمی بهم در به است چو فاصد که جراح و مرهم است
 درشتی نگیرد و خردمند بیش نه سستی که نازل کند قد ز خویش
 نه مرخویشتن را افزونی نهد نیکبارتن در مذلت دهد

مثنوی

جوانے با پدر گفت لے خردمند مرا تعلیم کن پیرانه یک پند
 بگفتانیک مردی کن بچندان که گرد و چیره گرگ نیز دندان
حکمت ۱۷ - دو کس دشمن ملک و دین اند پادشاه بے علم

شعر

وزا ہر بے علم -

بر سر ملک میا و آں ملک فرماندہ کہ خدا را نبود بتدۃ فرمان بردار
 حکمت ۱۸ - بزخوے بدست و شمشیر گرفتاریت کہ ہر جا

رود و از چنگ عقوبت او خلاص نیا بد بلیت

اگر ز دست جفا بر فلک رود بد خو
 ز دوست خو سے بد خویش دیبا با

حکمت ۱۹ - دشمن چون از ہمہ حیلے فروماند سلسلہ دوستی بکلیانہ

انکہ بدوستی کار باکت کہ ہیچ دشمن نتواند -

پند ۲۰ - سہ ماہ بہ دست دشمن بکوب کہ از احدی اسپیشی خالی نیا شد

اگر این غالب آمد مار کشتی و اگر آں از دشمن رنجی منسرد

بروز معرکہ امین مشورہ نضم ضعیف کہ مغر شیر بر آرد چو دل زجاں بردا

حکمت ۲۱ - جرکہ نصیحت خود را ہمی کند او خود بہ نصیحت گریے

محتاج ست -

پند ۲۲ - فریب دشمن مخور و غرور مداح مخر کہ این دام زرق

نہادہ است - و آں دامن طمع کشادہ -

پند ۲۳ - احمق را تائیش خوش آید چون لاشہ کہ در کعبش دئی

قطعہ

فریہ نماید۔

الاتا نشنوی مدح منگلوے کہ اندک مایہ نفعے از تو وارو

اگر روزے مرادش بر نیاری دو صد چنڈاں عیوبت بر شمارو

حکمت ۲۴ - متکلم رانا کے عیب نگیر و سخنش صلاح نپذیرد۔ ^{صلحت}

مشوغہ بر حسن گفتار خویش تجھین ناداں و پندار خویش

حکمت ۲۵ - ہرچہ زود بر آید ویر نپاید۔ قطعہ

خاک مشرق شنیدہ ام کہ گفتند سچیل سال کا سہ چینی

صد بروزے کنند در مردشت لاجرم قیمتش ہی بیسی

قطعہ

مرغاک از بیضہ بروں آید و روزی طلبد آدمی زادہ نذار و خبر و عفتل و تمیز

آہنگہ ناگاہ کسے گشت بخیرے نرسید وین تکمین و فضیلت بگذشت از ہمچہ

آہگینہ ہمہ جایابی ازاں بے محنت لعل و شوار بدست آید ازاں عزیز

حکمت ۲۶ - کار با بصیر بر آید و مستعجب بسر آید۔ ^{مثنوی}

بچشم خویش دیدم در بیاباں کہ آہستہ سبق برد از شآباں

سمند باد پا از تگ فرو ماند شتر باں ہچناں آہستہ می ماند

حکمت ۲۷ - ہر کہ با بدار نشیند نکوئی نہ بیند۔ ایسات
 گرنشیند فرشتہ با دیو وحشت آموزد و خیانت و رپو
 از بدار جز بدی نیاموزی نکند گرگ پوستیں دوزی
 پند ۲۸ - مردمان را عیب نہانی پیدا کن کہ مرایشان را
 رسوا کنی و خود را بے اعتماد۔

پند ۲۹ - ہر کہ علم خواند و عمل نکرد بدار ماند کہ گاؤراند و تخم
 نیفتانند از تن بے دل طاعت نیاید و پوست بے مغز بضاعت
 را نشاید نہ ہر کہ در مجادلت چست در معاملات درست

حکمت ۳۰ - اگر شہا ہمہ شب قدر بودے شب قدر
 بے قدر بودے۔
 شعر

گر سنگ ہمہ لعل بدخشاں بودے پس قیمت لعل و سنگ یکیاں بود

پند ۳۱ - ہر کہ با بزرگاں ستیزد خون خود میریزد۔ قطعہ
 خویشین را از بزرگ پستداری راست گفتند یک دو بدین لوج

زود بینی شکستہ پیشانی تو کہ بازی بسر کنی با غوج

حکمت ۳۲ - ہر کہ نصیحت نشنود سر ملامت بشنیدن دارد

شعر

چوں نیاید نصیحت در گوش اگر ت سر زنت کم خاموش
حکمت ۲۳۔ بے ہنراں ہنر منداں را نتوانند دید همچاں سگ

بازاری سگ صیدی را مشغلہ بر آرنند و پیش آمدن نیارند یعنی سفلہ

چوں ہنر با کسے بر نیاید بخشش در پوستیں افتد۔ بیت

کند ہر آئینہ غیبت حسود کو تہ دست کہ در مقابلہ گنگش بود زباں مقال

حکمت ۲۴۔ حکیمے کہ با جہاں در افتد باید کہ توقع عزت ندارد و اگر

جاہے بزبان آوری بر حکیمے غالب آید عجب نیست کہ سنگے ست۔ کہ گوہر

رامی شکند۔ بیت

نہ عجب گر فرورد نفسش عندیے غراب ہم نفسش

قطعہ

گر ہنر مند زاو باش جہاے بیند تا دل خویش نیاز دارد و در ہم نشود

سنگ بدگوہر اگر کاشہ زیں شکند قیمت سنگ نیفزاید و زر کم نشود

حکمت ۲۵۔ مشک آن ست کہ ہویدہ آنکہ عطار بگوید و انا

چو اطلبلہ عطار ست خاموش و ہنر نامے و نادان چوں طبل غازی

بلند آواز و میاں تھی۔

پند ۲۶۔ رائے بے قوت مکر و فنون است و قوت بے رائے

شعر

جہل و جنوں۔

متین زباید و تدبیر و عقل و انگہ ملک کہ ملک و دولت ناداں سلیح جنگ خدا

حکمت ۲۷۔ جو انمرد کہ بخورد و بدید بہ از عابدے کہ بہر دو بہند

حکمت ۲۸۔ اندک اندک خیلے شود و قطرہ قطرہ سیلے گرد۔ شعر

اندک اندک بہم شود بسیار دانہ دانہ است غلہ در انبار

حکمت ۲۹۔ عالم را نشاید کہ سفاہت از عامی بحلم و رگد زانند۔

کہ ہر دو طرف را زیاں دارد سبب این کم شود و جہل آن مستحکم۔ شعر

چو با سفلہ گوئی بلطف و خوشی فزوں گردش کبر و گردنکشی

حکمت ۳۰۔ معصیت از ہر کہ صادر شود ناپسندیدہ است

و از علما ناخوب تر کہ علم سلاح جنگ شیطان است و خداوند سلاح را چون

با سیری بر نہ شمساری بیش برد۔ مثنوی۔

عامی ناداں پریشاں روزگار بہ زد انشمند نا پرہینہ نگار

کاں بنا بینائی از راہ افتاد وین دو چشمش بود در چاہ افتاد

پند ۳۱۔ درویش ضعیف حال را در خشکی تنگ سال می پرس که

چو فی الا بشر ط آنکہ مرہے بر ریش نہی و معلومے پیش۔ قطعہ

خر کیہ بینی و بارے بگل در افتادہ بدل برو شفقت کن و لے مرو بہر

کنو نہ کہ رفتی و پر سیدیش کہ چون افتادہ میاں بہ بند و چو مرداں بگیر ذنب ترش

حکمت ۳۲۔ دو چیز مخالف عقل ست خوردن بیش از رزق

مقسوم و مردن پیش از وقت معلوم۔ قطعہ

تصا و گرتو دور ہزار نالہ و آہ بشکر یا بشکایت بر آید از دہنے

فرشتہ کہ وکیل ست بر خزان باد چہ عم کند کہ بمیرد چراغ پر نے

پند ۳۳۔ لے طالب روزی بنشین کہ بخوری و اے مطلوب

اجل مرو کہ جان نہری۔ قطعہ

بہد رزق ار کنی و گر نہ کنی برسا ند خداے عز و جل

در روی درد بان شیر و پلنگ نخوردت مگر بروز اجل

حکمت ۳۴۔ حسود از نعمت حق بخیل ست کہ بندہ بے گناہ را

دشمن میدارد۔ قطعہ

مرد کے خشک مغز را دیدم رفتہ در پوتین صاحب جاہ

گفتم اے خواجہ گرتو بدبختی مردم نیک نخت راجہ گناہ

قطعہ

الاتا سخا ہی بلا برحسود کہ آن نخت برگشتہ خود در بلاست

چہ حاجت کہ بائے کنی دشمنی کہ وے راجہاں دشمن اندر تھقا

حکمت ۳۵ - خلاف راہ صوابت و عکس را سے

اولوالالباب دارو بگمان خوردن و راہ نادید بے کار و اں رفتن امام

مرشد محمد غزالی را رحمتہ اللہ علیہ پرسیدند کہ چگونہ رسیدی بدیں منزلت

در علوم گفت بدانکہ ہر چہ ندانستم از پرسیدیں آن ننگ نداشتم -

قطعہ

امید عافیت آنکہ بود موافق عقل کہ نبض را بطبیعت شناس بنائی

پرس ہر چہ ندانی کہ ذل پرسیدن دلیل راہ تو باشد بغرور و انائی

حکمت ۳۴ - گداے نیک انجام بہ از پادشاہ بد فرجام بیت

غمے کز پیش شادمانی بری بہ از شاد مٹی کز پیش غم خوری

حکمت ۳۷ - حکیمے نامور را پرسیدند کہ درختاں را کہ خداے

عز و جل آفریدہ است برومند گردانیدہ ہیچ یک را آزاد سخا نندہ اندگر سرورا

کہ مثر نڈارو گونی دریں چه حکمت ست گفت ہر یکے را دخیل معین ہست
 بو تے معلوم گئے بوجود آن تازہ اندوگا ہے بعدم آن پڑمردہ
 دسرور ایچ ازین نیست وہمہ وقت خوش ہست و این ست صفت
 آزادگان - قطعہ

ہر یکے ہی گذرد دل منہ کہ وجہ ہے پس از تلیفہ تنواید گذشت در بغداد
 گرت ز دوست بر آید چو نخل باش کیم ورت ز دست نیاید چو سر و باش آزاد
 حکمت ۴۴ - دو کس مردند و تحسیر بردند کے آنکہ داشت و
 نخورد و دیگر آنکہ داشت و نہ کرد -

قطعہ

کس نہ بینہ نجیل فاضل را کہ نہ در عیب گفتش کو شد
 و کر کے دو صد گنہ دارد کہش عیبا فرو پوشد

فرہنگ گلستانِ ملخص

مُفْرِحٌ - اسم فاعل - خوش کرنے والا -	مِنْت - سپاس نعمت - احسانِ مَن جمع
عَمْدٌ - کسی کو کوئی کام سپرد کرنا - ذمہ دار	عَرَفَ - ماننی معلوم - گرامی - غالب -
تَقْصِيرٌ - مصدر - کوتاہی -	جَلَّ - ہاضی معلوم - بزرگ -
عُذْرٌ - بہانہ -	طَاعَتٌ - بندگی
فَرَّاشٌ - بیغہ مبالغہ - فرش بچھانے والا -	مُوجِبٌ - اسم فاعل - واجب و لازم کرنیوالا
بَاوِصِبًا - پورب کی ہوا -	قَرِيبٌ - مصدر - نزدیکی -
زُهْرٌ - تپتی پتھر جس کا رنگ سبز ہوتا ہے -	شَكَرٌ - شکر و تعریف منع بسبب نعمت -
بِنَاتٌ - جمع بنت - لڑکیاں -	مَزِيدٌ - افزونی -
نِبَاتٌ - رویدگی -	نِعْمَتٌ - دسترس - نال -
مَمْدٌ - گہوارہ - مہود جمع -	نَفْسٌ - سانس چوناک اور منہ سے نکلے -
خَلَعَتْ - انعام جس میں کوئی کپڑا بھی ہو -	مَهْدٌ - اسم فاعل - مدد کرنے والا -
خَلَعٌ جمع -	ذَاتٌ - کسی چیز کی حقیقت - وجود -
تَوْرُوذٌ - نیادن - دو ہیں - ایک عامہ جو پہلا	حَيَاتٌ - زندگی -

دین ماہ فروری کا دو سو اخانہ چوتھی
فروری کو ہوتا ہے - شروع موسم بہار -
صفحہ (۲)

قبلاً - ایک مشہور پوشاک - پینکین -
عقباً - ملکی مشہور پوشاک -
استبرق - سبزیشمی کپڑا
قدوم - مصدر - سفر سے آنا -
موسم - وقت - ہنگام -
ربیع - فصل بہار -
شکوہ - کلی -

عصا مارہ - چوڑی ہونی چیز -
سخل - شہر کی کلتی -
فائق - برتر - عمدہ -
ترہیت - پرورش تعلیم -
باسق - بلند -

سرگشتہ - سر بھرا ہوا - پریشان -
خیر - نیک و بد سے آگاہی - پیغمبر علی اللہ
علیہ وسلم کا علم اور ارشاد -
کائنات - جمع کائنات - موجودات -

مفخر - اسم فخرت - نازش گاہ -
صدقوت - برگزیدہ -
تمتہ - جس پر کوئی کام ختم ہو -
وور - گردش -

امت - آدمیوں کا گروہ -
پشتیبان - محافظ - مددگار -
سجڑ - دریا -

نوح - ایک مشہور پیغمبر جنکے زمانہ میں طوفان
آب آیا - ایک ہزار چار سو سال زندہ رہے
ایک سو چالیس سال اپنی امت کو ہدایت کرتے رہے
طوفان کی مدت چھ ماہ تھی -
کشتیاں - کشتی کا محافظ - ملاح -
دروود - خدا کی رحمت -

انابت - خدا کی طرف توجہ کرنا - (فعال)
بد سے باز رہنا -

اجابت - قبولیت -
علماً - برتری
انیزد - خدا -
تعالیٰ - برتر -

نوشین - شیریں -	اغراض - روگردانی -
بامداد - صبح -	تشریح - عجز و زاری -
رحیل - کوچ -	حق سبحانہ - خدایے پاک -
سبیل - راہ - غسل جمع -	دُعوت - یاد کرنا -
عمارث - آباد کرنا - آبادی - مکان -	دُعَا - یاد کرنا - خدائے رحمت چاہنا -
غدار - بی وفا -	(صفحہ ۳)
مادہ - اصل ہر چیز کی - ہر چیز کا سامان -	سبب تالیف کتاب
وہ چیز جس سے کوئی چیز دوسری بنائی جائے -	تالیف - مصدر - دوسروں کے کام کو جمع
تذریج - درجہ بدرجہ - آہستہ آہستہ -	کرنا - اپنی طرف سے کچھ کہنا یا لکھنا -
(صفحہ ۲)	تامل - اندیشہ کرنا - سوچنا -
چاطع مخالف - چائے - آب - آتش - خاک -	آیام - جمع یوم - روز
باد - جو ایک دوسرے کے خلاف ہیں -	تلف - نیست ہونا - ہر باد ہونا -
سکرش - نافرمان -	تاشف - امنوس کرنا - بچ کرنا -
قالب - سانچا - جسم -	سراجہ - مہ مہرا - چھوٹا مکان -
لاجرم - لاجرم نفی و جرم فعل ماضی -	الماس - ہیرا -
عارف - خدا شناس -	خجل - شہ منہ -
خنک - سرد - نبوش -	کوس - نقارہ -
برگ عیش - زندگی کا سامان - توشہ آخرت -	رحلت - کوچ -
متموز - گرمی کا پہلا مہینہ - رومیوں کا دسواں مہینہ	بار - بوجھ - جو پیچھے پراٹھا یا جاسے -

- خواجه - گھر کا سردار - بزرگ -
 غرہ - فریفتہ - مغرور -
 مزروع - بویا ہوا -
 خوید - بواؤ معدول - غلہ خام -
 نشیمن - گوشہ تنہائی -
 عزت - گوشہ نشینی - تنہائی
 کنج - گوشہ -
 صتم - ناشنوا - بہرا -
 بکلم - گنگ - گونگا -
 حجرہ - چھوٹا مکان - کوٹھری -
 جلیس - ہم نشین -
 ملاعبت - سرائے کھیلنا -
 مداعبت - خوش طبعی - مزاج - کھیل -
 عقبت - بندگی -
 تنک اجل - موت کا قاصد - ذشتہ مرگ -
 جزوم - نکل کرنا - نیت جزم - قطعی ارادہ -
 معتکف - عبادت کے لئے گوشہ میں بیٹھنا
 مجانبت - ایک طرف ہو جانا - جدائی -
 کناہ کشی -
 کالوف - آفت کیا کیا -
 کفارہ - گناہ کا ناپیز کرنا - قسم کا تادان -
 بکین - قسم -
 اولی - ڈوکی بظیر لفظ جمع - صاحبان -
 الالباب - جمع لب عقل - اولی الالباب
 صاحبان عقل -
 ذوالفقار - سیدنا علی رضی علیہ السلام کی تلوار
 پیام - تیار کا غلات -
 کام - تالو -
 کلید - کنجی -
 پیلور - شیشہ گر عطار - ریشم جینے والا -
 طیرہ - خفت و سبکی -
 مکالمت - باہم گفتگو کرنا -
 محاورت - باہم گفتگو کرنا -
 مروت - جو انردی -
 گزیر - چارہ
 تفریح - کشادہ ہونا - تکی سے کلنا - بیڑ تاشا -

- رَیْح - بہار -
 صَوْلَتِ بَرْد - جاڑے کا غلبہ -
 آوَان - وقت -
 وَرْد - گلاب -
 بَلْبِیْت - رات کے رہنے کی جگہ -
 خَزْوَنَة - ریزہ -
 مِیْنَا - مختلف رنگوں کا شیشہ
 عَقْد - موتی کی لڑی -
 شَرِیَا - قمر کی ایک منزل - چھہ یا سات چھوٹے
 ستارے جنکو پروں کہتے ہیں -
 تَاک - درخت انگور -
 بوقلموں - ایک رومی کپڑا جسکے ہر پہلو میں
 جڈا رنگ ہوتا ہے - دھوپ چھاں -
 ریجاں - نازبو -
 سُنْبُل - خوشبو گھاس جسے سُنْبُل الطیب کہتے ہیں -
 بالیچر کہتے ہیں -
 ضَمیر ان - نازبو -
 صفحہ ۷
 نَزہت - تازگی و پاکی -
 فُتْحَت - کشادگی - فراخی -
 نَظَاوُل - دست درازی - سرکشی -
 عَیْش - خوشی -
 طِیْش - غم و غصہ -
 خَرِیْف - خزاں -
 طَبِیْق - ہر چیز کا پردہ -
 اَلْکَرَامِیْنَ اِنْ اَوْعَدَا وَفِی - سخی جب وعدہ
 کرتا ہے پورا کرتا ہے -
 فَضْل - کتاب کے چند مطالب جو جدا جدا
 لکھے جائیں -
 بَیَاض - سفیدی - بیاض اُفْتَادِن لکھنا
 مَعَا شَرِیْت - باہم زندگی بسر کرنا -
 آوَاب - جمع ادب - ہر چیز کی حد نگاہ
 رکھنا - دانش -
 مَحَا وِرْت - باہم گفتگو کرنا -
 مُتَکَلِّمَان - فارسی جمع تکلم - تقریر کرنے والے
 مُتَرَسِّلَان - فارسی جمع ترسل - خط لکھنے والے -
 بِلَا غُث - حال کے مطابق گفتگو کرنا -

فریدوں - جمشید کی نسل سے تھا پانچویں
برس سلطنت کی سحاک کو قتل کیا - اکثر اقلیم
پر قابض ہوا - درفش کاویانی اسی کا نشان
شاہی مشورہ ہے -

تکلیف - اعتماد - بھروسہ -
آبنگ - ارادہ - قصد - توجہ -

حکایت ۲

سلطان محمود سبکتگین - ناصر الدین محمود
سبکتگین کا بیٹا - لیاقت شجاعت میں پیش
تھا - باپ کے مرنے پر ۹۹۹ء میں تیس برس
کا تھا اپنے بھائی اسمعیل کو شکست دیکر تخت
غزنی پر بیٹھا - سلطان کا لقب اختیار کر کے
ہست سے ممالک مسخر کئے - عادل - پابند شریعت

علم دوست - علما نواز تھا ۳۳۰۳ء میں ۶۳
برس کی عمر ۲۲ برس کی سلطنت کے بعد انتقال
کر گیا -

تکلیف - کسی چیز کو نظر سے پھیرنا اور اس کے
دوسرے مناسب معنی بیان کرنا - خواب کی
تعبیر -

(صفحہ ۸)

باب اول

سیرت - خصات - روش - سیرت جمع -

حکایت ۱

اسیر - قیدی - آساری جمع -

دشنام - بد گوئی -

سقط - سخن بد -

نیک محض - نیک خو -

ضد - مقابل - مخالف -

آبنائے جنس - ابناء ابن - لڑکے -

جنس - بہت سی چیزیں جو حقیقت میں مختلف

ہوں - مراد وزراء و ملازمین شاہی -

جھٹ - بدی -

خیانت - زدوی -

(صفحہ ۹)

حیف - ظلم و ستم -

طاق - محل - محراب -

ایوان - بڑی چھت - بلند مکان شاہی

محل - اڈوان جمع -

لاشہ - ڈبلاگہا - ہر جاندار کا مردہ جسم -

مبارزت - باہم جنگ کرنا -

صفحہ ۱۱

نو شیر و آل - شیریں جان - قباد کا بیٹا

ایران کا مشہور عادل بادشاہ جسکے عمیر

بغیر اسلام علیہ السلام پیدا ہوئے ۸۴۸ھ میں

سائنس کی -

گاؤ پر واری - پروار گرمی کے سرد مکان

اور تہ خانہ یا ایسے بالاخانہ کو کہتے ہیں جس میں

ہر طرف کھڑکیاں ہوں - جانور جو سرد مقام

پر باندھا جائے اور اچھی غذا دی جائے -

حکایت ۳

نغزہ - آواز بند -

خفیر - چھوٹا -

تھوڑ - دلیری

(صفحہ ۱۰)

ولیعہد - بادشاہ حیات میں اسکا قائم مقام

کرنا ہوت - ناپسند ہونا - نفرت -

کام کا ذمہ دار -

استحقاق - چھوٹا سمجھنا -

غزوفہ - بالاخانہ -

فرانت - شناخت - دانائی -

دریچہ - کھڑکی -

استبصار - بینا ہونا -

بوم - منجوس جانور - چغد - کھوسٹ -

جہنم - سردار - بڑا -

ہما - مشہور مبارک پرندہ جسکے سایہ میں

آبلہ - نادان - بیوقوف -

۶ نے سے بادشاہ ہو جاتا ہے -

تازی - عربی -

مغزوم - نیست - ناپید -

ہنال - درخت خوبصورت و موزوں -

بلاد - بلذکی جمع - شہر -

شکار گاہ -

نزاع - جنگ -

بلنگ - چیتا -

کلیم - کلمی -

مغرب - مشہور سخت -

ہلی - صیغہ واحد مخاطب مضارع ہشتن
مصدر - چھوڑے -

گڑووں - گاڑی پھلکاڑا -

میل - لوہے کا قلم - سرمہ کی سلائی -

تجسس - تلاش -

شعب - پہاڑ کا راستہ - درہ -

جبن - پہاڑ - جبال جمع

صفحہ ۱۳

فارت - لوٹ -

سلاح - ہتھیار -

رخت - اسباب -

عقیمت - لوٹ -

تاخت - حملہ - دھاوا -

کمین گاہ - گھات کی جگہ -

کتف - شانہ - کندھا -

عفوآن - آغاز - شروع -

جذار - حصارہ -

شفاعت - سفارش -

ریعان - اصل و بہترین چیز - شروع

اقلیم - کشور - ملک -

صفحہ ۱۲

بذل بخشش - عطا -

طائفہ - گروہ -

مشفد - قافلہ کا راستہ -

بلدان - جمع بلد - شہر -

مکائد - جمع مکیدہ - مکر -

مرعوب - اہم مفعول - ڈری ہوئی -

ملاذ - پناہ گاہ -

میتع - روکنے والا - بلند اور مضبوط مقام

قلہ - سرکوبہ - پہاڑ کی چوٹی -

لمجا - جاے پناہ -

ماوا - رہنے کی جگہ -

مدبر - اہم فاعل تدبیر - انجام سوچنے والا -

مشاورت - کام کی بہتری سوچنا -

سقت - طرز و روش -

مقاومت - مقابلہ -

ممنوع - روکا ہوا -

نیروز - قوت -

- تَمَتُّعٌ - فائدہ -
 رَسْمٌ - مشہور زابل کا پہلوان کی کاؤس کا
 پہدار -
 گُرُوکَانَ - اخروٹ -
 لَسْنٌ - خاندان -
 اَخْلَكٌ - پارہ آتش - چنگاری -
 اَفْعَى - ایک قسم کا سانپ جو نگاہ سے
 آدمی کو مار ڈالتا ہے -
 صفحہ ۱۲
- فَرُوَايَہ - مکینہ -
 فَعْرٌ بَورِیَا - زرکت جس سے چٹائی بنتے ہیں
 طَوْحًا - پسندیدگی -
 کَرَّہًا - ناپسندیدگی -
 طَیْنَتٌ - سرشت - طبیعت
 صَمَّالِحَانٌ - فارسی جمع صالح - نیک لوگ
 بَعِیٌّ - حق سے پھر جانا - نافرمانی -
 عِناؤ - دشمنی -
 بِنَاؤ - ذات -
 مُتَمَكِّنٌ - جاگزیں -
 نَدَمًا - جمع - ندیم - ہنشتیں -
 زَأَلٌ - رستم کے باپ کا نام تھا -
- شَمَائِلٌ - جمع شمیمہ - عادتیں -
 شَمْتَةٌ - پارہ - اندک - بھتوڑا -
 جَبَلَتٌ - آفرینش - پیدائش -
 تَمَبَسْتُمٌ - ہنستی جس میں آواز نہ لگے -
 عَاقِبَتٌ - انجام -
 گَزِزٌ زَاوَدٌ - بھیڑے کا بچہ -
 اَوْبَاشٌ - جمع پوش خلافت قیاس - محلے
 کے نالائق کینے آدمی -
 مَرَاْفَقَتٌ - ہمراہی -
 مَعَارَہ - پہاڑ کا غار -
 عَاصِنِیٌّ - نافرمان - مُعَصَاةٌ جمع -
 تَحْتَشُرٌ - حسرت اور افسوس کرنا -
 شَوْرَةُ بَوْمٌ - کماہی زمین - بجزیر -

خس - گماس -

سرتنگ زادہ - سپاہی سچے -

آتشیں - ترکستان کے بادشاہ کا نام ہے

جسکی طرف سرامتوب ہے -

کیا سٹ - دانائی -

(صفحہ ۱۲)

پاؤنیہ - پیشانی - نواسی جمع -

مشمم - اسم مفعول - تحت لگایا ہوا -

سعی - کوشش -

قصم - دشمن -

زوال - دور ہونا -

شور - سخت - بانہیب -

مقبال - فازی جمع مقبل - صاحب قبایلی

خوش نصیب -

شیر ذ - نقش پرگاؤڑ -

کور - انداز -

صفحہ ۱۱

حکایت ۴

تطاؤل غور - نلم -

گربت - غم و اندوہ -

ارتفاع - غلہ - محصول ملک -

حلقہ بگوش - غلام - فرمانبردار -

صنجاک - اصل ایلی وہ آگ ہے - دس

عیب والا - فارس کا ظالم بادشاہ جو فریدی

کے ہتھ سے مارا گیا - ہزار سال بادشاہی کی -

فریدیوں - جمشید کا پوتا - عادل نیکو تھا -

کاوا آہنگرنے پرورش کی - درفش کاویانی

ایسی کا نشان شاہی تھا پانچ سو برس سلطنت

۱۶ -

صفحہ ۱۸

ایمن - امانت - بے خوف -

بنی عثمان - چچازاد بجائی -

صفحہ ۱۹

حکایت ۷

منقصر - تلخ -

سنگان کشتی - کشتی کا پتوار

صفحہ ۲۰

حکایت ۸

اَبْلٌ - زمانہ آئندہ - موت -
تو دیر - رخصت کرنا -

حکایت ۹

ہرمز - نوشیرواں کا لڑکا -
عَمَابَتٌ - خوف -
رَاعِيٌّ - چرواہا -

حکایت ۱۰

بَالِينٌ - سرہانا -
تُرْبَتٌ - قبر -

یحییٰ پیغمبر علیہ السلام - سنت زکریا پیغمبر
کے صاحبزادے کا نام تھا -

مُعْتَلِفٌ - عبادت کی غرض سے مسجد یا کسی
مقدس مقام میں بیٹھنے والا -

صفحہ ۲۱

جَمَاعٌ - بڑی مسجد جس میں لوگ جمع ہو کر جمعہ کی
ناز پڑھیں -

پَارَسَا - پرہیزگار -

صفحہ ۲۲

حکایت ۱۲

صُرَّةٌ - تھیلی - صُرَّرٌ - جمع -

فَطْمُنَتْ - زیر کی - تیزی ذہن -

خَبْرَتٌ - آگاہی - دانشمندی

جِدَّتٌ - تیزی - گرمی -

عَقُولَتٌ - عمدہ - دہبہ -

صفحہ ۲۳

اِرْدِحَامٌ - انبوہی - جمع -

مَسْبُورٌ - بیہودہ خرچ کرنے والا -

بَيْتُ الْمَالِ - وہ خزانہ جو مسکینوں کے

واسطے ہو -

اِخْوَانُ الشَّيَاطِينِ - شیطانوں کے بھائی

كَقَافٍ - روزی -

نَفَقَةٌ - خرچ -

طَلَّاعٌ - بڑا لالچی -

حِجَابٌ - زمین عرب -

صفحہ ۲۴

حکایت ۱۴

مَعْرُوفٌ - بیکار -

حَرْفَلِيَةٌ - عیب جو -

لَا ف - شیخی - خود ستائی -

صفحہ ۲۹

زِیَارَت - کسی بزرگ کی ملاقات کسی شہد
مقام کا دیکھنا -

کَشْف - کھولنا -

اِسْتِقْصَا - انتہا کو پہنچنا - تحقیق و کوشش
کرنا -

حَاج - جمع - حج - خانہ کعبہ کے زیارت
کرنے والے -

تَلَا طُم - موجوں کی تھپیڑ

صفحہ ۳۰

کَرْدَم - بچھو -

حکایت ۱۷

مِیْرَآش - ترکہ -

جَلَسَا - جمع جلسیں - ہم نشین -

بَرَسَخ - چانول -

قَا زَو - حضرت موسیٰ علیہ السلام کا

بھانجا جسے کیمیا - ذریعہ سے بہت سال

اور خزانہ جمع کیا - نخل میں ضرب المثل ہے -

حکایت ۱۵

فَضْلَه - پس خوردہ - بچا ہوا کھانا -

اَعْمِرَآف - اقرار -

بَطْش - حملہ - قلبہ -

صفحہ ۲۴

حکایت ۱۶

عِیَال - جمع عیال - زن و فرزند -

قَفَا - گردن - پس سر -

حَمِیْت - غیرت - ننگ -

مُسْتَعْرِض - روکنے والا -

صفحہ ۲۷

مَسْحَرَه - بیگار -

سَفِیْہ - کینہ - بے عقل -

تَرْیَاق - ایک دوا ہے جس سے

زہر کا اثر زایل ہو جاتا ہے -

مُسْتَعْتَاب - فارسی جمع معنت - برگویاں

نہالت - گفتگو -

صفحہ ۲۸

دِرَایَس - درائی -

شیراز کو آباد کیا۔

صفحہ ۳۴

قِصَاصُ - قاتل کو مقتول کے خون کے

عوض میں مارنا۔

کَاوُوحٌ - اینٹ یا پتھر کا ٹکڑا

أَمَاجٌ - نشانہ۔

حکایت ۲۲

زَوْرَانٌ - ایک ملک کا نام ہے۔

كِرِيمُ النَّفْسِ - بزرگ ذات۔

مَوَاجِدٌ - روبرو۔

مُصَاوَرَةٌ - تاوان۔

مُرْتَمِنٌ - گرہ کیا گیا۔

تَوَكَّبِيں - سپردگی۔

مُعَاقِبَتٌ - سزا

مَوْذِيٌّ - تکلیف دینے والا

صفحہ ۳۵

نَوَاحِيٌّ - جمع ناحیہ۔ اطراف۔

أَحْسَنُ اللَّهِ أَخْلَاقَهُ - نیک کرے خدا

اسکی عادتیں۔

حکایت ۱۸

رَوَسَاتَا - گاؤں۔

حکایت ۱۹

عَاطِلٌ - حاکم۔

رَمَازٌ - ہلاکی۔

صفحہ ۳۱

سَيِّئِدٌ - چھوٹا دانہ جو جلد جل جاتا ہے۔

أَذَلٌ - سب سے زیادہ ذلیل۔

صفحہ ۳۲

طَرَفِيٌّ - اندک۔

ذَمَائِمٌ - جمع ذمیہ۔ بُرائی۔

قُرَائِنٌ - جمع قرینہ۔

نَيْلُجَبَةٌ - جلد بندی کا آلہ۔ ایک قسم کی نیرا

گزاراؤں۔ سخن بیورہ۔

إِنْقَامٌ - بدلا۔

صفحہ ۳۳

سَيِّئٌ - جنگ۔

حکایت ۲۱

عَمْرُو كَيْشٌ - ایک پادشاہ کا نام ہے جسے اسکی عادتیں۔

بِرَمَلًا - ظاہر -
 حَلْبَسٌ - قید -
 مَرَّاسَلَتْ - خط و کتابت -
 وَوَلِيٌّ نِعْمَتٌ - صاحب نعمت -
 طَرَحَ - کم قیمت -
 مَطْبُوحٌ - باور چھانہ -
 اُنْبَازٌ - جمع بجز - ڈھیر -
 خَاكِسْتَرٌ - راکھ -

صفحہ ۳۱

صفحہ ۳۲

کُنْخَسْرُو - سیاوش کا لڑکا کیکاؤس شاہ
 آریاومی - جمع ایدی - جمع الجمع ید - باخندہ -
 فارس کا پوتا - افراسیاب نے سیاوش کو قتل
 کیا اور کُنْخَسْرُو کیکاؤس کا ولیعہد ہوا - ساہنہ
 یمنی -

برس سلطنت کی

حکایت ۲۳

حکایت ۲۵

مَرَّسُوْمٌ - وظیفہ - راتہ -
 مَضَاعَفٌ - دوچند -
 مَرَّصِيْدٌ - امیدوار -
 اَنُوْ وَاغِيْبٌ - بازی - کھیل
 مَمْتَاوِنٌ - سنست -

صفحہ ۳۹

صفحہ ۴۰

رُوْبِيْسٌ - تانبا یا قلعی گلا کر جو چیز بنائی

جاوے -

سَیْمَا - پیشانی -

عَرِيْوٌ - شور

حکایت ۲۲

حکایت ۲۶

ذُو الْاَلْتُوْنِ مِصْرِيٌّ - مصر کے ایک درویش

بَنِيْمٌ - سوکھی لکڑی -

حَيْفٌ - ظلم -

شِئًا - جاڑا
 مُشْرُؤَةٌ - خوشخبری -
 حکایت ۳۳
 کِسْرَى - نوشیروان کا لقب تھا -
 صفحہ ۴۴
 اَطْبَا - جمع طبیب - علاج کرنے والے -
 سَقِيمٌ - بیمار -
 حکایت ۳۴ - صفحہ ۴۵
 باب دوم در اخلاق درویشاں
 حکایت ۱
 غَنِيْبٌ - پوشیدہ ہونا - صناد شہود -
 مُحْتَسِبٌ - کار بد سے منع کرنے والا -
 حکایت ۲
 کَعْبَةٌ - مکہ میں ایک خا خانہ حضرت ابراہیم
 علیہ السلام کا تعمیر کیا ہوا ہے جسکے طرف منہ
 کر کے مسلمان نماز پڑھتے ہیں - اور ہر سال ماہ
 ذی الحجہ میں وہاں حج ہوتا ہے -
 عَفْوٌ - گناہوں کا بخشنے والا -
 رَحِيْمٌ - مہربان -

کامل کا نام ہے -
 صِدْرِ لَيْقٍ - سچا - خدادوست -
 حکایت ۲۷
 بَزَّهٌ - گناہ -
 صفحہ ۴۱
 بَزْرُجْمَهْرٌ - نوشیروان کا وزیر -
 مَزِيْتٌ - زیادتی -
 مِشِيْتٌ - مرضی خدا -
 حکایت ۲۹
 ہَارُونُ رَشِيْدٌ - بنیاد کا مشہور علم دوست
 خلیفہ -
 قَبِيْلٌ - جانب -
 صفحہ ۴۲
 حکایت ۳۰
 زَوْرُقٌ - چھوٹی کشتی -
 حکایت ۳۱ - صفحہ ۴۳
 اَمْرًاكٌ - چوٹا -
 صَيْفٌ - گرما -
 حکایت ۳۲

ظُلُومِ بھفت مشبہ - بڑا عظیم کرنے والا -

جَمُولِ بھفت مشبہ - بڑا نادان -

اِسْتِظْهَارِ - مدد چاہنا -

عَارِفِ - خدا شناس -

اِسْتِعْفَارِ - بخشش چاہنا -

جَزَا - نیک کام کا بدلا -

دَرْيُوزَه - گدائی -

حکایت ۳ - صفحہ ۴۶

عبدالقادری گیلانی - جناب غوث پاک

پیران پیر کا نام مبارک - آپ کی کنیت ابو محمد

آپ کے پدر بزرگوار کا نام پاک صالح ہے

۱۷ھ ہجری میں پیدا ہوئے تمام اولیاءِ روئے

زمین آپ کے فضل و کرامت کے معتقد و

گرویدہ تھے - جناب امام حسن ابن سیدنا حضرت

علی مرتضیٰ علیہما السلام کے اولاد میں ہیں -

۱۸ھ ہجری میں آپ کا وصال ہوا -

حَرَمِ کَعْبَةِ - گرداگرد خانہ کعبہ -

حصاً - سنگ ریزہ -

حکایت ۵

صَالِحِ - نیکو کار - ضد طالح -

وَرَجَاتِ - بہشت کے طبقے -

وَرَكَاثِ - دوزخ کے طبقے -

صفحہ ۴۸

وَلَوْحِ - خرقہ - گدڑی -

تَسْبِيْحِ - سبحان اللہ کہنا - خدا کی پاکی بیان

کرنا -

مَرْقَعِ - اسم مفعول - پارہ پارہ جڑا ہوا -

فقیروں کی پیوند دار گدڑی -

کَلَاهِ برکی - اونٹوں کے بال سے بنا ہوا کپڑا

جس سے درویش توپنی بناتے ہیں -

کَلَاهِ تَتْرَجِي - تاتار کی بنی ہوئی توپی - امیروں

کی توپی -

حکایت ۶

سَخْلَةٍ مُحَمَّدٍ - چند خرے کے درخت جو کعبہ

معظمہ کے قریب ہیں اور ایک مقام کا نام ہے

کہ مکہ مکرمہ کی راہ میں -

حکایت ۷ - صفحہ ۴۸

قَبْلَةٍ - کعبہ کا لقب ہے -

حکایت ۸

کَا زَوَان - قافلہ -

لَقْمَان - ایک مشہور حکیم کا نام ہے۔ ان کے

باپ کا نام باعور تھا۔ حضرت ابو علیہ السلام

کے بھانجے یا خالہ زاد بھائی حضرت داؤد

علیہ السلام کے شاگرد تھے۔ ملک توبہ کے

رہنے والے انکی نبوت میں اختلاف ہے۔

مَوْعِظَات - نصیحت - مواضع جمع -

صفحہ ۶۹

مُورِيَاة - مورچہ -

صَيْقِل - مورچہ چھڑانے والا - ایک

آلہ ہے جس سے مورچہ بھڑاتے ہیں -

جَبْر - پٹی باندھنا - ٹوٹی ہوئی چیز کو جوڑنا

دلداری -

حکایت ۹

خَتْم - پورے قرآن کا پڑھنا -

حکایت ۱۰

مَشَاخ - جمع میٹھو - شیخ کی جمع الجمع - درویش

بَرْبَط - ایک ہاجے کا نام ہے جو سینہ بطن

کے مشابہ ہوتا ہے -

مُطْرِب - طرب بجانے والا - گانے والا -

حکایت ۱۱ - صفحہ ۵۰

تَصَوُّف - صوفی ہونا - دل کا آلائش

دنیا سے پاک ہونا -

زَرْع - کشت - کھیتی -

حکایت ۱۲

شُورِيْدَه - پریشان - دیوانہ - عاشق خدا

کِنَاك - چکور -

عُنُوك - مینڈک -

حکایت ۱۲ - صفحہ ۵۱

سِيْرِي شَدَن - ختم ہونا -

وَصِيْت - مرنے کی نصیحت موت سے پہلے

بَا مُرَادَاں - ہنگام سحر -

رَفَقَه - پارہ - ٹکڑا -

اَعْمِيَان - خاص لوگ - مصاحب -

مَقَاتِيح - جمع مفتاح - کنجیاں -

تَعْرِيبَت - ماتم پرسی -

تَهْنِيْت - مبارک باد -

مَنَّا جَات - باہم راز کتنا - خدا سے اپنی حاجت عرض کرنا -

مَلَكُوت - عالم ارواح - عالم معنی -

حکایت ۱۴

نَذْر - عہد و پیمان - نذر و جمع -

حکایت ۱۷ - صفحہ ۵۴

رَاحٌ - استوار - معتبر -

وَقَفْتُ - وہ مال جو کسی کی ملک میں نہو

راہ خدا میں دیدیا گیا ہو -

صَاحِبِ بَدَل - خدا دوست -

حکایت ۱۸

رِئْد - منکر - شوخ - جو کسی مذہب کا

پابند نہ ہو -

پِرَاطِ لِقَات - مرشد -

صفحہ ۵۵

كِسْوَت - لباس -

حکایت ۱۹

رَأَيْت - نشان -

خَوَاجَةٌ تَأَش - ایک مالک کے غلام -

صفحہ ۵۲

بَدَل - دنیا بخشش -

بَهْرَام - ایک مشہور بادشاہ فارس کا

نام ہے - چونکہ گورخر کا شکار بہت کیا کرتا

تھا - اس لئے بہرام گور مشہور ہوا - ۲۳ برس

سلطنت کر کے مر گیا -

گُوْر - جنگلی گدھا -

مَلْعٌ - ڈھی -

حکایت ۱۴

ابو ہریرہ - پیغمبر اسلام علیہ السلام کے

ایک صحابی کی کنیت ہے آپ کا نام ایام

جاہلیت میں عبدالشمس تھا چونکہ بی کی

پرورش کرتے اور دوست رکھتے تھے اس

وجہ سے آپ کی کنیت ابو ہریرہ ہوئی -

عہدِ حجری مدینہ منورہ میں رحلت فرمایا

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - خدا اُن سے خوشنود ہو

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - اُن پر خدا کا

درود اور سلام -

حکایت ۱۵ - صفحہ ۵۳

زکوٰۃ - مال کا چالیسواں حصہ جو خدا کی

راہ میں صرف کیا جاوے -

رزق - انگور -

صفحہ ۵۹

باب سوم در فضیلت قناعت

حکایت ۱

بزاز - صیغہ مبالغہ - جامہ فروش -

حکایت ۲

عاقبتہ الأقر - آخر کار -

علاء مہ - صیغہ مبالغہ - بڑا عالم - بہت

جاننے والا -

عزیز مصر - وزیر مصر -

بارئ - خدا

عز اسمہ - غالب ہے نام اسکا -

فرعون - مصر کا مغرور بادشاہ مینعب

بن ولید حضرت موسیٰ علیہ السلام کے زمانہ

میں تھا -

ہامان - فرعون کے وزیر کا نام تھا -

صفحہ ۶۰

حکایت ۲۰ - صفحہ ۵۶

بنی آدم - اولاد آدم - انسان -

حکایت ۲۱

اخوان صفا - پاک باطن بھائی -

درویشاں -

حکایت ۲۲

استحقار - حقیر اور بڑا جاننا -

صفحہ ۵۷

طریقیت - درویشی -

مؤکد - یاد خدا - اذکار جمع -

انیثار - خلق کو اپنے نفس پر اذیتا کرنا -

بوریہ یا - چٹائی -

حکایت ۲۳ - صفحہ ۵۸

حاتم طائی - ایک مشہور سنی عبد اللہ بن

سعد طائی کا لڑکا اصلی نام عثمان تھا جب

سخاوت اپنے اوپر لازم کر لی اس نام سے

مشہور ہو گئے - حاتم کے معنی لغت میں

سخاوت کا اپنے اوپر لازم و واجب

کرنے والا ہے -

حکایت ۷

ظریف - خوش طبع -

گلشکر - گلقد -

حکایت ۸ - صفحہ ۴۳

معدہ - شکم - پیٹ -

حکایت ۹

صوفی - پاک دل - درویش جنگی پوشاک

پشمینہ ہوتی ہے -

تعدت - عیب جوئی -

بقال - تکراری جینے والا - غلہ فروش -

حکایت ۱۰

تاتار - ایک ملک کا نام جہاں کاشک

مشہور ہے -

نوشدارو - ایک مرکب دوا ہے جس سے

زہر کا اثر دور ہو جاتا ہے اور نہایت

مقوی قلب ہے -

صفحہ ۴۴

حفظل - اندرین کا پھل -

حکایت ۱۲ - صفحہ ۴۵

ژنور - مشہور ڈنک مارنے والی کھی -

بھڑ - زنا بیر جمع -

حکایت ۱۲

خاؤق - دانشمند - ہوشیار - خذو جمع -

صفحہ ۴۱

اصحاب - یاراں جن لوگوں نے حضرت

رسول مقبول صلعم کی خدمت میں باایمان

حاضر رکھرا طاعت کی -

استہا - بھوک -

حکایت ۵

اروشیر بابکان - بہمن اسفندیار دانا

کے باپ کا نام تھا جب گشتا سپ بہمن

کے دادا نے اسے نہایت شجاع دیکھا تو

اس نام سے موسوم کیا -

صد درم سنگ - ایک سودر م کا وزن

تھا - بوجھ اٹھانے والا -

حکایت ۴ - صفحہ ۴۲

افطار - روزہ شکنی -

جاسوس - مخبر - جو ایسی جمع -

لقار۔ دیکھنا۔ دیدار۔

حکایت ۱۳

وَحْشٌ۔ جنگلی جانور۔

طَيْرٌ۔ چڑیاں۔

پَرِنِیَاں۔ منقش ریشمی کپڑا۔

نَبِیْحٌ۔ زربقت۔

لَا جُورَ دِ۔ نیلم۔

حکایت ۱۴

بَلِے۔ حرن ایجاب۔ ہاں۔

خَا رَکْشٌ۔ لکڑہارا۔

سَمَاطٌ۔ خوان۔

حکایت ۱۵۔ صفحہ ۶

خَمْرٌ۔ شراب۔

عَوْبِدَةٌ۔ جنگ و بد خوئی۔

سَبِیْحٌ۔ تپانچہ

فَلَا طَوْنَ۔ حکیم الہی۔ ارسطو کا استاد۔ نظر

کا شاگرد۔

حکایت ۱۶۔ صفحہ ۶۸

أَعْرَابِیٌّ۔ بادیہ نشین عرب۔

خَرْفٌ۔ خرْمَرہ۔ ٹھیکری۔

حکایت ۱۸

قَاعٌ۔ زمین ہموار۔

زَرَجَعْفَرِیٌّ۔ خالص سونا۔ ایک قسم کی

اشرفی جس کا سونا خالص ہو۔

نُقْرَةٌ حَاقِمٌ۔ خالص چاندی۔

حکایت ۱۹

تَرَّهٌ۔ ترکاری۔ بیزی۔

حکایت ۲۰

رَکِیْکٌ۔ سست۔ بے عزت

صفحہ ۷۰

مَاحَضْرٌ۔ تھوڑا کھانا جو موجود ہو۔

حکایت ۲۱

کَبِیْشٌ۔ ایک جزیرہ کا نام جو بحر ہند کی طرف

منسوب ہے۔

قَالَہ۔ زمین کا کاغذ۔

گُو گُرُو۔ گنہگار۔

مَآخُولِیًّا۔ جنون کا ابتدائی درجہ۔ فکر فاسد

صفحہ ۷۱

عُوْرَ ایک ملک کا نام ہے جو قندھار کے

قرب ہے -

السَّعِيْنُ - فرہ -

التَّهْنِيْنُ - قیمتی -

قَدَبٌ مِصْرِيٌّ - ریشمی کپڑا مصر کا بنا ہوا -

وَيْبَاءٌ مُعَلَّمَةٌ - منقش ریشمی کپڑا -

لَا يُعْلَمُ - نادان -

وَرَاغَةٌ - پیراہن -

حکایت ۲۶

لَيْمٌ - بخیل - بدبخت -

حَبِيْبَةٌ - گھمبھی -

حکایت ۲۷ - صفحہ ۷۵

عُوْدٌ - اگر -

وَسْمَةٌ - نیل جس سے خضاب کرتے ہیں -

خُلَانٌ - جمع خلیل - دوستاں -

سَالِكَانٌ طَلِيقَتٌ - خدارسیدہ درویشاں

صفحہ ۷۶

مَكْنَتٌ - تو انگری -

مَنْطِقٌ - گویائی -

حکایت ۲۲

اصْحَابُ كَفِّ - چند باخدا جو حاکم وقت

کے ظلم کے خوف سے ایک غار میں پوشیدہ

ہوئے انکی تعداد سات یا نو تھی - ان کے

ساتھ ایک کتا بھی تھا جسے قلیر کہتے تھے -

صفحہ ۷۲

بَشْرٌ طَلْحٌ - موافق ہوا

خَشِيْتُ - اینٹ -

وَمِيَاطِيٌّ - ایک قسم کا کپڑا جو شہر و میاٹ

میں تیار کیا جاتا ہے -

قَبِيْلَةٌ - رشتہ دار - ایک خاندان کے لوگ

حکایت ۲۳ - صفحہ ۷۳

شِغَالٌ - گیدڑ -

وَجَلَةٌ - نر بنیاد -

حکایت ۱۴

ہزار پاپیہ کھنکھورا -

حکایت ۲۵

ہیں ہے قوت گناہ سے لوٹنے کی مگر خدا کی
قوت اور مدد سے۔

حکایت ۳

فنون فصائل - ہر قسم کے علم و فضل۔
حظ - بہرہ و نصیب۔

لقلین - تثنیہ نعل - دو کفش پا۔

صفحہ ۸۸

سرسنگ - سپاہی۔

حکایت ۴

مناظرۃ - ایک چیزیں دو آدمیوں کا بحث
کرنا۔

ملاحدہ - جمع محمد - منکر اسلام - بے دین
لعمومہ اللہ علیحدۃ - انہیں سے ہر ایک

پر خدا کی بھٹکار۔

سجرت - دلیل - جمع جمع۔

حکایت ۵

جالینوس - یونان کا مشہور حکیم ارسطاطالیس
کا شاگرد۔

صفحہ ۸۹

صفحہ ۸۵

رباط - سدا - خانہ

حکایت ۲۸

آرزو - حرص۔

سنت - روش پیغمبر اسلام علیہ السلام

سن جمع۔

صفحہ ۸۶

دوف - دائرہ - دفلا۔

نسرین - سیوتی۔

باب چہارم در فوائد خاموشی

حکایت ۱

امتناع - باز رہنا۔

صفحہ ۸۷

مہوڑ - آفتاب۔

موشاک کور - چھچھو نذر

حکایت ۲

خسارت - کمی - گھٹانا۔

شما تبت - کسی کی برائی پر خوش ہونا۔

لا حول - مختصر لا حول ولا قوۃ الا باللہ

کَرِيْمَةُ الصَّوْتِ - بد آواز -

صفحہ ۹۱

نَعِيْبَةُ غُرَابِ الْبَيْتِ - جدائی کے کوئے
کی آواز -

اِنَّ اَكْبَرَ الْاَصْوَاتِ - بیشک زیادہ بد آواز

قَرِيْبَةٍ - گاؤں - قریات جمع -

يَا سَمْنٌ - چیلی -

حکایت ۱۱ - صفحہ ۹۲

طَوَّعٌ - رغبت - خوشی -

بَانَاكٌ نَمَارٌ - اذان

مُوَدَّرٌ - اذان دینے والا -

بُقْعَةٌ - مکان - یہاں مسجد سے مراد ہے - بقاع جمع

بَيْتُهُ - بولا -

خَارًا - سخت پتھر -

حکایت ۱۲

مُشَاهِرَةٌ - ماہانہ -

نَمَطٌ - طور - طریق -

صفحہ ۹۳

باب ششم در ضعف پیری

فرجام - انجام

حکایت ۴

سبحان وائل - سبحان وائل کا بیانیہ فصاحت
میں ضرب المثل ہے -

حَلْوًا - شیرینی -

حکایت ۷

قَرْنَبَاكٌ - دانش و عقل

حکایت ۸

حسن مہیندی - سلطان محمد وغزنوی کا وزیر

شہر مہیندگار بننے والا -

حکایت ۹ - صفحہ ۹۰

مَبْحٌ - برف -

عُرْفَةٌ - بالاخانہ - برادرہ -

قُبَا پو ستیں - ایک پیراہن جسکا اترتاج

قائم اور قاعدہ جانوروں کی کھال سے ہوتا ہے

حکایت ۱۰

خطیب - مسجدوں میں بروز جمعہ خطبہ پڑھنے

والاجہ میں خدا اور رسول خدا کی تعریف تصانیح

اور احکام ہوتے ہیں -

حکایت ۱

تَزَع - جاکنی -

صفحہ ۹۴

مَسْتَوِي - غالب -

فَيْسُوف - یہ لفظ مرکب ہے فیلا بمعنی محب

سو فا بمعنی حکمت سے یونانی زبان میں حکیم کو

کہتے ہیں -

بَاسِل - خوف دلانے والا -

خَرِيف - پیر فرقت جسکی عقل پیری کی وجہ

سے فاسد ہوگئی ہو -

حَرِيف - ہم کارو ہم پیشہ -

مَحْبُظ - دیوانہ

عَرْنِيَتْ - دعا و امنوں - عزا کم جمع -

حکایت ۲

بَكْر - ماورا النہر میں ایک شہر ہے -

حکایت ۳ - صفحہ ۹۵

کِرْيُوَه - میلا - ٹیکرا -

حکایت ۴ - صفحہ ۹۶

زَال - بڑھی عورت -

حکایت ۵ -

مُصَحَّف - قرآن مجید -

الْحَمْد - کلام مجید کی پہلی سورہ جسکا شروع

لفظ الحمد سے ہے -

باب ہفتم در تاشیر تربیت

حکایت ۱

کُوْن - غبی - کند ذہن -

صفحہ ۹۷

دریائے ہفتگانہ - دنیا کے سات بڑے

دریا - دریائے اخصفہ - دریائے عمان - دریائے

قلزم - دریائے بربر - دریائے اوقیانوس

دریائے روم - دریائے اسود -

حکایت ۲

تَحْكُم - حکومت برداشت کرنی -

حکایت ۳ - صفحہ ۹۸

فَضْلًا - جمع فاضل - عالم -

اَقْوَاهُ - جمع فوہ - مُنہ -

بَدَلَةٌ - لطیفہ - تسخر -

اِقْلِيْمٌ - کشور -

- اَنْبَتَهُمُ اللّٰهُ نَبَاتًا حَسَنًا - نشوونما
 دے انہیں اللہ اچھا نشوونما۔
 اِحْتِمَاؤٌ - کوشش۔
 اَنْبِئَاۤءَ عَوَامٍ - عام لوگوں کے لئے۔
 حکایت ۲ - صفحہ ۹۹
- فَسُقٌ - گناہ۔
 قُجُوْرٌ - بدکاری۔ نافرمانی۔
 مُسْتَكْرٌ - ناپسند۔
 مُسْتَكْرٌ - نیشلی چیز۔
 سُرُوْدٌ - ایک قسم کا باجا۔ راگ۔
 صفحہ ۱۰۱
- رُرُوْدٌ - ندی۔
 اَجَلٌ - آئندہ۔
 بَلَغٌ مَّا عَلَيَاكَ الْاَمْرُ - پہنچے وہے جو کچھ
 تجھ پر ہوا غزہ نہیں ہے۔
 صفحہ ۱۰۲
- مُكَبِّتٌ - خواری دودھ مندی۔
 حکایت ۴
- اَوْحِيْتُ - علم ادب جاننے والا۔ زبانداں
 معلّم - اُدباؤ جمع۔
- فَقِيْهَةٌ - عالم۔
 مَعْلَمٌ كَتَّابِيٌّ - مکتب کا استاد
 تَرَشُّ رُوْدٌ - بد مزاج۔
 كَلِّ اطْبَعٌ - کینہ طبیعت۔
 حَبَابَةٌ - بدی۔
 سَلِيْمٌ - نرم دل۔
 صفحہ ۱۰۰
- بَارِئِيَّةٌ - کھیل۔
 كُوْحٌ - سختی۔
 حُرْسَاتٌ - ایک قسم کا کھیل ہے۔ ایک
 دائرہ بناتے ہیں اور ایک شخص اس کے
 درمیان بیٹھتا ہے اور لوگ آکر اُسے مارتے
 ہیں وہ ہانوں پھینکتا ہے جس پر اُس کا پاؤں
 پڑ جاتا ہے وہ اُسکی جگہ پر بیٹھتا ہے۔ اس کھیل

بِلَاغَتٍ - قال کا حال کے مطابق ہونا۔ بے حس جس میں کسی بات کے دریافت کی
مُتَرَتِّی - علم و فن کی تحصیل کو انتہا تک قدرت و قوت نہ ہو۔
پہنچانے والا۔

مَدْمُوش - حیران۔

اِدْرَاک - سمجھ۔

حکایت ۸

جَامَةُ كَعْبَةٍ - غلاف کعبہ جو مصر سے تیار ہوا

نہایت احترام کے ساتھ ہر سال آیا کرتا ہے۔

کَرْمِ پَیْلَةٍ - رشیم کا کیسہ۔

حکایت ۹

کَرْدُوم - بھجو۔

مَعْمُود - مقرر۔ معمول۔

اَحْسَا - جمع حشاً۔ جو کچھ پیٹ کے اندر ہے

مثل جگر۔ طحال۔ دل وغیرہ۔

صفحہ ۱۰۴

مُکْتَمَةٌ - ہاریکی۔

وَاِجْمِی - بلائے والا۔ دعاگو۔ یہاں شیخ سعدی

سے مراد ہے۔ دُعَاة جمع۔

فَسُوْق - نافرمانی۔ گناہ۔

عَايِل - کجاوہ کا ہم نشین۔ برابر۔ ہمسر۔

مُؤَاخَذَت - پکڑنا۔ جواب طلب کرنا۔

مُعَايَنَت - نگاہ اور سرزنش کرنا۔

صفحہ ۱۰۳

سَهْبِيل - ایک روشن ستارہ جنوب کی

طرف طلوع ہوتا ہے سب سے پہلے یمن میں

دکھائی دیتا ہے اسکے اثر سے یمن کی ادھوری

خوشبو ہوجاتی ہیں۔

اَنْبَان - چرم خام۔ ادھوڑی۔

اَوْدِيم - چرم خوشبو۔

حکایت ۷

پَرْمَزَلِي - باخدا درویش جو علم معرفت کی

تعلیم کرتا ہے۔

مُرِيد - تحصیل معرفت کے قصد سے کسی درویش

کامل کے ہاتھ پر ہاتھ رکھ کر دل کی بُرائیاں

دور کرنے والا۔

مُضَعَّة - گوشت کا لوتھڑا۔

- بِاللَّعِجَبِ - اے عجب -
 قَرَرَيْنَ - مہرہ بلند شطرنج جسے دزیرکتے ہیں -
 حكايت ۱۱ - صفحہ ۱۰۵
 خَوَاجَهٗ اَرْسَلَانْ - ارسلان ایران کے بادشاہ کا نام - حکمران خواجہ -
 آغوش - پروردہ - غلام -
 حكايت ۱۲
 بَلَّغْ - خراسان کا قدیم شہر -
 چَرَنُخْ اِنْدَاژ - کماندار -
 زَهْ - چلہ کمان -
 تَنْعَمُودْ - ناز و نعمت کا پالا ہوا -
 رَعْدِ كُوَسْ - تھلہ کی سخت آواز جو گرج کی طرح ہو -
 بَرَقْ شَمَشِيرْ - تلوار کی چمک -
 صفحہ ۱۰۴
 نِيرُوْ - طاقت -
 تَفَاخُرْ كُنَاں - ناز و غور کرتا ہوا -
 كَلُوخْ كُوْب - دُومَرُٹْ -
 جَوْشَن - زرہ -
 مَصَافْ - جنگ -
 مَسَلَهٗ شَرَعْ - شریعت اسلام کی باتیں -
 حكايت ۱۳ - صفحہ ۱۰۷
 مَرِيْبَتْ - گور
 كِتَابَهٗ - خطِ جلی - پتھر جو قبر پر نصب کیا جاتا ہے جس میں میت کی تاریخ وفات یا کوئی عبرت انگیز مضمون جلی قلم سے لکھا جاتا ہے -
 رَحَامْ - سنگ مرمر -
 جِدَالْ سَعْدِيْ بَا مَدْعِيْ
 شُمُعَتْ - زشتی -
 صفحہ ۱۰۸
 زَا اِرَانْ - زیارت کرنے والے -
 كَهْفْ - پناہ گاہ -
 اَرَامِلْ - جمع اَرْمَلْ - مسکیناں -
 جَبْرِ اِنْ - جمع جار - ہمسالگاں -
 مَزْكِيْ - زکوٰۃ دیا ہوا - پاک -
 عِرْصَنْ - آبرو -
 مَضْمُونْ - محفوظ -

کَطِيفٌ - پاک - وَقَاحَتْ - بے شرمی -

مُغْرِبٌ - مغرور - سَحْرٌ نِيْمَةٌ - ناز کی نیت -

مُفْتَتِنٌ - فتنہ میں پڑنے والا - عِشَاءُ - نمازِ خفتن - رات کی نماز -

سَفَاہَتٌ - کینگی - عِشَاءُ - رات کا کھانا -

أَبْرَأُ ذُرٌّ - ابرہار - سَيِّدُ عَالَمٍ - سردارِ جہاں پیغمبرِ آخر الزماں

صفحہ ۱۱۱

عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ تے مراد ہے -

مَنْ وَأَدَى - احسان و تکلیف - رِضًا - خوشنودی خدا -

حِكَاةٌ - کسوٹی - نَسْلِيمٌ - سپرد کرنا حکم الہی پر گردن کھنا

غَلِيظَانَ - سخت مزاج - قَضَا - ارادہ خدا -

شَرَّهٌ - حرص - أَبْرَارٌ - جمع برّ - نیکو کاران -

صفحہ ۱۱۲

أَدْرَارٌ - وکیلہ و راتبہ -

لَكَيْمٌ الطَّبَعُ - زشت خو - طَبْلٌ - ڈھول - نقارہ - طبول جمع -

مَسْتَوْجِرَانٌ - گوشہ نشین - بَيْسِجٌ - قصد و ارادہ -

تَقْوَى - پارسائی -

صفحہ ۱۱۰

طَيِّبَاتٌ - کلامِ ہائے لطیف - يَدٌ عَلِيًّا - اونچا ہاتھ - دینے والے کا ہاتھ

بِيْذِقٌ - شطرنج کا پیادہ - يَدٌ مُسْقَلِيًّا - نیچا ہاتھ - سائل کا ہاتھ -

صفحہ ۱۱۳

مُحْكَمٌ تَنْزِيلٍ - قرآن مجید جسکے معانی

مُبَالَغَةٌ - کسی کام میں سخت کوشش کرنا

میں احتمال اور اشتباہ نہیں ہے -

جَعْبَةٌ - تیردان - نَعِيمٌ - نیکی حال و نازمالی -

سَبَّحَ كَوْنِي - موزوں و متعنی کلام کرنے والا	اَنُو العزم پیغمبر عمران کے بیٹے جن پر تورات
مَرَأَقَت - کلام کو حاکم کے پاس بجانا۔	نازل ہوئی یہود ان کی اُمت ہیں۔
كِدْرَعَه - کاٹنا۔ ٹوسنا۔	حکمت ۲ - صفحہ ۱۱۶
مَكَارَه - جمع مکڑہ - برائیاں۔	مَحْقِقٌ - تحقیق کرنے والا حقیقت دریافت
صفحہ ۱۱۴	کرنے والا۔
كَفُوْرٌ - صفت مشبہ - انکار کرنے والا۔	حکمت ۴ - صفحہ ۱۱۷
مَجْجُوْرٌ - صفت مشبہ - ناشکر گزار۔	خَبِيْثٌ - بدکار
مَرَّآءٌ - اولاد - شبنم۔	تَقَمُّدٌ - ذمہ داری - سمایت۔
سَاوِيٌّ - فراموش کرنے والا - خطاکار۔	اَنْبَاْرِيٌّ - شرکت۔
مَلَّأَہِی - جمع کئی - کھیلنے والا۔	حکمت ۹ - صفحہ ۱۱۸
صفحہ ۱۱۵	تَمَلَّقٌ - خوشامد - چالپوسی۔
مَامَضِيٌّ - جو کچھ گزر گیا۔	مَمْعَلٌ - بیکار۔
مَجَاْرَاٌ - ایک دوسرے سے بدل لینا۔ مناظرہ جینگ	پنڈ ۱۱ - صفحہ ۱۱۹
مَدَارَاٌ - باہم خاطر داری کرنا۔	اِمْصَاٌ - جاری کرنا۔
نَسَقٌ - روش - طریق۔	حکمت ۳
بَابٌ مَشْتَمٌ و رَادَابٌ مَحَبَّت	لاف از بروت زردن شیخی کرنا۔
نَمَّاْرٌ - دماغے خیر مُرَدے کے لئے۔	حکمت ۱۵ - صفحہ ۱۲۰
حکمت ۱	تَغَابُرٌ - زیاں کاری۔
حضرت موسیٰ علیہ السلام - بنی اسرائیل کے	پنڈ ۴۶

فَاَصْدُ - رگ زن - رگوں میں نشتر دیکر خون فاسد نکالنے والا۔	عَوُجُج - میش - مینڈھا۔ حکمت ۳۴ و ۲۵ - صفحہ ۱۲۴
چیرہ - غالب -	عَنْدَلِيبُ - بیل - عنادل جمع -
پنہ ۲۰ - صفحہ ۱۲۱	غَرَابُ - لاغ سُرخ پا - غرابان جمع
اِحْدَى الْحُسَيْنِيَيْنِ - ایک دو خوبیوں سے -	طَبَلِ فَارِسِيٍّ - نٹ کی ڈھول -
پنہ ۲۲ و ۲۳	حکمت ۲۹ - صفحہ ۱۲۵
زَرْقُ - لکڑ -	عَامِيٍّ - جاہل -
لَاشَةُ - خیر لاغر -	پنہ ۲۱ - صفحہ ۱۲۴
كَعْبُ - شتا لٹک - ٹھنکا -	مَعْلُومٌ - فارسی میں بمعنی درم و دینار، مستعمل ہے۔
حکمت ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ - صفحہ ۱۲۲	حکمت ۲۷
مُتَكَلِّمٌ - تقریر کرنے والا -	در پوستیں رفتن - حیب جوئی کرنا -
مَرْدُوشَتُ - بغداد میں ایک مقام ہے۔	حکمت ۲۸ - صفحہ ۱۲۴
آبْگینہ - شیشہ -	اَلْوَالِ الْهَابُ - صاحبانِ حس
سَمْنَدُ - گھوڑا جسکا رنگ زردی مائل ہو۔	امام محمد غزالی - ایک فاضل اجل اور فاضل
حکمت ۲۷ و ۳۰ و ۳۱ - صفحہ ۱۲۳	کامل کا نام ہے جو خزانہ کے درخت والے
شَبِّ قَدْرُ - مرتبہ اور جہاں والی رات - رمضان	خزانہ ایک قریہ ہے بضافات ہوں ہے
کے آٹھ عشرہ میں ایک رات ہے جو ہزار مینوں سے	
بہتر ہے بقول اکثر شائعیوں شب ہے۔	
لَوُجُج - اجول - دوہین - بھنگا -	

